

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Katedra řízení a supervize v sociálních a zdravotnických organizacích

Bc. Petra Severová

Sociálně vyloučená lokalita a její vnímání komunálními politiky

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Petr Vrzáček

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repositáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne

Bc. Petra Severová

Poděkování:

Ráda bych touto cestou poděkovala všem respondentům výzkumné části, kteří mi byli ochotni věnovat více než hodinu svého času a zodpovědět tak připravené otázky. Jen díky jim bylo možné věnovat se analýze jejich přístupů k sociálně vyloučeným, jak je vypracováno v praktické části této práce.

Dále mé poděkování patří Mgr. Petru Vrzáčkovi za vedení této práce a cenné rady, směřované ke struktuře a obsahové části práce. V neposlední řadě děkuji Mgr. Radce Majerové, která měla velkou trpělivost při jazykových korekturách.

Obsah

1.	Úvod.....	7
2.	Teoretická část	10
2.1	Sociální vyloučení – interpretace pojmu a jeho významové konotace ...	10
2.1.1	Eliminace sociální exkluze v Evropě	14
2.2	Vyloučené lokality a přijetí sociálně vyloučených	15
2.2.1	Sociálně vyloučená lokalita.....	15
2.2.2	Vztah majoritní společnosti a Romů/sociálně vyloučených	17
2.2.3	Předsudky o Romech.....	18
2.3	Specifikace situace v ČR, působnost a možnosti obce	20
2.3.1	Specifikace situace v ČR.....	20
2.3.2	Obec a její působnost	22
2.3.3	Sociální systém státu a podpora v nezaměstnanosti.....	24
2.4	Podpora integrace sociálně vyloučených	26
2.4.1	Sociální začleňování.....	26
2.4.2	Komunitní práce.....	28
2.4.3	Práce Agentury pro sociální začleňování	30
2.4.4	Neziskové organizace.....	33
3.	Praktická část	35
3.1	Popis vybraných lokalit.....	35
3.2	Analýza výzkumných rozhovorů	37
3.2.1	Porozumění sociálnímu vyloučení a znalost lokality	38
3.2.1.1	Porozumění sociálnímu vyloučení	38
3.2.1.2	Popis obce, vlastní vnímání problému	43
3.2.1.3	Dílčí závěr ke kapitole Porozumění sociálnímu vyloučení a znalost lokality	47
3.2.2	Přijetí odpovědnosti za proces sociálního začleňování	49
3.2.2.1	Otázky týkající se vztahů	49
3.2.2.2	Kriminalita	60
3.2.2.3	Zneužívání dávek	65
3.2.2.4	Dílčí závěr kapitoly Přijetí odpovědnosti za proces sociálního začleňování	67

3.2.3	Plánování do budoucna	69
3.2.3.1	Začlenění	69
3.2.3.2	Dílčí závěr ke kapitole Plánování do budoucna	75
3.2.4	Realizace podpory sociálně vyloučených a spolupráce s podpůrnými organizacemi	77
3.2.4.1	Téma zaměstnanost a trh práce	77
3.2.4.2	Spolupráce, nabídky, možnosti, aktivity obce	82
3.2.4.3	Kauza sociální centrum	95
3.2.4.4	Dílčí závěr ke kapitole Realizace podpory sociálně vyloučených a spolupráce s podpůrnými organizacemi	97
3.2.5	Terminologie užívaná respondenty- pozorování nad rámec rozhovorů..	99
3.2.5.1	Oslovení	99
3.2.5.2	Etnická otázka	101
4.	Diskuze.....	104
5.	Závěr	107
6.	Seznam použité literatury a zdrojů.....	113

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá tématem Sociálně vyloučená lokalita a její vnímání komunálními politiky. Téma je sledováno na třech konkrétních obcích v rámci jednoho regionu a přístupu tamních komunálních politiků k problematice sociálního vyloučení, přičemž těsná blízkost obcí umožňuje sledovat i rozdílnost přístupů jednotlivých samospráv k problematice sociálního vyloučení.

V práci je vymezen pojem sociální vyloučení a tento pojem je také popsán historicky jak ve světovém, tak evropském kontextu. S pojmem sociální vyloučení úzce souvisí téma vyloučená lokalita a přijetí sociálně ohrožených lidí majoritní společností, proto je této oblasti věnována druhá kapitola práce. Další oblastí, zpracovanou na základě odborné literatury, je popis konkrétní situace v ČR, možnosti a působnost státní i komunální politiky. V poslední kapitole jsou přiblíženy možnosti podpory a práce se sociálně vyloučenými občany.

Za klíčového aktéra v sociálním začleňování lidí ohrožených sociálním vyloučením je v mnoha odborných studiích považována obec a její samospráva. Ve fungování a podpoře sociálně vyloučených lidí je však mezi obcemi velký rozdíl. Sociální odbory některých obcí jednájí proaktivně, jiné nikoliv. Hlavním rozdílem je přístup vedení samosprávy, na což je zaměřena výzkumná část práce. Tato část práce přináší popis postojů členů samospráv k sociálně vyloučeným lidem ve třech konkrétních obcích v jednom regionu ČR. Vlastní výzkum v praktické části práce odkrývá vztah komunálních politiků a komunálních úředníků k inkluzi a odhaluje, do jaké míry pocítují komunální politici zodpovědnost za proces sociálního začleňování v místě, ve kterém se nachází sociálně vyloučená lokalita.

Vzhledem k tomu, že se v průběhu výzkumu ukázalo, že dotazovaní komunální politici problematiku sociálního vyloučení vnímají z větší části jako etnický problém, resp. problém romský, věnuje se práce také elementárním aspektům romské otázky a na příkladech vzájemného soužití s Romy, které uvádějí komunální politici, často problematiku sociálního vyloučení demonstruje.

Z výzkumu vyplývá, že komunální politici sociálnímu vyloučení rozumí rozdílnými způsoby, uvědomují si, že by se jeho řešení měli věnovat, ale nemají jasnou představu o tom, jak. Proto se buď v situaci neangažují, nebo bez předchozího plánování zkouší ojediněle podpořit sociálně vyloučené občany v bydlení či krátkodobě zvyšovat

zaměstnanost sociálně vyloučených lidí, zejména nabídkou výkonu veřejně prospěšných prací. Nepocitují odpovědnost za problematiku sociálních dávek, tu přesouvají na stát. Nemají dobrou zkušenost se spoluprací s neziskovými organizacemi.

Ve výsledku přináší práce také doporučení, jak situaci v obcích, které v sobě zahrnují sociálně vyloučené lokality, zlepšit. Navrhuje komunálním politikům zejména potřebu vytvoření demografické analýzy a plánu strategického rozvoje obce, který by obsahoval postup v začleňování sociálně vyloučených lokalit.

Klíčová slova: sociální vyloučení, sociální začleňování, sociálně vyloučená lokalita, komunitní práce, komunální politici, agentura pro sociální začleňování

Abstract

The Diploma thesis focuses on the topic of Socially excluded locality and its perception by municipal politicians. The topic is researched in three specific municipalities within a region and on the approach of local municipal politicians towards the issue of social exclusion, while the close proximity of the municipalities also allows to monitor the diversity of particular municipality's approaches on the issue of social exclusion.

In the thesis the concept of social exclusion is defined and also described historically both in global and European context. The concept of social exclusion is closely related to the topic of socially excluded locality and the adoption of socially vulnerable people by the majority, therefore the second chapter of the thesis is devoted to this topic. Another theme prepared on the basis of the professional literature focuses on description of the specific situation in the Czech Republic, possibilities and scope of national and municipal politicians' activity. In the last chapter the possibilities of support and work with socially excluded citizens are introduced.

Many studies consider the municipality and its government to represent the key role in the process of social inclusion of people endangered by social exclusion. However there are big differences among the municipalities with regard to the operation and support of socially excluded people. Social departments of some municipalities act proactively, others are not. The main difference lies in the self-government approach, on which aims the research part of the thesis. The research part of the thesis provides a description of the attitudes of municipality-government members towards the socially excluded people in three particular municipalities in one region of the Czech Republic. The research within the practical part itself reveals the relationship of local municipal politicians and municipal officials to inclusion and reveals the extent to which local politicians feel responsible for the process of social inclusion in the area where the socially excluded locality exists.

Given the fact that the course of the research has proved that responding municipal politicians perceive the issues of social exclusion largely as an ethnic problem, respectively Roma issue, the thesis is also devoted to the elementary aspects of Roma

issues and furthermore demonstrates the problems of social exclusion on the examples of mutual coexistence with the Roma citizens.

The research indicates that municipal politicians understand the issues related to social exclusion in different ways, they realize that they should focus on the solution of the problem, but on the contrary municipal politicians do not have a clear idea how to achieve that. On that basis they either make no effort at all or are without prior planning trying to support socially excluded people in housing or increase the employment of socially excluded individuals in short-term, mostly within the public work incentives. Municipal politicians do not feel responsible for the problems arising from the social welfare system, they rather shift and address the State as the responsible entity. They do not have a good experience in cooperation with NGOs.

The thesis also provides recommendations how to improve the situation in municipalities that incorporate socially excluded localities. Furthermore it proposes to the municipal politicians the need for a demographic analysis and strategic development plan of the municipality, which would provide progress with regard to the integration of socially excluded localities.

Key words: social exclusion, social inclusion, socially excluded locality, community work, local politicians, agency for social inclusion

1. Úvod

Jako téma své diplomové práce jsem si vybrala velmi aktuální problematiku, Sociálně vyloučenou lokalitu a její vnímání komunálními politiky. Téma jsem sledovala na podkladu odborné literatury i na fungování tří konkrétních obcí v rámci jednoho regionu a přístupu tamních komunálních politiků k problematice sociálního vyloučení. Obce, které v sobě zahrnují vyloučené lokality, byly záměrně vybrány v těsné blízkosti, jejich poloha v rámci jednoho regionu umožnila sledovat i rozdílnost přístupů jednotlivých samospráv k problematice sociálního vyloučení.

V případě tématu lokalit ohrožených sociálním vyloučením se jedná se o problematiku, která je součástí společnosti již po několik století či snad od jejího vzniku. V každém společenství existovali sociálně vyloučení lidé, ať už se jednalo o nevléčitelně nemocné, lidi určitého vyznání, lidi odlišného etnika, nebo o „čarodějnice“, lidi odsouzené za cizoložství, staré lidi, chudé lidi, ženy, svobodné matky, sirotky, lidi minoritní sexuální orientace atd., jejichž minimálním trestem bylo odsouzení k životu na okraji společnosti. V dnešní době nedochází k sociálnímu vyloučení v podobě trestu, ale i tak je velkým problémem celé společnosti.

Za klíčového aktéra sociálního vyloučení je v odborných studiích považována obec (např. Sobková, 2012). Ve studii Sobkové se také ukazuje, že ve fungování a podpoře sociálně vyloučených je mezi obcemi velký rozdíl. Sociální odbory některých obcí jednají proaktivně, jiné nikoliv. Hlavním rozdílem jsou přístupy ve vedení samosprávy. Abych tyto přístupy identifikovala, rozhodla jsem se právě na jejich sledování zaměřit svou diplomovou práci. Zároveň vnímám sledování přístupů zástupců samospráv a odhalení toho, do jaké míry se cítí zodpovědní za problematiku sociálního vyloučení, jako velmi důležité pro podporu sociálně vyloučených lidí a samotného procesu sociálního začleňování. *„Většina článků institucionální sítě podléhá (nebo je alespoň ovlivněna) vedení obce (starostovi nebo příslušným radním). Proto je klíčovým předpokladem k úspěšné integraci přijetí odpovědnosti ze strany samosprávy.“* (Agentura, str. 10, 2009)

Z důvodu zúžení oblasti výzkumu je i do teoretické části vybráno jen několik témat, souvisejících s problematikou sociálně vyloučených lokalit. První kapitola je věnována sociálnímu vyloučení a jeho historickému vývoji v Evropě i ve světě. Druhá kapitola se zabývá projevy a přijetím sociálního vyloučení, definováním sociálně vyloučené lokality a následně pohledem na vztahové přijetí sociálně vyloučených s ohledem na ovlivňování jejich

života předsudky minoritní společnosti. V další kapitole je přiblížena aktuální situace v České republice, možnosti obce a státu tomuto problému předcházet či ho aktivně řešit. V poslední kapitole teoretické části práce jsou představeny nejčastější formy podpory sociálně vyloučených lokalit či občanů a práce s nimi. V rámci celé diplomové práce je problematika sociálního vyloučení demonstrována většinou na příkladech sociálního přijetí etnické menšiny Romů, neboť se jedná o největší etnickou menšinu v České republice ohroženou sociálním vyloučením a jednak se o ní sledování komunální politici nejvíce vyjadřovali v průběhu mého vlastního výzkumu.

Ve výzkumné části práce jsem vycházela ze studie *Sociální začleňování z perspektivy územní samosprávy*. Ta byla realizována Institutem pro udržitelný rozvoj měst a obcí, o.p.s. (Sobková, 2012) a vyplývá z ní, že většina měst a obcí používá k sociálnímu začleňování občanů v současnosti téměř totožné nástroje, které jim stát ve svých strategických dokumentech doporučuje. Na základě této studie se lze domnívat, že úředníci místních samospráv nedokáží včas a adekvátně reagovat na specifické potřeby lidí ohrožených sociálním vyloučením nebo lidí sociálně vyloučených. V další odborné literatuře nalezneme konstatování, že v rámci současného modelu veřejné správy nemá stát (vláda) žádné nástroje, jejichž pomocí by mohl na komunální úrovni centrální koncepce účinně prosazovat a jejich realizaci zajistit. Reforma veřejné správy nevzala v úvahu, že mezi zájmy státu a zájmy obcí může být významná disparita, nebo že taková činnost může být pro samosprávu, resp. pro její politické zájmy, „nebezpečná“. Starosta je příliš blízko občanům a nemůže nerespektovat jejich názory (Gabal, 2010). Postoj starostů k vyloučené lokalitě tedy může odrážet názor většinové populace, případně může její názor velmi ovlivňovat.

Výzkumná část práce má kvalitativní charakter. Je tvořena interpretací výzkumných rozhovorů. Ve třech vybraných obcích z jednoho kraje bylo provedeno celkem sedm rozhovorů s komunálními politiky. Tyto rozhovory jsem svými otázkami zaměřila na jejich vnímání a postoje k místní vyloučené lokalitě. Na základě výzkumu identifikuji v procesu sociálního začleňování v rámci komunální politiky čtyři fáze. První fází je pochopení sociálního vyloučení jednotlivými politiky a jejich znalost o dané lokalitě, druhou je jejich uvědomění si zodpovědnosti za proces sociálního začlenění. Za třetí fází, důležitou pro sociální začleňování fungující na komunální úrovni, považuji oblast znalostí a plánování podpůrných aktivit. Poslední sledovanou fází v praxi komunálních politiků je samotná realizace těchto aktivit a podpora sociálně vyloučených občanů. K těmto čtyřem sledovaným oblastem jsem přiřadila tematické bloky otázek, které byly v rozhovorech probírány tak,

abych byla schopna u respondentů (komunálních politiků a úředníků) určit jejich míru pochopení problematiky a přijetí zodpovědnosti v daných oblastech.

Cílem práce je sledovat sociálně vyloučenou lokalitu a popsat postoje komunálních politiků k sociálně vyloučené lokalitě ve třech konkrétních obcích v jednom regionu České republiky. K naplnění cíle pomáhá právě výzkumná část práce, která má přinést lepší porozumění vztahu komunálních politiků k inkluzi a ukázat potřebu apelu na jejich pocit odpovědnosti za tento proces. Práce přináší konkrétní informace o výši podpory v oblastech bydlení, zaměstnanosti a vzdělávání v rámci řešení problematiky sociálně vyloučených lokalit v daných oblastech. Odhaluje vztah komunálních politiků ke státní strategii přidělování sociálních dávek i jejich vztah ke státním neziskovým organizacím. Vyjevuje míru etičnosti přístupu k občanům minoritního etnika. Nad rámec cílů jsou v závěru práce uvedena doporučení pro komunální politiky, jak zlepšit sociální začlenění vyloučených skupin obyvatel.

2. Teoretická část

2.1 Sociální vyloučení – interpretace pojmu a jeho významové konotace

Pojem sociální vyloučení, resp. sociální exkluze je evropským společenstvím používán jako alternativní pojem k pojmu chudoba (Mareš, 1999). V posledních letech se dá z pohledu evropské politiky dokonce mluvit přímo o záměně pojmů **chudoba a sociální exkluze**. Chudobu lze podle toho chápat jako výraz extrémní nerovnosti, jako distanci určité části populace nejen od bohatých, ale i od zbytku většinové populace. Být chudým však neznamená jen stát na okraji společnosti a být příjemcem sociální pomoci. Jedná se o druh bezmoci a neschopnosti řídit svůj vlastní život ve všech jeho složkách. Chudoba je sociální status člověka, který je utvořen hlavně **materiálním nedostatkem**, ale zcela určitě také překračuje tuto rovinu. **Chudoba** a nízký příjem či nezaměstnanost patří jednoznačně k nejvýznamnějším ukazatelům sociálního **vyloučení** (Gabal, 2010), nejsou to však jediné ukazatele sociálního vyloučení. Podobně jako neexistuje obecně platná definice pojmu sociální vyloučení, „*neexistuje „správná“ či „vědecká“ definice chudoby, o níž by se dosáhlo obecného konsensu, stejně jako neexistuje jediný obecně přijatý způsob jejího měření*“ (Mareš, str. 109, 1999).

Chudoba se obvykle odvíjí od životní úrovně společnosti dané země, taktéž definice chudoby odráží změny spojené s rozvojem společnosti. V každé zemi bude hranice chudoby jiná. Chudoba je tedy pojmem velmi relativním. Pro měření chudoby je nejčastěji volena hranice minimální výše příjmu, potřebného k uspokojení základních životních potřeb (potravy a obydlí) jedince v dané zemi. V ČR je například pro tuto hranici aktuálně stanovena sociální dávka odpovídající existenčnímu minimu ve výši 3410 Kč pro jednotlivce (sociální dávky, 2014). Chudoba je stav, který nelze oddělit od bohatství. Oba tyto extrémní stavy ve společnosti jsou od sebe neoddělitelné, navzájem se ovlivňují. Bez chudoby by nemohlo existovat mimořádné bohatství, a naopak. Chudoba nevzniká nedostatkem zdrojů, ale díky jejich nerovnoměrné distribuci. „*Pro tržní společnost je chudoba inherentní¹ jakožto součást procesu vytváření bohatství*“ (Mareš, str. 13. 1999).

¹Inherentní – vnitřně spjatý, obsažený (ABZ slovník, 2014)

Sociálně vyloučení však nemusí být pouze lidé stížení chudobou (v závislosti na daném území a kultuře mohou být sociálně vyloučení lidé minoritního etnika, ženského pohlaví, lidé minoritní sexuální orientace atd.). Takový širší pohled na sociální vyloučení vychází z interpretace, opírající se o ideologii francouzského solidarismu, která říká, že je **sociální vyloučení chápáno jako narušení sociálního pouta mezi státem a jednotlivcem**. Tato interpretace pojímá sociální vyloučení spíše jako odpovědnost státu v důsledku humanistického zájmu o jednotlivce a jeho rozvoj (srov. Navrátil a kol., 2003, Gabal 2010). Agentura pro sociální začleňování vnímá sociální vyloučení takto: „*Sociálně vyloučení jsou ti občané, kteří mají ztížený přístup k institucím a službám (tedy k institucionální pomoci), jsou vyloučeni ze společenských sítí a nemají dostatek vertikálních kontaktů mimo sociálně vyloučenou lokalitu.*“ (Agentura, str. 7, 2009) Podobný pohled zastává Prudký: „*Vyloučení lidí a celých skupin je vždycky spojeno s tím, že těm vyloučeným je zapovězena možnost spojit se s ostatními.*“ (Prudký in Navrátil a kol., str. 7, 2003) Obě definice akcentují sociální distanci jako znak sociálního vyloučení.

K charakteru sociální distance při sociálním vyloučení se ve své výzkumné zprávě vyjadřuje také Gabal (2010). Klade důraz hlavně na 4 faktory, které ji způsobují. Prvním je odmítnutí majoritní společnosti přijmout určité jednotlivce či skupiny (nejvíce je v Gabalově studii pojednáváno o ne/přijetí etnické skupiny Romů). Druhým je odmítnutí jednotlivce či skupiny integrovat se do společnosti. Jako třetí faktor Gabal uvádí vlivy vzdělání, finanční situace atd. Na vnímání hodnot, jako je vzdělání, zaměstnání atd., má podle Gabala podstatný vliv velká koncentrace sociálně vyloučených lidí v jedné lokalitě, která způsobuje, že sociálně vyloučení nevnímají vzdělání a zaměstnání jako prioritu, k níž by měli směřovat, natož vést své potomky. Poslední faktor lze charakterizovat jako nedostatečnou občanskou vybavenost, nedostatečný přístup k zaměstnání, vzdělání, službám či špatné životní prostředí. Téměř každá vyloučená lokalita je těmito nedostatky charakterizována. Vyloučené lokality jsou zpravidla utvořeny za hranicí obce, kde je již velmi omezená občanská vybavenost, často jsou označovány jako „ghetta“^{2c}.

Kvalitativní výzkum, provedený Liz Richardson and Julian Le Grand (1999), s názvem *The Response of Residents of Deprived Neighbourhoods to an Academic Definition of Social*

² Ghetto - je část města, kde žije více než 30 % obyvatel stejného náboženského, národnostního či rasového původu. Mohou zde žít jak dobrovolně, tak nedobrovolně na základě žádosti majority. Obývají ji jednotlivci nebo rodiny s nižšími příjmy, závislí na sociálních dávkách, dlouhodobě nezaměstnaní. Je zde ztížený přístup k institucionálním službám a společenskému životu uvnitř společnosti. (Česká ghetta, 2004)

Exclusion (Richardson, str.500, 2002) měl za cíl porovnat akademické interpretace pojmu sociálního vyloučení s jeho chápáním lidmi, kterých se sociální vyloučení přímo týká. Z výzkumu vyplývá, že obecné definice vnímají obě strany velmi podobně a nevzniká tak nedorozumění v tomto vnímání. Hlavní oblast, ve které se jejich pochopení rozchází, je míra důrazu na řešení problému, na sociální spravedlnost a sociální solidaritu. Většina respondentů z řad sociálně vyloučených osob sdílí názor, že čím častěji je tento sociální problém navenek komunikován, tím lépe bude fungovat pochopení ze strany lokálních úředníků, akademiků a vlády. Podle výše uvedeného výzkumu si tedy sociálně vyloučení uvědomují potřebu o tomto problému mluvit na lokální úrovni, vnímají i samotnou medializaci problému jako možnou formu pomoci do budoucna a začínají chápat realitu života mimo blahobyť, což je v závěrech vyjádřeno jako *“begin to understand the reality of life outside of affluence”* (Richardson, str.500, 2002).

2.1.1 Sociální vyloučení jako kulturní a historický fenomén

Sociální vyloučení a chudoba jsou aktuálními společenskými problémy a existovaly v každé historické etapě společenského vývoje. Mezi prvními antropology, zabývajícími se sociálním vyloučením, byl **Oscar Lewis**, který formuloval světoznámý koncept „kultura bídy“ (v originále *The Culture of Poverty*) ve své stejnojmenné práci z roku 1966. Tento fenomén formuloval na základě studií v městských chudinských čtvrtích v Mexico City a v San Juanu. Lewis chápal chudobu jako životní strategii a způsob života. Nevnímal ji jako pouhou ekonomickou deprivaci. Představovala pro něj způsob adaptace na pocit bezmoci a zoufalství, které byly jen reakcí na nemožnost být úspěšný v dané společnosti. Ve své studii popisuje skutečnost, že děti, vychovávané v chudobě, se s tímto stavem ztotožní a nejsou tak schopny využít životních situací k tomu, aby se z chudoby vymanily (Mareš 1999).

Sdílení kultury znamená shodu v určitých rysech a názorech. Nic z toho nezávisí na etnické, rasové, náboženské či národnostní příslušnosti. Projevy „kultury bídy“ jsou pak často mylně interpretovány jako důsledky etnické či rasové příslušnosti, a nikoli primárně jako důsledky sociálního vyloučení (Člověk v tísní, 2013). Není ani možné generalizovat problém sociálního vyloučení jako pouze problém konkrétní etnické minority, byť by byla mezi sociálně vyloučenými početně významně zastoupena. Přitom je potřeba významně početně zastoupeným etnickým minoritám věnovat v rámci inkluze patřičnou pozornost a podporu.

Největší etnickou minoritou, která je ohrožena sociálním vyloučením v České republice, jsou bezesporu Romové. S ohledem na to je třeba v této kapitole, zmiňující sociální vyloučení jako kulturní a historický fenomén, uvést některé údaje o postavení Romů ve společnosti a zmínit také nejdůležitější faktory, které z historického hlediska ovlivnily jejich ohrožení sociálním vyloučením. Podle Davidové (2005) mají Romové oproti jiným menšinám ještě více ztížené podmínky. Od 14. století žijí rozptýleni po celém evropském kontinentu a nemají svůj vlastní stát. Toto jim velmi ztěžuje postavení ve společnosti i vyjednávání pravidel, která by respektovala jejich identitu. Během 20. století byli romští občané po celém světě velmi ovlivněni třemi událostmi. „*Vyvraždění většiny usedlé (povětšinou integrované či asimilované) populace v koncentračních táborech za druhé světové války, socialistický experiment násilného přesídlení velké části v (dnešní) ČR žijící romské komunity z rurálního prostředí slovenských osad do průmyslových městských sídelních zón a nakonec tržní transformace, v důsledku níž ztratili v masovém měřítku práci.*“ (Navrátil a kol., str. 58, 2003) Během druhé světové války došlo k vyhlazování jak Židů, tak právě Romů. Šlo o tak markantní nedodržování lidských práv, že jsou jimi ovlivňovány židovské i romské generace dodnes. Po první světové válce a nástupu komunistického režimu ve střední Evropě došlo ke vzniku tzv. dělnických států. Obyvatelé včetně menšin, zvláště pak Romové žijící v dané zemi, byli vystaveni silnému tlaku, aby se přizpůsobili převládající kultuře a jejím požadavkům. Byli přesídleni a násilím donuceni k omezení kočovného způsobu života, jenž byl jejich přirozeností (Navrátil a kol., 2003).

Po roce 1989, po pádu železné opony, začala národní a etnická identita hrát opět významnou roli. Dosavadní rozdělení Evropy přestalo platit, otázka dodržování lidských práv v postkomunistických zemích, mezi které patřila i tehdejší Československá republika, dostala úplně jiný rozměr. Začalo se mluvit o nutnosti dodržování lidských práv a nároku na vyrovnávání životních příležitostí. V tomto období vyvstal na povrch problém rasismu a národnostní nesnášenlivosti, který doposud politickými režimy nebyl připouštěn (srov. Navrátil a kol., 2003; Davidová, 2005). Některé, ve státě již stabilizované, etnické menšiny se v této době dostávaly před vlastní dilema, zda samy patří spíše k většinové společnosti, či zda se mají připojit k nově příchozím imigrantům. Nově příchozí občané byli menšinami často odmítáni či přijímáni s velkou neochotou. Došlo tak k rozdělení etnických menšin na „starousedlíky“ a „nově příchozí“ (Navrátil a kol., 2003).

Podle Davidové (2005) je v současné době ve všech evropských státech společenské postavení Romů velmi podobné. Majoritní společností jsou vnímáni spíše negativně

a převážná většina má sociální problémy. Po právní stránce je nečekaně postavení Romů v nových členských státech EU v současné době o něco lepší než ve státech západní Evropy. V těchto zemích jsou Romové uznáni jako národnostní nebo etnická menšina a mají na úrovni vlád poradní orgány. Větší četnost romských komunit má však v nových členských státech EU za důsledek hlubší společenské předsudky, bránící rovnému vzájemnému soužití.

Sociálně vyloučení občané byli v minulosti celosvětově ovlivňováni mnoha nepříznivými událostmi. Aktuálně pokračují určité snahy o zlepšování situace, stále se hovoří o potřebě dodržování lidských práv, akceptování rovnoprávnosti a ukončení diskriminace. Ve srovnání s hlubokou minulostí se tedy jedná o velký pokrok, přestože atmosféra ve společnosti zdaleka ještě není harmonická a k uspokojivé inkluzi sociálně vyloučených ještě nedošlo.

2.1.2 Eliminace sociální exkluze v Evropě

Evropská unie, která ovlivňuje sociální politiky jednotlivých států, se stále častěji zaměřuje na jevy **sociální inkluze**, **sociální koheze**, ale i **sociální exkluze**. Příslušné jevy se staly standardně diskutovanými v oblasti sociálních témat a politik až ve 21. století. Dalším pojmem, hrajícím podstatnou roli v Evropské unii při zajišťování opatření proti nežádoucí sociální exkluzi, je **agenda sociálního začleňování**. Cílem agendy sociálního začleňování je překonat exkluzi jako důsledek selhání některých integrujících se sociálních systémů, mezi které můžeme zařadit legislativní systém, trh práce, systém sociálního státu atd. Evropské státy si daly za úkol, že se budou společnými silami podílet na zlepšení těchto systémů (Mareš, Sirovátka 2008).

O tématu uznání etnických menšin, kterých se početně nejvíce týká ohrožení sociálním vyloučením, v evropském kontextu proběhlo mnoho diskuzních shromáždění jak v OSN, EU, tak i v Radě Evropy. Tato problematika se v devadesátých letech zdála být velmi aktuální. Výsledek a zároveň velký pokrok v akceptaci práv menšin v evropském kontextu přinesl rok 1994. Tehdy přijala Rada Evropy **Rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin**. Tato úmluva přinesla jasně definovanou ochranu před nucenou asimilací a diskriminací na základě menšinové příslušnosti. Dále se věnuje rovnosti ve vzdělání a užívání jazyka. Jedná se o rámcovou úmluvu, je tedy na každém ze států, který ji podepsal, aby přijal vlastní zákony na úpravu postavení menšin. Mimo jiné úmluva sjednocuje i pojem národnostní menšina, do této doby byla jeho definice v každém státě jiná. Od roku 1994 je

tedy pojem **národnostní menšina** zakotven v téměř všech evropských zemích. Viděno perspektivou Evropské unie, problematiku sociální exkluze lze hodnotit z roviny vyspělosti státu (Davidová 2005). Podobný názor zastává i Mareš: „Z kvality soužití majority a etnických minorit lze tedy usuzovat nejen na míru otevřenosti společnosti, ale také na to, do jaké míry je společnost skutečně svobodná.“ (Mareš, str. 10, 2006)

Snaha o eliminaci sociálního vyloučení, podpora sociální spravedlnosti a základních práv patří mezi hlavní cíle Evropské unie již dlouho. Hlavy států se také dohodly na zásadním průlomů, a to že v příštím desetiletí by se mělo 20 milionů lidí vymanit z chudoby a sociálního vyloučení (Sdělení komise evropského parlamentu, 2010). Tohoto cíle se pokusí společně dosáhnout všech 27 členských států. Stát je sice zodpovědný za dodržování těchto pravidel a zákonů, není však v jeho moci dohlédnout do všech koutů země. Proto bude předpokladem dobrá spolupráce s místními samosprávami.

2.2 Vyloučené lokality a přijetí sociálně vyloučených

2.2.1 Sociálně vyloučená lokalita

Jako sociálně vyloučenou lokalitu lze podle Mareše (2006) charakterizovat **místo/část obce, kde se v malém prostoru nachází lidé ohrožení sociálním vyloučením**. Lidé, kteří jsou závislí na sociálních dávkách, na sociálních službách a podpoře státu, jsou většinou dlouhodobě nezaměstnaní. Bydlení je nedostatečné, často velmi spíše vybavené, v dezolátním stavu a s velmi omezeným prostorem připadajícím na jednoho člena rodiny. **Počet obyvatel takovéto lokality se velmi často mění a je časově nestálý**. Mezi jejími jednotlivými členy však existuje velká sociální soudržnost, proto zde nelze hovořit o jednotlivcích, ale spíše o rodinných klanech či komunitách (Mareš, 2006).

Vymezení sociálně vyloučené lokality lze doplnit o popis, který používá Agentura pro sociální začleňování: „Sociálně vyloučená lokalita často bývá složitý, uzavřený a neprůhledný propletenec vztahů a problémů, kterým není snadné při pohledu zvenčí porozumět. O takových lokalitách často koluje spousta nepravdivých a nepřesných informací, domněnek, subjektivních názorů a soudů nebo zastaralých údajů, které cestu k řešení problémů pouze komplikují.“ (Agentura, str. 11, 2009) Takové lokality mohou vznikat přirozeným sestěhováním chudých rodin do cenově dostupných bytů nebo řízeným sestěhováním neplatičů nájmu do ubytoven a holobytů (Ministerstvo, 2009). Luděk Sýkora

a Roman Matoušek se domnívají, že se jedná spíše o nedobrovolnou segregaci sociálně slabých obyvatel do vyloučené lokality. Zároveň říkají, že: „*Tyto lokality vznikají nejen na základě tržní alokace bydlení, ale za jejich vznikem často stojí praktiky obcí při přidělování sociálního bydlení.*“ (Sýkora, str. 82, 2010)

V některých oblastech může mít sociálně vyloučená lokalita, osídlená výhradně příslušníky romské etnické menšiny, až podobu ghett. Tyto oblasti se potýkají s posilující vlastní vnitřní strukturou, vlastními pravidly i „zákony“ a „ekonomikou“. Romská komunita a romská kultura je obecně velmi energická, přátelská a zároveň silně emocionálně podbarvená. Neexistují v ní téměř žádné samoživitelky a rodiny s pouze jedním rodičem (Gabal, 2010). Nelze říci, že by mezi jejími členy nedocházelo k hádkám a nedorozuměním, ale téměř vždy se situace samovolně uklidní a rodina v těžkých chvílích projevuje maximální soudržnost. Může se zde objevovat i rostoucí podíl šedé, nelegální a případně kriminální aktivity, tzn. např. příjmy za podpory systému sociálních dávek a klesající podíle legální zaměstnanosti. „*Vznik sociálně vyloučených lokalit je důsledkem vytěsňování sociálně slabších z majoritní společnosti a probíhá s vědomím měst nebo často na základě jejich vlastních rozhodnutí.*“ (Gabal, str. 14, 2010) Hlavním důsledkem sociálního vyloučení a vzniku sociálně vyloučených lokalit až ghett je vysoká kriminalita ze strany jejich obyvatel a stále se prohlubující **odcizení hodnotám majoritní společnosti a vysoká nezaměstnanost**. Následkem může být i to, že se ze sociálně vyloučených občanů, žijících v těchto ghettech, stanou „cizinci“ (Dahrendorf, 1995). Odhady odborníků říkají, že v České republice až 30 % ekonomicky aktivních Romů získává prostředky k obživě nelegálně pomocí prostituce, překupnictví a jinou trestnou činností. Zároveň tvoří Romové ve většině věznic nejsilnější skupinu odsouzených (Juristic, 2001).

Výše uvedené lze shrnout opět Gabalovou zprávou, resp. Gabalovým popisem čtyř faktorů, ovlivňujících vznik sociálního vyloučení. Vyloučené lokality jsou těmito čtyřmi faktory propleteny ve všech směrech. Velmi často v nich není žádná občanská vybavenost, veřejná doprava je provozována jednou, maximálně dvakrát denně. Školy bývají vzdálené několik kilometrů. Jejich dosažení bývá spojené s dojížděním, stejně tak je komplikovaná dostupnost např. obchodů, lékařů atd. Majoritní společnost není ochotna přijmout členy vyloučené lokality jako plnohodnotné spoluobčany. Ani samotná komunita v sociálně vyloučené lokalitě o to většinou nestojí. Její členové nemají žádnou motivaci k získání vzdělání či odtržení se od rodiny. Všechny tyto faktory ovlivňují vznik sociálního vyloučení (Gabal, 2010).

2.2.2 Vztah majoritní společnosti a Romů/sociálně vyloučených

„Etnická příslušnost (většinou romská) je totiž obvyklou příčinou negativního postoje většinové společnosti a částečné diskriminace, nejčastěji na trhu práce, ve vzdělávání a často i v bydlení. Romové jsou často stigmatizováni, tedy onálepkováni jako osoby nebo skupina osob tzv. „problémových“ nebo „nepřizpůsobivých“. Etnická, náboženská, národnostní kulturní či jiná odlišnost by proto měla být při řešení zohledněna tehdy, je-li zdrojem diskriminace či stigmatizace.“ (Agentura, str. 6, 2012)

Inspektorát práce, ani úřady práce neshromažďují žádná statistická data o diskriminaci na základě etnického původu. O rozsahu diskriminace v oblasti bydlení a práce neexistují žádná relevantní data (Hurrle, 2012). Pokud mluvíme o nejčastější diskriminaci na trhu práce, jedná se pouze o každodenní zkušenost, odhady nebo data získaná na základě externích výzkumů provedených mezi Romy pomocí jiných organizací. Nejde o konkrétní statistická čísla, se kterými by se dalo v dnešní době pracovat. Jedná se spíše o pocity a vnímání Romů samotných, ne o relevantní výstupy.

Kdo ale skutečně patří mezi Romy? Pokud se na příslušnost k Romům budeme dívat z hlediska etnického, pak počet těch, kteří se k etniku hlásí, vyjde velmi podhodnocený. Musíme totiž počítat s tím, že velké množství romských občanů si nepřeje být s etnikem kulturně a sociálně identifikováno a má na to právo. Nezbyvá tedy než se spokojit s kvalifikovanými odhady o velikosti romské populace, které se pohybují okolo 3% obyvatelstva, tedy v rozmezí mezi 150 000 - 300 000 osob (Vláda, 2006).

Ve výzkumu Libora Prudkého, který se zabývá pochopením sociálního vyloučení Romů v České republice, jsou uvedeny příčiny stojící za větší koncentrací konfliktů v soužití majority a romské minority (Prudký in Navrátil a kol., 2003).

Mezi tyto příčiny patří:

- 1) Velká změna ve složení obyvatelstva v posledních desetiletích (přistěhovalci, odsun Němců)
- 2) Prudká industrializace (těžký průmysl, nekvalifikovaná práce, fyzická námaha obyvatel)
- 3) Významné sociální problémy (největší riziko konfliktů díky sociálnímu a kulturnímu úpadku)
- 4) Romská minorita přesahuje 7 % obyvatel

- 5) Chybění dobré vůle obce k zajištění spolupráce samosprávy, státní správy, občanských iniciativ a dalších institucí, převaha konzervativního myšlení u zastupitelů a veřejnosti (Prudký in Navrátil a kol., 2003)

K dalším výzkumům z oblasti vztahů majority a romské menšiny patří výzkum na téma *Kvalita multietnického soužití* (Šimíková a kol. in Navrátil a kol., 2003). Tento výzkum přináší pohled na konkrétní vnímání působení Romů ve společnosti jak ze strany veřejnosti, tak ze strany Romů samotných. Ve výzkumu se nemluví jen o Romech, ale i s Romy. Na závěr výzkumu jsou uvedeny návrhy principů na posílení postavení romského etnika. Většina z návrhů je spíše obecnými doporučeními bez konkrétních řešení, např. garance práva menšiny Romů, podpora aktivit rozvíjejících romskou kulturu, opatření v rámci vyrovnávání příležitostí a zlepšení podmínek bydlení. Vše je pojednáno na obecné úrovni. Jak těchto cílů dosáhnout, ale výzkum neuvádí. Mezi návrhy však autoři Šimíková, Bučková a Smékal přidali i podporu zastoupení Romů na pozicích ve státní správě a samosprávě, včetně pozic strážníků městské policie, terénních pracovníků, asistentů pedagoga apod. Tato myšlenka mě s ohledem na můj vlastní výzkum zaujala a proto jsem ji ve výzkumu také mimo další jevy sledovala. Pokud by stát poskytl obcím podporu, aby bylo pro člena z procentuálně výrazné menšiny obce zajištěno vhodné místo v samosprávě, mohlo by to značně pomoci při řešení sociálních otázek této minority. Záměrem návrhu bylo, aby takový pracovník fungoval jako prostředník mezi samosprávou obce a lokální menšinou. To se v mnoha obcích již děje, ale bohužel se stále tato forma spolupráce s etnickou menšinou nestala standardním přístupem.

2.2.3 Předsudky o Romech

„Negativní postoj většinového obyvatelstva vůči Romům je jedním ze zásadních faktorů, které stojí v cestě veškerým krokům směrem k inkluzi Romů.“ (Hurrle, str.8, 2013) Každý z nás pravděpodobně někdy slyšel výroky: „Oni nechtějí pracovat“, „Chtějí jen sociální dávky, jsou líní.“, „Kradou.“. Podíváme-li se na situaci podrobněji, uvědomíme si, že zkušenosti majoritní společnosti jsou spíše negativní a předsudky z nich pramenící spíše přetrvávají. Dochází pak k tzv. zevšeobecnění. Pravděpodobně se jedná o začarovaný kruh předsudků, stereotypů a obav. Být členem etnické menšiny s sebou nese mnoho úskalí a znevýhodnění. Sociální vyloučení je často způsobeno ustálenými negativními představami o určité skupině lidí (Jakoubek, 2004).

Ze studie, která byla provedena mezi práceschopnými Romy (Hurrle, 2013), vyplynulo, že 40 % dotazovaných Romů žijících ve vyloučených lokalitách bylo nezaměstnaných. Ačkoliv toto procento vysoce přesahuje celorepublikovou nezaměstnanost, která se pohybuje kolem 8 %, nepodporuje tvrzení, že „žádný Rom nechce pracovat“. Je jasné, že právě nezaměstnanost je jednou z klíčových příčin života v sociálním vyloučení. Přesto se domnívám (stejně jako Hurrle, 2013), že 40 % nezaměstnaných Romů žijících ve vyloučených lokalitách není tak velké procento, které by ospravedlňovalo stereotypní veřejné mínění o neochotě Romů k práci. Znamená to, že 60% dotazovaných Romů z vyloučených lokalit práci mělo, tato skutečnost je však veřejnosti neznámá.

Barva pleti

Tuto pasáž jsem zařadila do své práce s ohledem na její praktickou část a v přímé souvislosti s ní. Respondenti z mého výzkumu se totiž spontánně často vyjadřovali o barvě pleti, a to v souvislosti se sociálně vyloučenými občany.

Majoritní společnost často obyvatele romských osad vnímá jako příslušníka odlišného antropologického typu, jehož nejvýznamnějším znakem je odlišná barva pleti. Můžeme se setkat s mnoha označeními příslušníků romské populace. V těchto označeních převládá majoritní úhel pohledu na obyvatele romských osad jako na „barevné“. Přitom se pod metaforou „barevný“ skrývá význam „černý“. Majoritní společnost je pak brána jako „bílá“. V tomto pojmovém odlišení je patrné hodnotící hledisko. **Bílá jako ta čistá, správná, černá jako zlo, špinavost a zkaženost** (Jakoubek, 2004). Na tomto konceptu je založen princip diskriminace podle barvy pleti, který „bílou“ upřednostňuje před „černou“. Tato skutečnost, způsob oslovování a následná diskriminace, je velmi známá a ve společnosti značně rozšířená.

Neznámý však bývá fakt, že podobný koncept je obsažen i v tradiční romské kultuře. I mezi romskými občany dochází k rozdělování na „černé“ a „bílé“. Největší poklonou pro ženu je přirovnat ji k bílé huse, neboli přirovnat její krásu ke kráse neromských dívek. Černá barva i zde znamená zlost, ošklivost, zoufalost, prokletí a nadávku. Barva pleti je i v romských osadách velmi důležitá a často komentovaná. Romská občanka Elena Lacková o tom vypráví: „*Nejhorší bylo, že my sami mezi sebou se kastovali na černé a bílé, jak byl někdo trochu světlejší, už se nám černým posmíval.*“ (Jakoubek, str. 150, 2004)

2.3 Specifikace situace v ČR, působnost a možnosti obce

2.3.1 Specifikace situace v ČR

„V současnosti žije ve vyloučených enklávách více než polovina všech českých občanů romského původu.“ (Gabal, str. 4, 2010) Lze předpokládat, že se jejich počet bude stále zvětšovat, jelikož ve vyloučených enklávách žije velké množství lidí v reprodukčním věku s větším počtem dětí, než je u ostatní populace běžné. I při snížení porodnosti bude mít tato menšina v nejbližších letech stále rostoucí tendenci. V České republice se tak jedná o nejpočetnější etnickou menšinu ohroženou sociálním vyloučením. Oproti tomu však „podstatná část Romů žije mimo sociální vyloučení, integrována v české společnosti (Gabal, str.7, 2010).“ **Nelze tedy tvrdit, že být Rom znamená nutnost žít v sociálním vyloučení.** Vždy záleží na více faktorech. Takové informace vycházejí i z průzkumu Agentury pro sociální začleňování. „Podstatná část obyvatel Česka se nesprávně domnívá, že v případě sociálního vyloučení se jedná primárně o problém etnický, nikoliv sociální. Zjednodušeně řečeno, že důvodem chudoby a sociálního vyloučení části romské populace není její sociální situace, ale etnický původ. Přitom v současné době je již zřejmé, že ne všichni Romové v České republice žijí v prostředí sociálního vyloučení a ne každý, kdo se v podmínkách sociálního vyloučení nalézá, je Rom. Podle výzkumu MPSV z roku 2006 žije ve vyloučených lokalitách cca 80 tis. obyvatel, a z toho téměř ¼ nelze považovat za Romy.“ (Agentura, str.6, 2009) Zároveň je však nutné si uvědomit, že pohyb mezi sociálním vyloučením a plným včleněním do české společnosti je a bude procesem jednotlivců, maximálně rodin. Musí pro to mít předpoklady, zájem a hlavně vytrvalost takovouto změnu zvládnout i přes různá úskalí, která je na cestě potkají. Jen tak dojde k udržitelné a trvalé změně. Existují tedy i Romové plně včlenění do majoritní společnosti. Romové, kteří nevyužívají možností sociálních dávek. Romové, kteří jsou dlouhodobě zaměstnáni a nedají se tak v žádném případě počítat za sociálně vyloučené. Samozřejmě je jich menšina, ale právě díky nim nemůžeme pojem sociálního vyloučení postavit do rovnosti s romskou etnickou menšinou.

V České republice je často problém sociálního vyloučení Romů zamlčován a utlumován. Úhel pohledu je pak ovlivněn hlavně diskriminačními přístupy majoritní společnosti. Až v posledních letech dochází ke kritickému pohledu na vlastní vnitřní svět Romů. Stále však trvá „extrémní "politická korektnost", takže se nemluví o mnohých skutečně závažných problémech, které fakticky narušují pozici vyloučených. Existuje určitý

okruh kriminálních aktivit, které se signifikantně váží k části romské minority, jako je lichva, obchod s lidmi, obchod s drogami, dětské gangy a černá práce. Ty zatěžují města a obce. To činí v očích veřejnosti a samospráv politiku státu nevěrohodnou, protože občané se s takovými jevy reálně setkávají (Gabal, str. 13, 2010). “

Situace Romů a sociálně vyloučených je v ČR prakticky stejná jako jinde v Evropě. Slovenské poměry za 2. světové války byly vůči Romům o něco příznivější než ty české, ale ani v jejich případě se nedá mluvit o rovnosti a dodržování lidských práv a svobod. Romové do České republiky přicházeli postupně ze Slovenska, a to hned po skončení války od roku 1946 až do poloviny devadesátých let. Jednalo se hlavně o násilné přesídlování do městských průmyslových sídelních zón v dobách Československé socialistické republiky. Po válce a období komunismu byl život Romům znepríjemňován hlavně prostřednictvím byrokracie. Nedostatečné vydávání potravinových lístků, znemožňování pracovního poměru atd. Koncepce řešení „cikánské otázky“ byla po celém východním bloku Evropy pouze otázkou sociální. Jednalo se tedy o násilné splynutí, resp. vynucované splynutí, s českou a slovenskou většinou. Rok 1989 znamenal samozřejmě i pro Romy velkou úlevu, ale nikoli návrat do předválečných poměrů. Přesto jim tento rok přinesl svobodu užívat svůj jazyk a rozvíjet vlastní národní kulturu, udržovat tedy svou etnickou identitu. Do původních osad a vesnic se dalo vrátit jen velmi obtížně, a to hlavně z důvodu odporu úřadů a tamních obyvatel (Říčan, 1998). V období nástupu demokratických vlád začala být patrná sociálněpolitická snaha o rovnoprávnější integraci Romů. První **Koncepce romské integrace** byla schválena v roce 2000. Od roku 2009 platí její upravené třetí vydání a to je považováno za oficiální vládní strategii. Novější **Strategie boje proti sociálnímu vyloučení 2011-2015** doposud není brána jako oficiální dokument, a to i přes to, že se jedná o etnicky neutrální dokument, tedy dokument se širší působností (Hurrle, 2013).

Dnešní svět je založen na lidských dovednostech, každý by se měl postarat sám o sebe a svoji rodinu a nespoléhat na stát. Což je velká změna oproti bývalému režimu, kdy většinu zodpovědnosti přebíral stát. Pro Romy, kteří nebyli připraveni v rozvíjející se demokracii naplno využít otevírající se možnosti seberealizace, se situace zhoršila. Pavel Říčan se domnívá, že Romové, jako jedni z mála, právem nařikají, když konstatují, že „za komunismu jim bylo lépe“. Měli totiž práci a byli v relativním bezpečí (Říčan 1998). Zda se Romové v rámci české společnosti měli lépe dříve, nebo v současnosti, nelze jednoznačně konstatovat. K tomu by bylo třeba udělat výzkum zaměřený na otázky životní úrovně přímo mezi Romy. Aktuálně se však počet Romů stále zvyšuje a většina z nich stále žije na okraji

společnosti. Českou republiku tedy čeká ještě náročná práce v procesu jejich začleňování, a to jak na straně veřejnosti a politických uskupení státu obecně, tak především na straně komunálních politiků, kteří zastávají roli prostředníka.

2.3.2 Obec a její působnost

Obec je základní jednotkou veřejné správy. Orgánem obce je zastupitelstvo a rada obce. V čele obecního úřadu stojí starosta, který obec reprezentuje. Zastupitelstvo obce je hlavním samosprávním orgánem. Schvaluje např. územní plán obce a její rozpočet, zřizuje a ruší obecní policii, rozhoduje o vyhlášení místního referenda či volí nebo odvolává starostu. Obecní samospráva má mj. možnost poskytnout nízký pronájem obecních prostor a tím podpořit sociálně vyloučené občany v řešení jejich bytové situace. Na obec s rozšířenou působností se také mohou obracet lidé v sociální tísní, obec jim musí poskytnout poradenství o možnostech řešení, ne však poskytnout pronájem obecního bytu. Tato služba je nepovinná, obec musí žádost jen na základě nediskriminačních kritérií projednat a posoudit (Ministerstvo, 2009).

Obec představuje nejen politický, správní, organizační, ale také sociální systém. Ten, bez ohledu na velikost obce, musí vždy zahrnovat i sociální aktivity. Pouhé přehazování zodpovědnosti za zajišťování sociálních služeb na vyšší správní celky je nekonstruktivní. Vyšší správní celky nejsou schopny zajistit individuální péči ani dostatečně zacílit aktivity na potřeby dané oblasti. Je nezbytné, aby velkou dávkou zodpovědnosti nesly právě obce. Obce musí znát nejen statistické údaje o nezaměstnanosti ve své lokalitě, ale vycházet i z údajů geografických, demografických, ekonomických a občansko-individuálních. Jen tak může obec žádat o poskytnutí dotací od státu na krytí nákladů sociálních aktivit.

Představitel obecní samosprávy je často postaven před rozhodnutí, zda se v obci zabývat sociální prevencí patologických jevů. Toto rozhodnutí i následné optimální zadání aktivity musí často uskutečnit i přes to, že není odborníkem v dané oblasti. Pokud toto rozhodnutí učiní bez podrobné analýzy prostředí, jedná se o velmi neuvážené rozhodnutí, které může přinést komplikace (Baumruková et al., 1997). *„Ústřední vlády předávají regionálním a místním úřadům více povinností, avšak ne vždy nezbytné prostředky k provádění účinné integrační politiky. Dokonce, i když jsou mnohé záležitosti v působnosti místních a regionálních samospráv, jsou zásahy ústřední vlády stále potřebné, aby bylo zajištěno, že mají imigranti a menšiny prospěch z nezřídka vzácně dostupných veřejných*

výdobytků, a to v případech, kdy si sociálněekonomicky znevýhodněné osoby při získávání těchto výdobytků vzájemně konkurují“ (Niessen, str.69, 2000).

Klíčovým aktérem v procesech začleňování sociálně vyloučených lidí jsou obce. Koncepce romské integrace navržená Úřadem vlády stanovuje obcím úkoly, avšak zároveň upozorňuje, že se jedná pouze o doporučení, jelikož musí být respektován princip místní samosprávy. Ve fungování a podpoře sociálně vyloučených občanů se v průběhu výzkumu objevují mezi obcemi velké rozdíly. Sociální odbory některých obcí jednají proaktivně, jiné nikoliv. Hlavním rozdílem je přístup vedení samosprávy, který může být ovlivněn jak zkušenostmi, tak osobním postavením k dané problematice. Některé místní samosprávy se snaží v naléhavých situacích pomáhat při hledání nového bydlení či řešení krizových situací, jiné se otevřeně hlásí k tomu, že své místní problémy s integrací předávají do jiných obcí a ve své lokalitě hledání řešení sociálního vyloučení cíleně vytěsňují. Je tedy třeba položit také otázku, zda není současný přístup vlády až příliš založen na dobrovolném zainteresování obcí. Z výzkumů vychází doporučení, aby „vláda ČR, která má pravomoc uzákonit pro obce závaznou legislativu, jasněji definovala povinnosti obcí souvisejících s řešením problému sociálně vyloučených (Hurrell, str.13, 2013)“.

Státní dokumenty bývají většinou obsáhlé, frázovité a zcela nekonkrétní – snaží se vymezovat komplexní řešení sociálního začleňování. Pokud však obec chce navrhovaná opatření realizovat, naráží na finanční a kompetenční mantinely, nemůže proto konkrétní problém řešit efektivně. Ve výsledku obce realizují v oblasti sociálního začleňování pouze to, co je jednak doporučeno státní politikou a jednak na co mají dostatek finančních prostředků. Skutečnost, že samosprávy měst a obcí zůstávají často v řešení konkrétních problémů osamocené, potvrzuje ve své výzkumné zprávě i Gabal, který píše: „*Aktivní opatření charakteru prevence jsou zpravidla v rukách samosprávných obcí a měst, i pokud se jedná o přenesenou působnost.*“ (Gabal, str.22, 2010) V jiné studii o sociálním začleňování z pohledu územní samosprávy bylo konstatováno, že dokud stát nebude financovat sociální začleňování převážně z národních zdrojů a nezabezpečí obcím takové finanční podmínky, aby sociální začleňování mohly realizovat, bude státní politika sociálního začleňování velmi omezená (Sobková, 2012).

V roce 2011 schválila vláda České republiky **Strategii boje proti sociálnímu vyloučení**. Tento dokument vypracovala Agentura pro sociální začleňování a obsahuje víc než stovku opatření, kterými by se měla vláda i komunální politikové řídit až do roku 2015. Navrhované kroky mají v první řadě bránit vzniku ghett a chudinských čtvrtí, což je

z pohledu M. Šimáčka, ředitele Agentury pro sociální začleňování, to nejdůležitější v boji proti sociálnímu vyloučení. Dále mají přispět ke zlepšení zaměstnávání, bydlení, vzdělávání či bezpečnosti ve vyloučených lokalitách. Celkově jde o celostní řešení problémů všech sociálně vyloučených, ne jen o problém etnické skupiny Romů. Pojem sociálního vyloučení je zde nahlížen bez ohledu na etnickou příslušnost (Šimáček, 2011).

„V posledních letech lze sledovat, že skutečná politická snaha o poznání a zájem o řešení problémů je nahrazován politickým populismem, vesměs na komunální úrovni, který zcela svévolně manipuluje fakty a daty.“ (Gabal, str. 17, 2010) Komunální politici nemají jednoduché postavení. Jsou prostředníky mezi národními politiky, kteří prezentují fakta často účelově ve vztahu k zajišťování své popularity (viz předvolební kampaně), a mezi místními obyvateli, jejichž lokální zájmy zastávají. Komunální politici musí mírnit napětí v místních občanských komunitách a zároveň musí vyvíjet dostatečný tlak na národní politiky, aby problémy řešili v celostátním měřítku nebo aby přesměrováním kompetencí a finanční podporou delegovali místní samosprávy řešit problémy vlastními silami.

2.3.3 Sociální systém státu a podpora v nezaměstnanosti

Sociální systém československého státu měl spočívat na třech rovnocenných pilířích, což byla vize období tzv. první republiky a počátek 2. poloviny 20. století. Na jedné straně se mělo jednat o stabilní trh práce. Další pilíř měla zajišťovat rodina. Muž byl tehdy brán jako hlavní živitel a žena jako pečovatelka o děti a chod domácnosti. Třetím pilířem pak zůstával sociální stát a jeho možnost redistribuovat potřebným občanům sociální příjmy. Přibližně v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století byla stabilita těchto pilířů narušována řadou rizik. Nucená zaměstnanost matek a jejich přetěžování (mnohdy bylo zaměstnání matky s péčí o dítě neslučitelné) měla za následek selhávání sociálního pilíře. To bylo prohlubováno zvyšujícím se počtem neúplných rodin a žen samoživitelek (tento trend stále pokračuje). Od 90. let 20. století lze pozorovat nárůst nezaměstnanosti v celosvětovém měřítku. Je tak narušován pilíř stabilního trhu práce. Přičemž pokud se zaměříme na sociální složení tzv. „čekatelů na práci“, jasně vyvstanou znevýhodněné skupiny lidí. Mezi hlavní skupiny patří mladí lidé, dále pak lidé před důchodovým věkem, ženy v mateřském věku, lidé se zdravotním znevýhodněním a lidé minoritního etnika. Rizikem pro rozpad pilíře sociálního státu, schopného redistribuovat potřebným občanům sociální příjmy, je od 90. let 20. století rostoucí počet „nepojistitelných jedinců“, tedy jedinců ekonomicky neaktivních a pro systém pojišťoven nežádoucích (Davidová, 2005).

Aktuálně se objevují další sociální rizika, ústící např. do skutečnosti, že i když jsou oba manželé zaměstnaní, mohou se ocitnout na hranici chudoby. Zvyšování kvalifikace nemusí znamenat zvyšování pravděpodobnosti vyššího platu ani získání stálého zaměstnání (Keller, 2011). V některých oborech může být trh práce přesycen – lidská práce je nadále nahrazována technickou silou, určité etapy práce jsou přesouvány za hranice země apod. Počet takovýchto sociálních rizik stále roste, a to hlavně z důvodu celosvětově rostoucí nezaměstnanosti. Konkurence na trhu práce je natolik veliká, že zaměstnavatelé mohou získat kvalifikovaného pracovníka i za mnohem nižší náklady, než jaké by byly ve vztahu k odvedené práci adekvátní. Lidé v období vysoké nezaměstnanosti mnohdy záměrně snižují cenu své práce, aby byli pro trh práce zajímavější.

Od ledna 2012 došlo v České republice ke změnám v systému posuzování a vyplácení nepojistných sociálních dávek včetně podpory v nezaměstnanosti. Vše zajišťuje úřad práce (Ministerstvo, 2014). Ten však není situován ve všech obcích, může se tedy stát, že žadatelé musí dojíždět do nejbližšího krajského města, což výdej sociálních dávek i zprostředkování zaměstnání značně omezuje. Vyplácení sociálních dávek bylo často majoritní společností diskutováno a ve vztahu k etnickým menšinám kritizováno. Na tento postoj majoritní společnosti jsem narazila i v průběhu vlastního výzkumu. Často kritizované dávky státní sociální podpory jsou příspěvek na bydlení, příspěvek na dítě a z dávek hmotné nouze mimořádná okamžitá pomoc a příspěvek na živobytí.

Příspěvkem na bydlení stát přispívá rodinám a jednotlivcům s nízkými příjmy. Nárok na příspěvek na bydlení má vlastník nebo nájemce bytu, přihlášený v bytě k trvalému pobytu, jestliže 30 % (v Praze 35 %) příjmů rodiny nestačí k pokrytí nákladů na bydlení a zároveň těchto 30 % (v Praze 35 %) příjmů rodiny je nižší než příslušné normativní náklady stanovené zákonem o státní sociální podpoře (zákon 117/1995§Sb). **Přídavek na dítě** je základní dlouhodobou dávkou, poskytovanou, rovněž podle zákona o státní sociální podpoře, rodinám s dětmi. Nárok mají rodiny s příjmem do 2,4 násobku životního minima, který musí prokázat. Přídavek na dítě je poskytován ve třech výších podle věku dítěte. **Mimořádná okamžitá pomoc i příspěvek na živobytí** jsou odvíjeny od výše životního minima. Aby je žadatel dostal, musí předložit pádné důvody, proč o příspěvek žádá. Při žádosti o jakoukoli dávku, ať už ze systému státní sociální podpory nebo hmotné nouze, musí žadatel a následně i příjemce dávek prokazovat všechny příjmy (Ministerstvo, 2014).

Další dávkou vyplácenou dle zákona o zaměstnanosti č. 435/2004§Sb. je **podpora v nezaměstnanosti**. Nárok na ni nevzniká automaticky, ale pouze v případě, že uchazeč

pracoval v posledních dvou letech alespoň 12 měsíců v zaměstnání nebo měl jinou výdělečnou činnost, kde mu vznikla povinnost odvádět pojistné na důchodové pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. V prvních dvou měsících podpůrčí doby dostane žadatel 65 %, další dva měsíce podpůrčí doby 50 % a po zbývající podpůrčí dobu 45 % průměrného měsíčního čistého výdělku, který byl zjištěn v posledním ukončeném zaměstnání v minulých dvou letech. 45% průměrného měsíčního čistého výdělku za poslední dva roky dostává žadatel po celou podpůrčí dobu, pokud před zařazením do evidence ukončil poslední zaměstnání sám nebo dohodou se zaměstnavatelem. Maximální výše podpory činí 0,58 násobek průměrné mzdy v národním hospodářství (zákon 435/2004).

Na základě těchto informací je více než jasné, že sociální dávky i podpora v nezaměstnanosti mají svá jasně daná pravidla, která jsou stanovena pro všechny obyvatele stejně. V zákoně není žádné etnické či jinak diskriminační kritérium vyplácení. Názor, že konkrétně etnikum Romů sociální dávky zneužívá, je však v majoritní společnosti přítomný. Buď se tedy jedná o myšlenkový stereotyp majoritní společnosti, nebo je na vině selhávání lidí zodpovědných za výdej dávek – neprofesionální posuzování potřebnosti. Třetím důvodem kritiky vyplácení sociálních dávek je možnost tzv. „sociální pasti“ - výše všech dávek v součtu na celou (početnější) rodinu je vyšší než příjem jediného živitele rodiny, přičemž kdyby se příjem rodiny zvyšoval výdělkem ze zaměstnání, snižovaly by se sociální dávky a příjem rodiny by zůstával stejný, což může vést k rozhodnutí, že se tzv. „nevyplatí pracovat“.

Vidíme, že sociální systém státu se již na výše uvedený systém tří rovnocenných pilířů spolehnout nemůže. Je třeba se detailněji zaměřit na konkrétní problémy znevýhodněných skupin, tyto skupiny lépe integrovat a lépe vypracovat strategie komunální politiky.

2.4 Podpora integrace sociálně vyloučených

2.4.1 Sociální začleňování

Strategie sociálního začleňování je popisována v několika evropských dokumentech. Popisuje ji Agenda sociálního začleňování Evropské unie přijatá v Nice v roce 2000 a z ní vycházející **Národní akční plány sociálního začleňování**. Od roku 2006 pak Národní zprávy o strategii sociální ochrany a sociálního začleňování (Mareš, Sirovátka, 2008). V *Příručce o sociální integraci* je zmiňováno i to, že sociální a veřejná politika řeší problémy sociálního vyloučení pouze okrajově. Pokud by se mělo jednat o účelné komplexní řešení,

muselo by jít o individualizovaný a lokální přístup s ohledem na vícestupňovou koordinaci ve všech úrovních této agendy. Nelze se tedy soustředit jen na potřebu bydlení či naplnění základních potřeb. Je nutné se na každého jedince dívat celistvě a zároveň s ohledem na jeho individuální potřeby (Agentura, 2009).

Podle zákona o sociálních službách je sociální začleňování definováno jako „*proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný* (zákon 108/2006, § 3).“

Ruth Levitas (2000) popisuje existenci tří rozdílných přístupů sociální politiky k sociálnímu vyloučení. Jako první je uveden **přístup redistributivní**, který se snaží o odstranění chudoby pomocí nastavení a využívání dávek sociálního zabezpečení. Jedná se tedy o systém, který spíše reaguje na již vzniklé potřeby sociálně vyloučených a nevěnuje se příliš prevenci. V případě, že se člověk dostane do potíží, stát mu pomůže. Není zde však prostor pro včasnou eliminaci obtíží, které lidem hrozí. Jako druhý přístup je uveden **přístup integrativní**. Jeho hlavním cílem je předejít vzniku sociální izolace. Základním mechanismem integrativního přístupu je placené zaměstnání, ke kterému mají mít všichni přístup, následně lidé vytvářejí sociální hodnoty a není třeba sociálních dávek. Jako poslední uvádí Levitas (2000) **moralizující přístup**. Tento přístup zohledňuje předpoklad, že příčinou sociálního vyloučení je morální a kulturní charakter jedince. Prevencí je vzdělání lidí ve společensky přijatelných návycích. Jako pomoc při sociálním vyloučení by měla fungovat intervence sociálních pracovníků, krizová intervence či edukativní veřejná politika.

V souvislosti s aktuální politikou sociálního začleňování v ČR můžeme mluvit o kombinaci všech těchto přístupů nebo alespoň o snaze je využít při sociální práci s vyloučenými lidmi v míře, kterou umožňují stávající finanční prostředky a dosud navržené strategie. Sociální dávky jsou zajištěny v případě ztráty zaměstnání a při mimořádně těžké situaci. Úřady práce a jiné úřady poskytují podporu ohroženým jedincům v nezaměstnanosti, poradenství i rekvalifikační kurzy. Rekvalifikační kurzy mohou žadateli o práci pomoci jednak udržet se v pracovním režimu a předejít sociálnímu vyloučení a jednak si rozšířit kvalifikaci, a tím získat větší spektrum následných pracovních příležitostí. Rekvalifikační péče již navazuje na zmíněný moralizující (edukativní) přístup, který poskytuje podporu jak na individuální bázi, tak v komunitách.

Konkrétní inspirativní návrh na zvýšení integrace sociálně vyloučených pak pochází z příručky poskytující návrhy a doporučení pro integrační politiku Rady Evropy od Mary Cousseyové (2000). Cousseyová formuluje několik hlavních doporučení, jak zabránit diskriminaci znevýhodněných skupin a jak eliminovat předsudky, které mohou být dlouhodobě zakořeněny. Doporučení se týkají poskytování rovných příležitostí pomocí smluvních podmínek při zajišťování veřejných zakázek. Je žádoucí zajistit splnění potřeb etnických menšin, popřípadě zajistit jejich účast na plánování, nejlépe však zaměstnávat určitý podíl příslušníků etnických menšin na veřejných zakázkách či ve veřejných službách. Pokud by však byla procenty nastavena povinnost zaměstnávat určitou skupinu lidí, mohlo by dojít i k tzv. **pozitivní diskriminaci**, tedy upřednostňování určité skupiny na úkor většiny. V tomto případě by se již nejednalo o poskytování rovných příležitostí. Otázkou však zůstává, na kolik je Česká republika schopna doporučení zaměstnat určitý podíl příslušníků etnických menšin zajistit.

Sociální začleňování je účelné a plnohodnotné pouze při zapojení všech účastníků (sociálně vyloučených, majoritní společnosti a politické scény) za pomoci víceúrovňové koordinace a zároveň při fungování sociální politiky prostřednictvím více propojených přístupů (Agentura, 2009).

2.4.2 Komunitní práce

Jedním z přístupů k práci s lidmi žijícími v sociálně vyloučené lokalitě je komunitní práce. Projekty komunitní práce se zaměřují na podporu multikulturního soužití na lokální úrovni. Jedná se o poměrně novou formu sociální práce, která se v ČR rozvíjí nejvíce za pomoci nestátních neziskových organizací, a to až od devadesátých let 20. století. Za světového průkopníka komunitní práce lze považovat Samuela Augustuse Barnetta, který v roce 1873 začal s organizováním vzájemné pomoci farníků. Důležité pro pochopení komunitní práce je definování **komunity**. Jedná se o **teritoriálně konkrétní prostor, kde existují vzájemné sociální vazby mezi obyvateli**. Další vymezení říká, že „komunita je jakékoliv vnímání společenského dobra, které může být mezi občany vytvořeno (Matoušek, str. 253, 2003).“ Stručně a jasně lze komunitu definovat jako „Místo, kde člověk může získat emocionální podporu, ocenění a praktickou pomoc v každodenním životě (Matoušek, str. 253, 2003).“

Pokud však mluvíme o **komunitní sociální práci**, jedná se spíše o **vědomé sociální působení, které je orientováno na potřeby komunity**, tedy určité oblasti zaměřené na všeobecnou spolupráci a podporu změn. Jde hlavně o **formování vztahů mezi komunitou a širší veřejností tak, aby společným úsilím došlo k realizaci změn potřebných pro začlenění všech**. Je třeba navodit účinnou komunikaci mezi členy komunity, většinovým obyvatelstvem, obcí, ale i komunitními pracovníky a jinými pomáhajícími pracovníky (srov. Navrátil a kol., 2003; Baumruková et al., 1997). Cílem komunitního přístupu je vyvolání takové změny v komunitě, která povede k posílení sebeúcty a schopností členů komunity a vyrovnání jejich šancí na rovnoprávné zapojení do občanské společnosti. V rámci komunitního přístupu jsou vyvíjeny různé metody a prostředky, jak bariéry mezi skupinami, komunitami a kulturami oslabovat a překonávat. Přístup umožňuje členům komunit ohrožených vyloučením lepší dosažitelnost zdrojů na základě jejich zplnomocnění, rozšíření kapacit apod. (Havrdová, 2012). Jiná definice říká, že: *„Komunitní práce je metoda řešení sociálních problémů prostřednictvím podpory společnosti – komunity – v místech, kde lidé žijí a kde problémy vznikají.“* (Baumruková et al., str. 173, 1997)

Komunitní přístup přináší velmi jednoduchou a srozumitelnou myšlenku. Plánujeme-li služby, opatření či realizaci změn, které by měly pomoci určité skupině lidí, měl by se někdo zeptat na potřeby této skupiny lidí a zapojit ji samotné do realizace služeb, změn, naplnění potřeb. Teprve pak je vhodné začít s plánováním podpůrných aktivit. Přesto, že je tento přístup celosvětově využíván a praxí osvědčen už více než sto let, i dnes často dochází k plánování aktivit tzv. „od stolu“, bez ohledu na potřeby lidí v dané oblasti. Dobrá znalost poměrů v komunitě může být vhodným prostředkem pro volbu adekvátní sociální strategie či metody sociální práce (Baumruková et al., 2003), proto je potřeba vycházet z komunitních studií.

Proces komunitní práce obvykle dělíme na čtyři fáze. První je zjišťování a analýza potřeb, následuje plánování a stanovení cílů, poté proběhne samotná realizace stanovených cílů. Poslední fází je komplexní vyhodnocování celého procesu (Matoušek, 2003). Pro účelnou realizaci plánované činnosti je důležité v rámci strategického plánování stanovovat

SMART³ cíle, vybrat vhodné prostředky a způsob dosažení těchto cílů. Plánování je tedy fází, které musí předcházet samotné účelné realizaci (Fotr, 2012).

Komunitní práce může fungovat jen tehdy, když komunitní pracovník respektuje místní situaci a potřeby lidí. Dalo by se jinak říci, že je účelné s komunitní prací začít tam, kde je většina lidí zaangażována v řešení problému, který se jich dotýká, a pojímá jeho řešení za své. Řešení problému pomocí komunitního přístupu se řídí mnoha metodickými principy, které lze osvojit nácvikem, například prostřednictvím školení. Modely úspěšného řešení problémů jsou však vždy nepřenositelné z důvodu neopakovatelnosti a jedinečnosti situace. Získané zkušenosti při školení mohou velmi kvalitně posloužit jako inspirace pro vlastní komunitní práci (Baumruková et al., 1997).

Z výše uvedeného je patrné, že nejdůležitějším předpokladem pro kvalitní komunitní práci je průzkum teritoriální situace a následné převzetí odpovědnosti všech zaangażovaných. Komunitní práce spojuje lidi v komunitě, kteří pomocí společného úsilí naplňují vlastní potřeby.

2.4.3 Práce Agentury pro sociální začleňování

Odpovědnost za etnikum nejvíce ohrožené sociálním vyloučením, což je v České republice etnikum Romské, je rozdělena mezi několik orgánů, spadajících pod Sekci pro lidská práva při Úřadu vlády České republiky. V rámci sekce se problematikou zabývají dva odbory. Prvním je odbor Lidských práv a ochrany menšin, ke kterému náleží více poradních orgánů, druhým je Odbor pro sociální začleňování, jehož správou je pověřena Agentura pro sociální začleňování (Hurre, 2013).

Odbor pro sociální začleňování je nástroj Vlády ČR, založený za účelem zajištění podpory obcím v procesu sociální integrace obyvatel sociálně vyloučených. Jeho posláním je propojovat subjekty na místní úrovni tak, aby spolupracovaly při sociálním začleňování. Odbor spolupracuje i s veřejnou správou a neziskovým sektorem. **Agentura pro sociální začleňování pomáhá obcím při mapování problémů sociálně vyloučených lokalit a nastavuje dlouhodobé procesy pro jejich řešení. V neposlední řadě spolupracuje s ministerstvy a přináší informace z komunální úrovně směrem ke státní správě, podílí se**

³ SMART – souhrn pravidel, které pomáhají efektivním způsobem definovat cíle. Cíl musí být S – specifický, M – měřitelný, A – akceptovatelný všemi zúčastněnými, R – realistický, T- časově ohraničený (Středoevropské centrum, 2014)

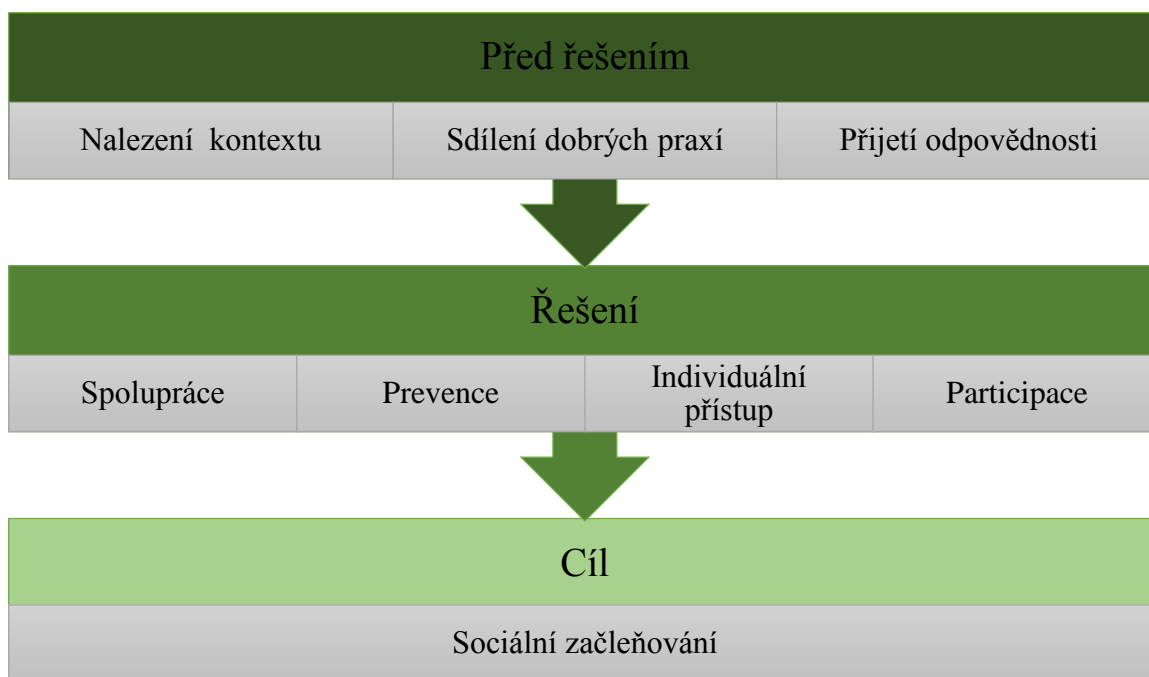
na formování státní politiky sociálního začleňování a její koordinaci. Je tedy velmi přínosné v případě větší koncentrace sociálního vyloučení v jedné lokalitě s touto institucí spolupracovat.

Podpora Agentury probíhá především v následujících oblastech (Agentura, 2009):

- zajištění služeb na podporu vzdělání, zaměstnanosti, sociálních služeb a sociálního bydlení a vybudování infrastruktury pro tyto služby
- čerpání prostředků z evropských strukturálních fondů, státního rozpočtu, krajských dotačních programů a dalších zdrojů; podpora při zpracovávání projektů
- komunikace s ústředními orgány státní správy

Sociální začleňování je proces. Právě procesualností se Agentura zabývá. Na začátku celého procesu sociálního začleňování by v ideálním případě mělo stát rozhodnutí, že je třeba situaci v sociálně vyloučených lokalitách řešit a zároveň plné odhodlání obce do řešení vstoupit. Jedná se o jeden z nejkomplicovanějších procesů, který je zatížen špatnou zkušeností – nedostatečnou intervencí státních a evropských integračních politik, malou popularitou mezi voliči, negativním, resp. přezíravým až nenávistným postojem části české veřejnosti k Romům, a také masivním zneužíváním tématu k populistické kampani. Na veřejně-politické úrovni České republiky i v zemích Evropské unie není přítom pochyb o jediném přijatelném přístupu - podpoře sociálního začleňování sociálně znevýhodněných či marginalizovaných lidí. Přítom způsobů řešení je přesně tolik, kolik je sociálně vyloučených lokalit. Žádné z řešení není zcela univerzální. Kromě jasného a pevného rozhodnutí a odhodlání k sociálnímu začleňování je pro úspěšnost jednotlivých opatření důležité naplňovat také principy znázorněné v následujícím schématu (Agentura, 2009):

Schéma 1 – Přístup k sociálnímu začleňování, (Agentura, 2009)

Problém vyloučených lokalit nevznikl izolovaně, ale jako reakce ve vztahu k okolí. Proto není ani jeho řešení možné bez vazby k okolí. V praxi se nesmí zapomenout na individuální přístup, který je tolik důležitý. Přijetí odpovědnosti za kvalitu a efektivnost aktivit vedoucích k sociálnímu začleňování je úkolem samospráv. Spolupráce se všemi dalšími subjekty, které se na sociálním začleňování na lokální úrovni podílí, je nejdůležitějším principem. Jelikož je proces sociálního začleňování velmi zdlouhavý, je vhodné vynaložit veškeré úsilí na to, aby se sociálnímu vyloučení spíše předcházelo, a soustředit se tak hlavně na jeho prevenci (Agentura, 2009).

Dalším důležitým principem spolupráce na místní úrovni je snaha o **celkovou a trvale udržitelnou změnu v přístupu obce k situaci v sociálně vyloučené lokalitě**, nikoli pouze **provedení jednorázové akce** (např. projektu). Celková a trvale udržitelná změna má teprve za následek postupné zmenšování počtu lidí žijících ve vyloučených lokalitách, jejich začleňování do společnosti a zlepšování vzájemných vztahů většinové populace a obyvatel minorit v obci/městě.

Agentura zpravidla nabízí tříletou spolupráci, na jejím konci by obec měla situaci zvládat samostatně, bez potřeby její další podpory. Agentura poté zůstává pouze vzdáleným partnerem – pomocníkem a poradcem pro případ krizových situací.

Součástí spolupráce s Agenturou je závazek obce spolupracovat při řešení situace iniciativně. Prokázat motivaci ke spolupráci na principech rozvoje pro-integračních sociálních politik, a to při využití osvědčených postupů, které doposud Agentura pomáhala zavádět.

Za dosavadního působení Agentury se osvědčila řada kroků. Agentura je nabízí obcím k využití jako **předem definované aktivity**. Pokud se vedení obce na aktivitách shodne, mohou být od začátku spolupráce s Agenturou zaváděny tak, aby reagovaly na potřeby v obci okamžitě a bez prodlevy. Mezi předem definované aktivity patří hlavně práce s rodinami ve vyloučených lokalitách. Jejím cílem je maximální eliminace rozpadu rodiny způsobená finanční nouzí. Jako významná pomoc se jeví spolupráce mezi orgány sociálně právní ochrany dětí, neziskovými organizacemi, školami, ale také policií na straně jedné a sociálně ohroženými na straně druhé. Další předem definovanou aktivitou je podpora vzdělanosti dětí ze sociálně vyloučených lokalit, zavedení kvalitní předškolní přípravy a také podpora inkluzivního základního a středoškolského vzdělávání. Jako důležitý krok změny se ukazuje motivovaný souhlas zřizovatele škol k sestavení **místní strategie rozvoje** v inkluzivním smyslu. Jinou podpůrnou aktivitou může být podpora bydlení, tzn. přizpůsobení bytů k pronájmu nebo vytvoření systému postupného bydlení, který pomocí několika stupňů bydlení napomáhá větší soběstačnosti lidí. Vzhledem k tomu, že mezi hlavní příčiny sociálního vyloučení patří ztráta zaměstnání, náleží mezi další předem definované projekty také podpora zaměstnanosti.

Ostatní projekty sociálního začleňování, na kterých mohou obce s Agenturou spolupracovat, mohou sloužit prevenci vzniku sociálního vyloučení, vzniku sociálních služeb, rozšiřování sítě proti-dluhového poradenství, bezpečnosti ve městě apod. (Agentura, 2014).

2.4.4 Neziskové organizace

K integraci sociálně vyloučených lidí pomáhají také místní neziskové organizace či projekty Evropské unie, které jsou většinou realizovány pomocí místních neziskových organizací (Sobková, 2012). Neziskové organizace nejsou v současné době ojedinělým jevem, často doplňují či nahrazují státní péči. Jedná se o formu svobodného sdružování občanů pomocí vytvoření více či méně formalizované organizace. Neziskové organizace se podílí na řešení individuálních, skupinových či společenských problémů nejčastěji v oblasti

sociální, zdravotní, humanitární a kulturní. Mezi nejčastější formy neziskových organizací patří nadace, nadační fondy, občanská sdružení a obecně prospěšné společnosti.

Gabal ve své výzkumné zprávě také reflektuje roli neziskových organizací: *„Integrační politiku vykonávají v řadě směrů nestátní subjekty a nahrazují tak absentující roli samospráv.“* (Gabal, str. 21, 2010) Neziskové organizace mohou místní sociální politiku velmi ovlivnit a podpořit, záleží však na porozumění místních občanů nabídkám neziskové organizace a spolupráci s komunálními politiky. Jedná se o pomoc a podporu, která musí v každé obci vycházet z expertízy neziskové organizace, přičemž záleží na kooperativním přístupu místních politiků a přijetí všech občanů. V mém výzkumu, uvedeném níže, se vyjevuje skutečnost, že fungování neziskových organizací je zástupci samospráv obcí vnímáno rozdílně a častěji negativně.

3. Praktická část

Schopnost komunálních politiků reagovat na potřeby lidí ohrožených sociálním vyloučením a lidí sociálně vyloučených jsem se rozhodla zkoumat pomocí kvalitativního výzkumu. Kvalitativní přístupy k výzkumu jsou vhodné k hledání porozumění problému a zkoumání sociálního či lidského tématu (Hendl, 2008). Pro výzkum jsem si vybrala tři obce z jednoho regionu, které mají vlastní zkušenost s lidmi žijícími ve vyloučené lokalitě a jejich inkluzi. V rámci těchto obcí byly provedeny polo-strukturované rozhovory s místními komunálními politiky, kteří se tomuto tématu musejí věnovat. Výzkum vychází z předpokladu, že má smysl zabývat se přístupy, které k sociálně vyloučeným jedincům žijícím v těchto lokalitách uplatňují zástupci místních samospráv, komunální politici i úředníci.

Cílem výzkumu je popsat postoje členů samospráv k sociálně vyloučeným občanům ve třech konkrétních komunitách jednoho regionu. Výsledky výzkumu pomohou porozumět vztahu komunálních politiků k inkluzi a ukáží míru odpovědnosti, kterou pocítují za proces inkluze v místě, ve kterém se nachází sociálně vyloučená lokalita. Výzkumná část je na základě prosby některých respondentů anonymizována. Nebudou uváděny přesné názvy obcí ani jména respondentů.

3.1 Popis vybraných lokalit

Obec č. 1

Obec má přes 3000 stálých obyvatel a patří mezi obce s větší občanskou vybaveností. Nachází se zde základní škola i základní škola praktická, mateřská škola, základní umělecká škola a střední odborné učiliště s domovem mládeže. Je zde tedy poměrně velké zastoupení školských institucí. V oblasti kultury slouží k občanské vybavenosti sokolovna a prostory informačního centra. Společenské vyžití umožňují vinárny a restaurace. K dispozici jsou občanům též různé sportovní areály (fotbalové hřiště, lehkootletická dráha, tenisové kurty, sportovní hala, tělocvična), pro děti byla zřízena dětská hřiště a pro ženy prostory pro kosmetické služby. Rovněž v oblasti zdravotnictví je obec vybavena velmi dobře, v místě jsou praktičtí i odborní lékaři, pracovníci rehabilitačních zařízení a lékárny. V obci je dostatečný počet prodejen potravin, oděvů, průmyslového zboží, apod. Obec má vlastní banky, poštu, pobočky pojišťoven. Dopravní dostupnost je denně zajišťována autobusovými

dopravci. Obcí vede rovněž železniční trať. Míra nezaměstnanosti se v této obci pohybuje okolo 12%. V rámci působnosti obce je evidována vyloučená lokalita. (online stránky obce 12.2.2014).

V obci byly realizovány dva výzkumné rozhovory. Jedním respondentem byl starosta obce (respondent č.4), druhým zástupce samosprávy, který má na starosti otázku sociálních věcí (respondent č.5).

Obec č. 2

Jedná se o obec s téměř 3200 obyvateli, která neleží na žádné z výrazných silničních křižovatek, i přesto je její občanská vybavenost velmi dobrá. Nachází se zde základní škola, škola umělecká i mateřská, praktická škola byla v obci zrušena. Za nedostatek občanské vybavenosti je obyvateli obce považována chybějící střední škola, za kterou musí studenti dojíždět do větších měst, vzdálených až 20 km. Dopravní spojení je zajišťováno pravidelnými autobusovými i železničními linkami. Kulturní a sportovní aktivity nabízí obec pro všechny věkové skupiny obyvatel. Je možné účastnit se tanečních, fotbalových, kuželkových, modelářských či šachových kroužků, případně lze využít služeb mateřského centra. Pracovních příležitostí je zde nedostatek, a to z důvodu rušení mnoha podniků. Nezaměstnanost je zde vysoká a je odhadována až k 20% obyvatel. Pracovní příležitosti se nacházejí hlavně v přilehlých městech. V rámci obce se nachází vyloučená lokalita. (online stránky obce 12.2.2014).

V této obci byly realizovány tři výzkumné rozhovory. Jeden se starostou obce (respondent č. 1), dále s radním (respondent č.2) a tajemníkem (respondent č. 3).

Obec č. 3

Tato obec má 2900 obyvatel. Je o něco menší než obce předchozí, rozdíl je však zanedbatelný. V obci se nachází základní škola i škola mateřská. Střední škola zde však chybí. Občanská vybavenost je odpovídající. Jsou zde k dispozici jak praktiční lékaři, tak specialisté. Dopravní dostupnost je zajišťována pomocí autobusové dopravy i železničního spojení. Na online stránkách obce je tematizováno, že síť sociálních služeb je v tomto regionu výrazně nedostatečná, existuje zde pouze dům s pečovatelskou službou a terénní pečovatelská služba, terénní sociální práci zde omezeně vykonává jedno občanské sdružení

(online stránky obce 12.2.2014). Rovněž je na online stránkách obce uveden konkrétní údaj o sociálně vyloučených obyvatelech - v celém mikroregionu bydlí cca 400 sociálně vyloučených obyvatel. Je zde 17 % nezaměstnanost.

V této obci se výzkumu účastnili dva respondenti, starosta obce (respondent č. 6) s tajemníkem (respondent č.7).

3.2 Analýza výzkumných rozhovorů

V rámci výzkumu bylo uskutečněno celkem sedm rozhovorů ze tří lokalit v délce trvání 1-1,5hod na každý rozhovor. Jednalo se o polo-strukturované rozhovory. Okruhy témat byly předem připraveny (příloha č. 2). Průběh rozhovorů byl však individuálně přizpůsoben funkci, lokalitě i vnímání respondenta. *„V typickém případě kvalitativní výzkumník vybírá na začátku výzkumu téma a určí základní výzkumné otázky. Otázky může modifikovat nebo doplňovat v průběhu výzkumu, během sběru a analýzy dat.“* (Hendl, str.48, 2008)

Všechny rozhovory byly vedeny v přirozeném prostředí respondentů, tedy v lokalitě jejich působnosti. Respondenti byli velmi vstřícní a zdálo se, že je téma výzkumu zajímá. V každém rozhovoru jsem se snažila udržet stejný tematický okruh otázek, aby byla možná komparace a interpretace získaných dat, jak je doporučováno v odborné literatuře (Hendl, 2008). Ne vždy se rozhovor ubíral stejným směrem, jelikož byl citlivě přizpůsoben situaci a respondentovi. Individuální a situační přizpůsobení rozhovoru mohlo vést k tomu, že nějaká dílčí otázka nebyla s respondentem probrána (respondent se chtěl věnovat jiným otázkám). Pokud tedy daný respondent na konkrétní otázku neodpovídal, přecházím v analýze odpovědí níže rovnou k reakcím ostatních respondentů.

Analýza rozhovorů probíhala v několika fázích. Bezprostředně po jejich uskutečnění došlo k přesnému přepisu, následně k rozčlenění odpovědí jednotlivých respondentů do tematických bloků/otázek. Tuto fázi analýzy můžeme považovat za fázi kódovací. Stejným tématům byly přiřazeny kódy, podle kterých následně došlo k detailnějšímu popisu (ukázka - příloha č. 3). Závěrem analýzy jsou interpretována zjištění na základě detailnějšího popisu a vlastního kódování.

Na základě výzkumu vnímám čtyři stupně přístupů/odpovědnosti komunálních politiků ve vztahu k procesu sociálního začleňování. Stupně vlastně charakterizují míru

zaangažovanosti komunálních politiků v problematice. Prvním stupněm je **porozumění sociálnímu vyloučení a znalost lokality**, druhým stupněm je **přijetí odpovědnosti za proces sociálního začleňování**. Třetím stupněm je **plánování do budoucna** a schopnost přizpůsobit aktivity obce také vyloučené lokalitě. Poslední stupeň je samotná **realizace podpory sociálně vyloučených a spolupráce s podpůrnými organizacemi**. Kapitoly níže jsou pojmenovány a řazeny právě ve vztahu k mnou vyznačeným stupňům zaangažovanosti. K těmto čtyřem hypotetickým stupňům jsem v kapitolách přiřadila tematické bloky otázek, které byly v rozhovorech probírány tak, abych byla schopna u respondentů určit právě stupeň jejich pochopení, přijetí a vyrovnání se s problematikou v daných oblastech.

3.2.1 Porozumění sociálnímu vyloučení a znalost lokality

V rámci porozumění sociálnímu vyloučení se respondenti vyjadřovali k samotnému pojmu sociální vyloučení, přičemž se zároveň objevovalo téma černobílého vnímání pojmu. Do porozumění sociálnímu vyloučení a znalosti lokality bych zařadila i popis obce respondenty. Dále jejich vlastní vnímání problému, které zahrnovalo hlavně jejich komentáře k složení lokality a lokální nezaměstnanosti. To jsou témata úzce spjatá s pochopením sociálního vyloučení.

3.2.1.1 Porozumění sociálnímu vyloučení

Zástupci samospráv byli dotázáni, zda a jak rozumí pojmu a problematice sociálního vyloučení. Cílem otázky bylo poodhalit přístup respondenta k této problematice a zjistit, do jaké míry je lokální samospráva fenoménem sociálního vyloučení zasažena. Jelikož byl v rámci otázky kladen důraz na názor/zkušenost samotného respondenta, bylo toto téma formulováno zpravidla v rámci prvních otázek, a to na takzvané „prolomení ledů.“

Jak rozumíte pojmu „sociální vyloučení,“ je pro vás sociální vyloučení problém? Co je sociální vyloučení? Připouštíte, že na území vaší obce žijí sociálně vyloučení jedinci a že by samospráva měla také reagovat na jejich potřeby?

Respondent číslo dva na okraj tématu uvádí, že laická veřejnost vnímá rovnítka mezi termíny „*sociálně vyloučený*“ a „*Rom*“. K samotnému popisu a porozumění problematice sociálního vyloučení respondent dodává (definuje), že se jedná o lidi se ztíženým přístupem

ke „vzdělání a službám“. Problematiku respondent vztahuje na děti v lokalitě, dle něj *„se to týká minimálně padesáti procent dětí ve škole“*.

Podle respondenta číslo tři jsou sociálně vyloučení v první řadě lidé obecně bez vzdělání - *„To sou většinou lidi, který nemaj dokončené vzdělání“*, což jsou dle dotazovaného především Romové. V druhé řadě jsou mezi vyloučenými i sociálně slabí lidé, taktéž bez odborného vzdělání a bez šance pracovního uplatnění. (*„Mám tam i skupinu sociálně slabých, kteří jako nemaj vzdělání a kteří nemaj šanci se chytit.“*) To jsou dle dotazovaného ne-Romové. Takto shrnuje respondent problematiku sociálního vyloučení a popisuje složení ohrožených lidí, jimž se snaží pomoci s prací. Co se týče přístupu samosprávy a reakce na problémy vyloučených občanů, respondent připouští, že samospráva by měla reagovat na tyto potřeby. Konkrétně přichází s myšlenkou, že by odpovědnost a řešení problematiky měly více spadat do působnosti obce. V tomto ohledu by byla lepší systémová decentralizace a vytvoření lokálního plánu (*„Samosprávy by si měly udělat nějaký plán zaměstnanosti.“*). Respondent naráží na podmínky z období před rokem 1989, kdy dle jeho názoru *„byla povinnost zaměstnanosti v republice a když se nikdo nechtěl postarat, tak to v podstatě spadlo do města a město muselo.“*

Respondent číslo čtyři chápe sociální vyloučení jako stav, v kterém *„sociálně slabej člověk není ještě navíc přijímán většinou společností, nebere /ho – pozn. autorky/ většina“*. Respondent ví, že pod samosprávu spadá vyloučená lokalita. *„Máme vyloučenou lokalitu.“* Poukazuje ale na skutečnost, že byla lokalita takto označena na základě nedokonalé studie. *„Dělala to pro agenturu nějaká firma a nakonec se zjistilo, že to ty lidi dělali od stolu, nikdo tady nebyl... prostě žádný průzkum, to všechno bylo od stolu.“* Problematiku sociálního vyloučení a ohrožení sociálním vyloučením vidí respondent v širším kontextu, v němž se nejedná pouze o sociálně slabé, bez vzdělání nebo Romy, ale také o lidi v předdůchodovém věku. *„On může bejt vyloučený, protože je starej a může bejt bílej, ale protože už má pět let do důchodu, tak ho těžko někdo zaměstnává.“* V tomto pojetí se problematika týká širší oblasti, dá se říci, že se jedná o „celorepublikový“ problém (*„to není jenom naše lokalita“*).

Pátý respondent uvádí okrajově problematiku sociálního vyloučení na příkladu těch nejvíce vyloučených, konkrétně lidí v sociálních bytech města. Tam bydlí lidé, jež *„se už absolutně nedali vrátit zpátky /do běžného života – pozn. autorky/ žádným způsobem, přišli o práci a skončili.“* K tomu respondent dodává, že se jedná o lidi pouze z řad „bílých“ a že standard bydlení je u nich na velmi nízké úrovni, prakticky se jedná o holobyty nejnižší kategorie.

Šestý respondent nepovažuje oblast pod samosprávou, kterou zastupuje, za typickou sociálně vyloučenou lokalitu. Odkazuje se na nižší koncentraci obyvatelstva a s tím související nižší počty reálně vyloučených, stejně tak s přihlédnutím k dosavadnímu historickému vývoji nevidí problém v případné re-aktivaci vyloučených v lokalitě. (*„Víceméně valná většina se normálně aktivovala, a čili nemáme problémy nějakých velkých sídlišť vyloženě jako ty velký koncentrace.“*) K samotné problematice sociálního vyloučení a jejímu pochopení dodává: *„Já si pod tím představuju, že jsou to lidé, kteří jsou sociálně... v uvozovkách postiženi nezaměstnaností, dluhy. Jsou postiženi třeba i nižším vzděláním, s tím souvisí taky i ta uplatnitelnost jakoby na trhu práce.“* Respondent dále zdůrazňuje související problematiku nezaměstnanosti a jejích cyklických pochodů (*„V podstatě je to taková spirála, která se točí furt dokola.“*). Problematika sociálního vyloučení se v této oblasti netýká jen Romů. Respondent k tomu dodává, že přesto je to tak všeobecně vnímáno, *„...že když se řekne sociálně vyloučení, že si všichni představí Romy nebo cikány.“*

Respondent číslo sedm nevyslovil jasnou definici nebo názor, čeho se týká sociální vyloučení. Popsal ve velmi obecné rovině celou množinu případů, kdy se o vyloučené lokalitě dá hovořit zejména z titulu dotačních programů. Připouští tedy, že jsou v okolí různé problémy a ty jsou připisovány stavu *„vyloučená lokalita“*, což není dobře vnímáno veřejností (*„označení, který sami třeba obyvatelé těch daných lokalit tak jako nevnímají příliš pozitivně.“*). V těchto případech se však dle respondenta pravděpodobně nejedná o vyloučené lokality (*„prostorově vymezenou sociálně vyloučenou lokalitou prostě nejsou“*), se kterými by souvisela konkrétní problematika sociálního vyloučení. *„Dost často se sociálně vyloučená lokalita popisuje jako něco, co si myslím, že definice sociálně vyloučený lokality nespĺňuje. My /oblast působnosti samosprávy – pozn. autorky/ jsme sami názorným příkladem.“* Prakticky způsobuje v lokalitě problémy *„sociální složení obyvatelstva“*, jež není *„až tak ostře vymezeno prostorově ani třeba etnicky.“* Je to ale problém, kterému musí samospráva čelit.

Srovnání odpovědí

Téměř všichni respondenti zformulovali nebo se pokusili zformulovat nějakou, většinou vlastní, definici sociálního vyloučení. Většina z nich jej definovala v souvislosti s etnicitou, nízkým vzděláním, ztrátou zaměstnání a dluhy. Někteří připouští, že sociální vyloučení je problémem, kterému jejich obec čelí, tedy že se vyloučená lokalita nachází v katastru obce. Jiní napadají metodiku, na jejímž základě jsou lokality označeny za sociálně vyloučené. Jeden z respondentů místo definice sociálního

vyloučení uvedl vyhýbavou odpověď zaměřenou na obecné vnímání situace v lokalitě, nelze tedy posoudit, jakým způsobem lokalitu vnímá on sám. Další respondent nepřipustil, že pod jím zastupovanou samosprávu spadá vyloučená lokalita, uznal však, že se potýká s problémy souvisejícími s problematikou sociálního vyloučení, ale lokalita celkově vyloučena dle jeho názoru není.

Černobílé vnímání

Předpoklad, že veřejnost i členové komunálních politiků vnímají tematický překryv mezi romskými komunitami a komunitami sociálně vyloučených, byl příčinou následujícího výzkumného kritéria. Jedná se o souvislost mezi vnímáním okolního světa sociálně vyloučených osob v kontextu „černobílého vnímání“. Toto vnímání bylo zkoumáno z osobního pohledu dotazovaného zástupce samosprávy nebo z perspektivy jeho názoru na pohled široké veřejnosti.

Pozorujete v kontextu problematiky sociálního vyloučení rozdíly ve vnímání jednotlivých skupin obyvatelstva s ohledem přímo na barvu pleti? Spolupracují spolu majoritní a minoritní skupiny, existuje zde nějaká nevraživost? Jaké vztahy jsou v tomto ohledu mezi většinovou a menšinovou společností?

Respondent číslo jedna uvádí, že na akce pořádané lokální samosprávou (dětské dny apod.) chodí „*bílí i černý*.“ V kontextu odpovědi se jedná v případě „*bílých*“ o většinovou společnost, v případě „*černých*“ o menšinovou společnost osob, pokud ne přímo vyloučených, tak alespoň ohrožených sociálním vyloučením. Přičemž „*...tolerance je tam na bodě nula*,“ menšina v tomto případě je trnem v oku většině. Respondent uvádí, že dle všeobecného povědomí jsou tito „*cikáni*“ vnímáni většinovou společností jako „*příživníci*.“ Na vině je potom dle respondenta systém vyplácení sociálních dávek.

Druhý respondent v kontextu mezilidských vztahů mezi osobami z řad Romů a většinové společnosti zmínil, že za problémy a případnou nevraživostí stojí vždy jednotlivci, provokatéři, kteří jednají konfliktně prakticky bezdůvodně. („*Myslím, že to vyvolávají určitý typy lidí, který se snaží té situace využít úplně bezdůvodně.*“). Dotazovaný nevnímá žádnou významnou spojitost mezi rozdíly v etnicitě a konflikty, pokud nějaký problém nastane, jedná se o časem vyhocené sousedské spory, nehledě na barvu pleti. „*Já*

řikám, že nejhorší, co může policie řešit po několika letech, jsou sousedské vztahy. To není mezi bílejšíma a černejšíma, to je i mezi bílý-bílý, černý-černý. To je úplně jedno.“

Třetí respondent navázal na toto téma velmi stručně, nevraživost mezi většinovou a menšinovou společností z pohledu barvy pleti nepocítuje. (*„Nemám problém jakoby, že by černý s bílýma nechtěli dohromady.“*)

Respondent číslo čtyři se vyjádřil, že podle něj nemá sociální vyloučení s etnickou otázkou téměř nic společného. Obecně není tak vnímána spojitost mezi větším množstvím Romů a množstvím sociálně vyloučených osob v lokalitě, jako čistě proti-romská nálada. Veškeré problémy, které vnímá většinová společnost, jsou odrazem právě obecného nastavení společnosti. *„Ty lidi jsou tady tak nastavený, zlí, závistiví.“*

Respondent číslo pět na základě svých pozorování nevnímá barvu pleti jako evidentní příčinu problému, naopak to *„není problém“*. Dle slov dotazovaného se v lokalitě pohybují pouze slušní a integrovaní jedinci jiného etnika. K žádné selekci nebo konfrontacím prý nedochází. Praxi má dotazovaný dále ze školského prostředí, kde není šikana ani obecná skupinově orientovaná nesnášenlivost mezi etnickými skupinami (*„Myslím, že se to nedá rozlišit.“*).

Srovnání odpovědí

Nadpoloviční většina respondentů uvádí, že není nevraživost mezi většinou a menšinou, respektive mezi etnickými skupinami. Mezi odpověďmi respondentů zaznělo také, že společnost vnímá etnické menšiny problematicky. Téměř všichni dotazovaní nevnímají jednoznačnou souvislost (nebo dokonce vyvrací souvislost) etnické menšiny a sociálního vyloučení. Jednotlivě byla zmíněna tvrzení, že problémy ve společnosti jsou vykonstruované jednotlivci - provokatéry, a ojedinele byl vysloven také názor, že je většinovou společností vnímána souvislost etnické menšiny a sociálního vyloučení. Nicméně při dotazování na osoby ohrožené sociálním vyloučením všichni respondenti sklouzávali k etnickým odpovědím.

Dochází zde k potvrzení zjištění z předcházející podkapitoly – v některých případech je sociální vyloučení vnímáno etnicky, v takových případech je také pocítována eskalace vztahů. Jindy tento aspekt vnímání sociálního vyloučení chybí.

3.2.1.2 Popis obce, vlastní vnímání problému

Následující podkapitola je věnována demografickému členění lokality, pod kterou spadá samospráva a její dotazovaný respondent, v rámci problematiky sociálního vyloučení. Zabývá se především porozuměním problematice sociálního vyloučení zástupci samosprávy, proto je tato oblast zařazena do kapitoly porozumění sociálnímu vyloučení, a ne do následující kapitoly o tématu přijetí odpovědnosti za proces sociálního začleňování.

Dále je pozornost věnována více samotnému složení vyloučených lokalit spadajících pod konkrétní samosprávu. Uvedena je i skladba školských zařízení včetně nabídky volnočasových aktivit a iniciativ, které jsou problematikou sociálního vyloučení také ovlivněny. Na závěr kapitoly uvádím výzkum „dobré“ praxe, který je zaměřený na případy opětovného zapojení sociálně vyloučených, resp. návrat z vyloučení, pokud se tak v lokalitě stalo.

Složení lokality

Předmětem výzkumu bylo dále složení sociálně vyloučeného obyvatelstva v lokalitě, respektive ve vyloučené lokalitě. Sdělené výsledky byly ovlivněny aktuálním povědomím dotazovaného zástupce samosprávy o situaci v lokalitě.

Víte, kolik obyvatel přibližně žije v sociálně vyloučené lokalitě? Dokážete upřesnit složení obyvatelstva? Jsou tam spíše mladší, nebo starší lidé?

Respondent číslo jedna na tuto otázku reagoval velmi stručně a přesně. Uvedl pouze přesný počet obyvatel obce a svůj předpoklad počtu sociálně vyloučených osob. „*Konkrétně je to tedy celkově 3150 obyvatel*“, z nichž odhadem čtyři sta až pět set jsou ohrožení sociálním vyloučením nebo přímo sociálně vyloučení.

Respondent číslo čtyři spíše v obecné rovině upozorňuje, že vlivem nízké zaměstnanosti je v lokalitě situace problematická. Dopadem toho je potom velké množství sociálně slabých v obci. „*Sociálně slabých je tady... spíš většina.*“ Důsledně rozděluje sociálně slabé a sociálně vyloučené, o kterých dále nemluví.

Pátý respondent, částečně nad rámec otázky, uvádí počet Romů v komunitě. I celkově otázku zobecňuje na problematiku související s romským etnikem, respektive představuje oficiální výsledky sčítání lidu, v rámci nichž se k romskému etniku „*přihlásil pouze jedinej*

človíček tady, oficiálně. Nikdo jinej se k nim nepřihlásil.“ Další průzkum, zprostředkovaný najatou firmou, orientovaný nejen na Romy, ale i na problematiku sociálního vyloučení, byl dle respondenta „zfušovaný“ („*Údajně to odstřelili od stolu, jsme se pak dozvěděli.*“) Tedy ani z tohoto průzkumu nevzešla kýžená zpětná vazba, která by přinesla objektivní závěry, o které by se mohl respondent podělit. Na základě vlastních zkušeností respondent odhaduje 15 % (romských) obyvatel ohrožených sociálním vyloučením v obci, již spravuje jeho samospráva. V případě širšího okolí a rozšířené působnosti samosprávy (okolní menší vsi) a tamních vyloučených lokalit číslo stoupá až k 20%.

Respondent číslo šest avizuje probíhající terénní výzkum s cílem „*zmapovat a zjistit, jak to tady vypadá*“ právě s ohledem na problematiku sociálního vyloučení. Lokální samospráva „*samozřejmě o některých rodinách a některých lidech ví,*“ ale respondent je přesvědčen, že tato problematika je širší. Postiženo je sociálním vyloučením daleko více lidí, a to skrytě, odhadem „*kolem stovky.*“ I tento respondent postupně upíná pozornost spíše k zástupcům romské komunity. Zvláštní pozornost věnuje tomu, proč se Romové nehlásí k romství. Dotazovaný skutečnost vysvětluje tak, že Romové v první řadě vnímají takové označení jako stigma vůči většinové společnosti a v druhé řadě postupně ztrácí nebo již ztratili svou kulturu i jazyk.

Sedmý respondent se s ohledem na složení obyvatelstva ve své obci zaměřil na konkrétní vyloučenou lokalitu, jež spadá pod samosprávu, kterou zastupuje. Složení populace této vyloučené lokality je dle odhadu dotazovaného následující: zhruba 25 až 30% tvoří děti. Nejmenší populační zastoupení, okolo 10 % ve vyloučené lokalitě, připadá na postproduktivní věk, tedy starší obyvatele a důchodce nad 70 let. Nízké zastoupení vyloučených v postproduktivním věku je způsobeno především vlivem „*způsobu života v těch lokalitách /v lokalitě respondenta konkrétně, a obecně to dle respondenta platí i o jiných vyloučených lokalitách – pozn. autorky/ a i tím, že přežití v nich je poměrně fyzicky náročné.*“ Třetí nejpočetnější složkou jsou dle očekávání lidé v produktivním věku, tvoří 60% populace ve vyloučené lokalitě.

Srovnání odpovědí

Všichni respondenti se pokusili odhadnout zastoupení obyvatelstva ohroženého sociálním vyloučením nebo přímo vyloučeného, ale žádný z respondentů neznal přesné aktuální údaje. V literatuře se také odráží podobné zkušenosti. Neexistují spolehlivá čísla o počtu Romů žijících v jednotlivých zemích (Davidová, 2005). **Převážná většina**

respondentů dokázala odhadnout přesnější množství vyloučených, což vyjádřili buď procentuálně, nebo zhruba počtem obyvatel. Jeden z respondentů odhadl množství jen velmi nepřesně („většina“). Mezi odpověďmi se objevila již dříve uvedená zobecnění, ve kterých respondenti problematiku složení vyloučené lokality vztáhli na romskou otázku. V tomto případě poukazují na obtížné vyčíslení přesného počtu vyloučených. Respondenti dokáží pracovat maximálně s odhady, které vycházejí z charakteru jejich vnímání popisované skupiny. Odhady tak oscilují od odhadovaného počtu Romů po nezaměstnané nebo ztrátou zaměstnání ohrožené jedince. Na základě tohoto zjištění lze konstatovat, že komunální politici spíše nedokáží přesně kvantifikovat počty sociálně vyloučených lidí nebo jedinců sociálním vyloučením ohrožených.

Nezaměstnanost

Pro obecnou ilustraci situace na trhu práce byla zvolena otázka nezaměstnanosti jako vodítko pro orientaci v lokálním ekonomickém prostředí. Kritérium bylo zvoleno na základě předpokladu, že „*Chudoba a nízký příjem je jeden z nejvýznamnějších ukazatelů sociálního vyloučení.*“ (Navrátil a kol., str. 33, 2003). Cílem tohoto kritéria je v souvislosti se studií zmapovat aktuální výchozí stav, se kterým dále zástupci samospráv, zapojení do práce s osobami ohroženými sociálním vyloučením, musí počítat.

Můžete odhadnout počty nezaměstnaných v souvislosti se sociálním vyloučením, případně kolik ohrožených osob práci má?

Respondent číslo tři uvedl v této souvislosti na základě své zkušenosti poměr „padesát na padesát procent,“ kterým shrnuje, že zhruba polovina lidí z řad ohrožených, kteří se dostanou k práci, mají velkou šanci si zaměstnání udržet díky své pracovitosti. Druhá polovina těchto lidí, jíž respondent vztahuje na členy romské komunity, se práci systematicky vyhýbá. „*Nechají se zaměstnat a v tu ránu omarodí a hledají důvody proč nechodit do práce.*“ Přesnější čísla respondent neuvádí. Přímou samosprávou zprostředkované pozice mohou nastálo zaměstnat dva pracovníky na osmdesát pět zájemců. Tito dva lidé jsou aktuálně jediným přesným ukazatelem zaměstnanosti z řady sociálně vyloučených, kterým samospráva disponuje.

Čtvrtý respondent přesné informace o nezaměstnanosti neuvádí. K problematice dodává, že v lokalitě platí, „*že kdo chce práci, tak si ji prostě najde.*“ V tomto ohledu, jak sám dodává, barva pleti či etnikum nehraje roli. Dotazovaný zástupce má osobní zkušenost

spíše s pracovitými jedinci z řad osob ohrožených sociálním vyloučením a v minulosti pozoroval ve svém okolí spíše jen formy frikční nezaměstnanosti. „*Já jsem měl zaměstnanýho Roma u sebe, a když jsem skončil s tím, že jsem prostě začal dělat něco jinýho, tak jsem tu firmu prostě rozpustil a on šel pracovat zase dál a pracuje do dneška.*“ Respondent si je vědom, že v kraji, pod který jeho samospráva spadá, je opravdu velká míra nezaměstnanosti, ale z jeho odpovědí vyplývá, že případnou nezaměstnanost vidí spíše jako problém samotného jedince, ne starost obce.

Respondent číslo pět na otázky zaměstnanosti a možnosti získat práci konkrétní odpovědi nepřináší, a to z důvodu přesahu jeho agendy (zaměřenost agendy na řešení rodinných záležitostí), kterou spravuje v rámci zastupované samosprávy. Jeho zaskočená reakce zněla pouze: „*číslo vám nepovím, jak jsme na tom.*“ V dané lokalitě toto řeší především úřad práce.

Šestý respondent poukazuje na to, že za vysokou nezaměstnaností v oblasti stojí nedostatek podniků, mají zde pouze školy („*U nás největší průmysl jsou školy, protože tady zaměstnávají nejvíc lidí, jinak tady žádné větší podnik není.*“) Zároveň zdůrazňuje, že některé okolní samosprávy mají situaci lepší z důvodu dopravní dostupnosti u hlavní dopravní tepny v kraji. Zaměstnanost v rámci celého kraje je tedy vysoká, ale přesná data respondent nesděluje. Dodává k tomu, že „*nějaká práce tam je. My jsme tady tou nezaměstnaností postižení poměrně dost.*“

Respondent číslo sedm uvádí, že přímo v sociálně vyloučených lokalitách, tedy v „*místech, které je možno označit za sociálně vyloučené,*“ může pracovat do 10 % „*práceschopného obyvatelstva*“. Dle názoru respondenta z pohledu sociálně slabých žijících mimo lokalitu a z pohledu etnického (romská populace, která v oblasti tvoří „*podle našeho odhadu zhruba deset procent obyvatel, ačkoliv se k romské národnosti hlásí pouze dva lidé podle posledních sčítání*“) nejsou ukazatele nezaměstnanosti tak tragické. Z tvrzení respondenta lze usoudit, že kdo je ohrožený člověk a zároveň žije ve vyloučené lokalitě, tak se má statisticky pravděpodobně hůř než ten, kdo je ohrožený člověk a ve vyloučené lokalitě nežije. Mimo vyloučené lokality ale také žijí lidé až „*za hranicí sociálního vyloučení,*“ jak je nazval respondent, kteří „*mají třeba exekuce za dva miliony a nemají šanci prostě na oddlužení, protože propadli tímhle tím sítím.*“ Ze zkušenosti respondenta vyplývá, že život ve vyloučené lokalitě lidem ztěžuje přístup na trh práce, ale nemusí to být platné ve všech případech.

Srovnání odpovědí

Žádný z respondentů nedokázal vyčíslit ukazatele lokální nezaměstnanosti. Převážná část respondentů mluví o nezaměstnanosti jako o lokálním problému, který vnímají spíše negativně. Jeden z respondentů naopak nepovažuje lokální míru nezaměstnanosti za problém, vnímá situaci spíše pozitivně. Další dotazovaný nedokáže toto posoudit, situaci vnímá neutrálně. Nadpoloviční většina dotazovaných naznačuje, že život lidí přímo ve vyloučené lokalitě nějakým způsobem ovlivňuje míru jejich zaměstnanosti, dva z nich jsou dále schopni odhadnout procentuální zastoupení nezaměstnaných v lokalitě. Naznačená souvislost mezi nezaměstnaností a etnickým původem v rámci vyloučené lokality lze podpořit a ilustrovat následovně: *„Čím silnější je sociální vyloučení (tím spíše pak prostorová izolace), sociální distance nebo diskriminace (v bydlení či zaměstnanosti), tím intenzivnější je potřeba vyloučených Romů udržet sebezáchovný, avšak izolující a brzdící velkorodinný mechanismus.“* (Gabal, str. 30, 2010)

Jedna část oslovených komunálních politiků říká že, sociálně vyloučení nechtějí pracovat. Druhá se domnívá, že by někteří z nich či všichni rádi pracovali, ale nemají kde. Názor mezi respondenty je rozdílný a nedá se konstatovat, který z nich převládl. Respondenti vnímají odpovědnost jak za lidi, žijící v sociálním vyloučení, tak za vnější okolnosti, které těmto lidem ukončení sociálního vyloučení ztěžují. Pouze jeden politik je přesvědčen, že by při vytváření míst pro sociálně vyloučené měly být aktivní i samosprávy a sám se o to snaží.

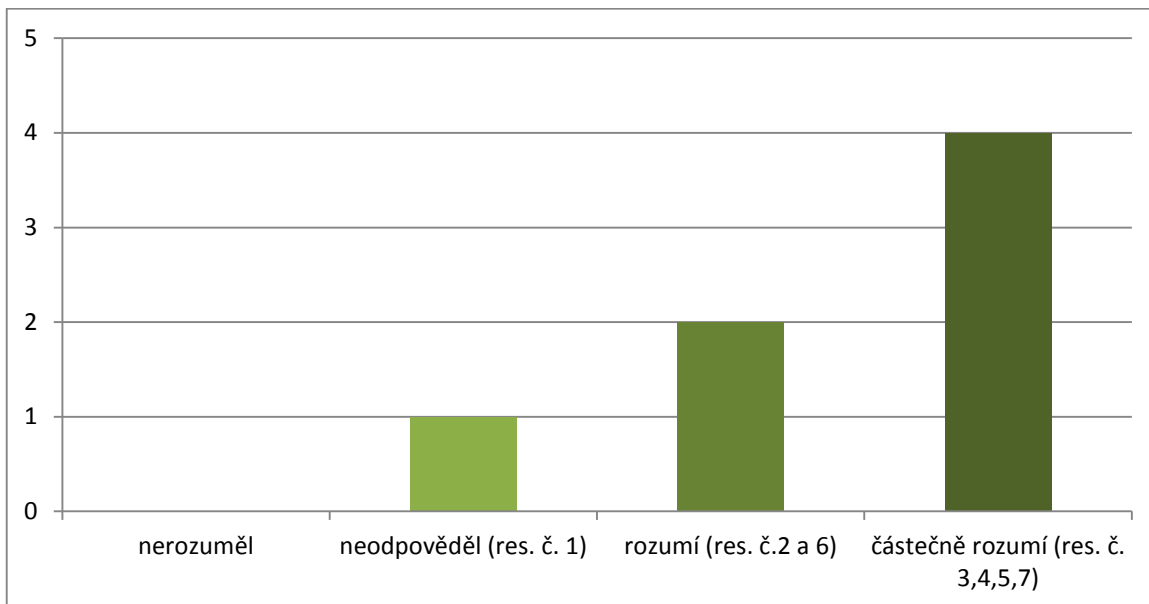
3.2.1.3 Dílčí závěr ke kapitole Porozumění sociálnímu vyloučení a znalost lokality

Téměř všichni respondenti (až na jednoho) zformulovali nebo se pokusili zformulovat vlastní definici sociálního vyloučení. U dvou respondentů je z definice patrné, že sociálnímu vyloučení rozumí, zbývající čtyři respondenti sklouzávají spíše do etnických charakteristik či se pojmu z nejasných důvodů vyhýbají.

Respondenti obecně vědí, jak široký kontext si pod tímto pojmem lze představit. Nicméně často si v rámci pojmu sociálně vyloučený jedinec vybavují a popisují Roma, který je nezaměstnaný a o podporu ze strany obce příliš nestojí. Neudržují pozornost u celé šíře pojmu sociální vyloučení a navíc nemají dostatečné znalosti o lokalitě, ve které působí.

Tento přístup, ve velké míře ovlivněný stigmatizujícím postojem celé společnosti, se objevuje v rámci celého výzkumu.

Schéma 2, Porozumění sociálnímu vyloučení

Všichni respondenti se pokusili odhadnout zastoupení obyvatelstva ohroženého sociálním vyloučením nebo přímo vyloučeného. Znatelně problematičtější se jevílo vyčíslení počtu sociálním vyloučením ohrožených dětí ve školských zařízeních. Velmi podstatným nedostatkem byla u všech respondentů nedostatečná znalost lokální nezaměstnanosti, která je základním předpokladem k tomu, aby mohla být zaměstnanost podpořena a zvýšena.

3.2.2 Přijetí odpovědnosti za proces sociálního začleňování

Do druhé části soustředěné na přijetí odpovědnosti komunálních politiků za proces sociálního začleňování je zařazeno téma osobních vztahů, na které mají vliv jak sociálně vyloučení občané, veřejnost tak i samospráva obce. Vstřícný přístup k sociálně vyloučeným zajisté podporuje jejich ochotu na této situaci něco změnit. Dále se v této části hovoří o problému kriminality a odpovědnosti za její řešení v rámci obce. Dalším tématem je samotné ohrožení sociálně vyloučených, které komunální politici vnímají. Poslední oblastí, sdílenou ve všech obcích, je téma zneužívání sociálních dávek.

3.2.2.1 Otázky týkající se vztahů

Osobní kontakt

Mezi otázky na dotazované zástupce lokální samosprávy byly zařazeny i otázky osobního charakteru. Jedna z nich byla zaměřena také na existenci kontaktu respondentů s lidmi ze sociálně vyloučené lokality obecně. Podstatou otázky byla osobní zkušenost, odpověď proto nebyla poznamenána společenskými stereotypy. Konkrétní formulace tohoto dotazu zněla:

Stýkáte se osobně s lidmi ohroženými sociálním vyloučením? Máte s nimi spíše pozitivní nebo negativní zkušenost?

Respondent číslo dva dle svých slov žádný bližší osobní kontakt s osobami ohroženými sociálním vyloučením, respektive osobami z vyloučené lokality, nemá. Poukazuje na skutečnost, že zmíněná komunita je spíše uzavřená, její členové drží pospolu, o kontakt s ostatními spoluobčany dle jeho názoru nestojí. Respondent zdůrazňuje, že za jeho nedostatkem kontaktu nestojí žádný osobní zájem ani preference, nýbrž nedostatek příležitostí z výše uvedených důvodů. Během své odpovědi respondent nepatrně sklouzl do roviny etnického uvažování, když se vyjádřil, že „*barva pleti v mém přístupu nehraje roli*“.

Třetí respondent se okamžitě odkázal na své letité působení v obci a na blízké vztahy se všemi obyvateli („*Ty rodiny mě tady znají.*“). Před zapojením do aktivit samosprávy se dotazovaný pohyboval v zemědělství a lesnictví, na což poukazoval zejména v kontextu začlenění se mezi ostatní spoluobčany a jejich kladného přijetí. Dle respondenta se jedná o malou lokalitu, kde o sobě lidé vzájemně mnohé vědí („*vidíme si do talíře*“). Na druhou

stranu z pozitivně laděné odpovědi stále není zcela zřejmé, zda respondent udržuje s osobami ohroženými sociálním vyloučením osobní kontakt, či zda se jedná o obecné informace.

Pátý respondent jasně uvádí blízký osobní styk s několika osobami, které jsou ohroženy sociálním vyloučením. Uvádí konkrétní příklad ženy důchodového věku a romského původu, se kterou dříve udržoval kontakt, v současnosti jsou mu o ní nadále zprostředkovávány informace. Tvrzením „*člověk jako člověk*“ dotazovaný naznačuje, že ani s přihlédnutím ke kontextu ohrožení sociálním vyloučením žádné rozdíly mezi lidmi nevnímá. Na základě dlouholeté praxe a kontaktu s takovými osobami žádné negativní emoce nepociťuje a udržuje si k nim pozitivní přístup.

Šestý respondent zmínil kamarády, spolužáky z dětství. Ti popisu takto ohrožených osob odpovídají, v tomto případě se jedná o Romy. Sám zdůvodňuje, proč taková přátelství vznikla, že „*to jako děti neřešily, protože oni žili úplně normální život - ty jejich rodiče.*“ V současnosti tato přátelství, vzniklá v dětství, příliš neudržuje, nicméně zkušenost z dětství je pozitivní.

Srovnání odpovědí

Většina z dotazovaných udržuje se sociálně vyloučenými určitou míru kontaktu, ale srovnání pozitivní versus negativní zkušenost se respondenti spíše vyhnuli. Celkem se k tomuto tématu vyjádřili pouze čtyři respondenti. Dva z nich lidi ohrožené sociálním vyloučením znají, nicméně osobní, přátelský kontakt s nimi nemají. Jeden z těchto dvou respondentů přisuzuje neexistenci osobního kontaktu s těmito lidmi uzavřenosti sociálně vyloučené komunity, a z jeho odpovědi je patrné, že ze své strany by se přátelství nebránil. Druzí dva respondenti uvažovali spíše o tématu přátelství s Romy, a ne obecně se sociálně vyloučenými. Oba tyto respondenti osobní přátelství a přímý kontakt potvrzují, jeden z nich v současnosti, druhý se však odkazuje pouze k dětství.

Vztahy vyloučených občanů a samosprávy

Další ze série otázek, týkajících se především vztahů jednotlivých skupin obyvatelstva, byla zaměřena na skupinu sociálně vyloučených osob a zástupců samosprávy, respektive vzájemné vztahy mezi nimi. Otázka zní takto:

Dokážete přiblížit či popsat vztahy konkrétně vás, zástupce samosprávy, nebo samosprávy obecně k sociálně vyloučeným osobám? Jak je sociální vyloučení samosprávou vnímáno?

Respondent číslo jedna se v obecné rovině vyjadřuje k této otázce spíše neutrálně. V rámci sdělení „*jako obec s nimi samozřejmě pracujeme, protože pracovat s nimi musíme*“ poukazuje na skutečnost, že práce se sociálně vyloučenými osobami je v první řadě povinností, ke které se musí postavit čelem, a až v druhé řadě je na místě otázka, zda tuto činnost vnímají jako potřebnou a osobně se ztotožňují s podporou sociálně vyloučených. Sociální vyloučení je momentálně vnímáno jako problém. A to především proto, že se nové skupiny sociálně vyloučených (respondentem jsou myšleni Romové) ve velké míře stahují do měst. K tomu dodává, že „*pokud nám naši romští spoluobčané bydleli v okolních vesnicích, tak to nikomu nepřekáželo*“. Dle jeho názoru vnímají tedy jeho spoluobčané Romy, stěhující se do větší obce, jako veřejný problém. Zároveň podotýká, že se starousedlími Romy „*...problém není*“. „*Problém jsou ti další, kteří tam /do větší obce nebo města – pozn. autorky/ nějakým způsobem přichází*.“ Co se týče osobních postojů k této problematice, dotazovaný necítí problém s Romy obecně, pouze podotýká, že komunikace s nově příchozími Romy („*přivandrovalejma*“) bývá složitější, rozlišuje k nim tedy dva druhy postojů.

Respondent číslo tři uvádí, že i mezi zástupci samosprávy jsou lidé, kteří vysloveně nemají rádi sociálně vyloučené osoby. Okamžitě dodává, že se s takovým přístupem osobně neztotožňuje. Dotazovaný důrazně poukazuje na skutečnost, že někteří úředníci lokální samosprávy mají problém sedět u stejného stolu při různých jednáních, kterých se účastní lidé buď přímo sociálně vyloučení, nebo ohrožení sociálním vyloučením. „*Jim to vadí, že maj sedět u jednoho stolu*.“ V případě skutečné neochoty sdílet společný prostor při jednáních se jedná o projev xenofobie, případně rasismu.

Šestý respondent na otázku vztahů k vyloučeným navázal jen okrajově, v rámci tvrzení, které mělo reprezentovat názor lokální samosprávy: „*...přistupujem k těm občanům úplně stejně*.“ Jedná se u něj o rovný přístup, vytvořený na základě předchozí profesní zkušenosti. Dále navázal na dosavadní osobní praktické zkušenosti ze školství, které získal v dané lokalitě. Problematiku zobecňuje na práci s problémovou mládeží a dětmi z rodin sociálně vyloučených. „*Já jsem to nikdy nerozděloval, to ani nejde. Já jsem vždycky viděl*

jakoby žáčka.“ Dotazovaný tedy žádný problém nevnímá, respektive v rámci svého profesionálního přístupu jej nepřipouští.

Respondent číslo sedm otevřeně přiznává, že místní samospráva má se sociálně vyloučenými osobami spíše vzdálenější a odměřenější vztah, což se dále odráží v celospolečenském vnímání. *„Městský úřad je obrazem tady té společnosti.“* Dále s nelibostí dodává, že *„...rasismus je tady /v obci – pozn. autorky/ hluboce zakořeněn.“* Dle názoru dotazovaného na principu rozdvojení veřejného (profesionálního) a osobního přístupu fungují i další oficiální instituce, jako například policie a školy. Zástupci těchto institucí k problematice v rámci své práce přistupují navenek profesionálně a nestranně. Jejich osobní vztah k sociálně vyloučeným je však dle respondenta spíše negativní. Své postoje zpravidla nedávají oficiálně najevo, jelikož vědí, *„...že se nesluší takhle se vyjadřovat na veřejnosti, když někoho neznají, ale pak samozřejmě patří mezi ty, kteří si doma nebo v hospodě pak společně zanárají.“*

Srovnání odpovědí

Respondenti se v rámci této otázky prakticky shodli ve svém osobním postoji, respektive vztahu k sociálně vyloučeným, který hodnotí, až na jednoho respondenta, spíše odtaziť. Mezi respondenty se objevily velmi různorodé druhy vnímání. Jeden z respondentů uvedl, že v rámci samosprávy, ve které působí, jsou pracovníci, kteří vnímají vyloučené osoby negativně až xenofobně. Další respondent chápe podporu sociálně vyloučených jen jako součást své práce, uvědomuje si problém, způsobovaný stěhováním sociálně vyloučených do větších obcí nebo měst, má tedy rozdílný přístup ke starousedlým sociálně vyloučeným osobám a k nově příchozím. Další dva respondenti, kteří pocházejí z téže obce, si velmi protiřečí. Jeden z nich v rozhovoru uvádí, že se všemi zachází stejně, a vytváří tak rovný přístup napříč samosprávou, druhý respondent však popisuje, že vztah samosprávy je k těmto osobám spíše vzdálenější a odměřenější, jako je tomu v celé společnosti.

Vztahy vyloučených a veřejnosti

Cílem níže uvedené otázky bylo zjistit, jakým způsobem vnímají a jak hodnotí zástupci samosprávy vztahy mezi sociálně vyloučenými a veřejností. Záměrně se jedná o subjektivní informaci, ovlivněnou vnímáním a vlastním výkladem samosprávy.

Dokážete přiblížit či popsat vztahy široké veřejnosti a většinové populace, ať již obecně nebo i konkrétně, k sociálně vyloučeným osobám? Jak je tato problematika dle názoru lokální samosprávy vnímána většinovou populací, respektive širokou veřejností?

Respondent číslo jedna uvádí, že široká veřejnost má zvýšené obavy v souvislosti s kriminalitou, která je dle všeobecného vnímání v lokalitě na vzestupu. Potvrzuje, že veřejnost vnímá tuto tendenci za zhoršující se. Přestože se jedná o obecně přijaté vnímání aktuální situace, nejsou k němu dle respondenta žádné objektivní doklady. *“Policie vám řekne, že to není pravda.”* Respondent tedy sice vnímá rozšířený názor většinové společnosti o vzestupu kriminality, ale zároveň se s ním neztotožňuje. V této souvislosti dotazovaný potvrzuje negativní vnímání obyvatelstva vůči sociálně vyloučeným jedincům. Dále potvrzuje, že v tomto kontextu veřejnost zpravidla zobecňuje problematiku sociálně vyloučených na romskou komunitu, přičemž veřejnost vnímá negativně povětšinou jen nově přistěhovalé „cikány“. Právě oni jsou dle všeobecného povědomí zdrojem problémů, *„ty místní, co tam jsou, co dělali v tom zemědělství, ty jim /veřejnosti – pozn. autorky/ nevědej.“* Respondent se dále ztotožňuje se skutečností, že tito nově přistěhovalí Romové *„dělají ty problémy, ty jsou ti hluční a ty vlastně potom dělají ostudu té komunitě.“* Respondent je přesvědčen, že veřejnost rozlišuje mezi usedlými a přistěhovalými sociálně vyloučenými jedinci, a že k těmto skupinám dokáže své vztahy diferencovat.

Respondent číslo dva popisuje vjemy veřejnosti negativně, problematika je i v tomto případě zobecněna na romskou komunitu. Většinové populaci prý vadí už i pouhá přítomnost sociálně vyloučených osob, a to zejména s přihlédnutím k hlučnosti a mentalitě zmíněné komunity, která se dále rozrůstá. Lidé vnímají, *„že jich /sociálně vyloučených – pozn. autorky/ tu je víc a vnímají to i lidi, který tu nežijou, jenom projíždí nebo se tu na chvíli zdrží.“* Dotazovaný uvádí, že se jedná o problém posledního půl roku či roku, *„kdy došlo vlastně k tomu přesunu sem, konkrétně do města z těch okolních obcí.“* Většinová populace, včetně těch, kteří si stěžují, problém vnímá velmi povrchně. Dle respondenta lidé *„nejsou schopni definovat ten problém, kterej s nima /sociálně vyloučenými – pozn. autorky/ vlastně mají.“* Respondent uzavírá, že koncentrace vyloučených není přijímána většinovou společností kladně, tedy dochází spíše k jejich zápornému vnímání. Zároveň tak tento respondent potírá své jednoznačné tvrzení, které z jeho úst zaznělo v odpovědi na otázku, zda má se sociálně vyloučenými osobní kontakt (respondent číslo dva, Osobní kontakt – viz výše), o tom, že k jeho osobním kontaktům a kontaktům s většinovou populací nedochází

z důvodu nezájmu ze strany sociálně vyloučené a uzavřené komunity. Z odpovědi na současnou otázku po vztazích většinové populace a sociálně vyloučených občanů totiž naopak spíše vyvstává, že o kontakt není zájem právě ze strany většinové populace.

Třetí respondent udává, že co se týče vztahů většinové populace a sociálně vyloučených je často konfrontován s názorem lidí zejména v důchodovém věku. Ke konfrontacím dochází v rámci tématu zaměstnávání lidí z vyloučených lokalit. Lidé důchodového věku svůj problém se zaměstnaností vztahují k romské otázce, přičemž u nich dochází až k rasistickým projevům, „*jakto že tady zaměstnáváte cikány a né nás /důchodce – pozn. autorky/*.“ V těchto konfrontacích si přitom část většinové populace v důchodovém věku neuvědomuje, že je stejně sociálně vyloučenou skupinou, jako etnicky vyloučená část romské populace.

Čtvrtý respondent uvádí, že veřejnost dává sociálně vyloučené osoby do rovnítka s Romy, vnímá tedy situaci podobně jako předchozí respondent. Zároveň připouští, že na tomto společenském vnímání má romská komunita určitou spoluúčasť, zejména s přihlédnutím k jejímu chování a mentalitě. „*Takhle to vnímá ta většina lidí, že jo, ale z druhé strany taky musíme říct, že oni si to většinou dělají sami, že jo*.“ Respondent tímto ospravedlňuje vztah veřejnosti k Romům. Toto vnímání hodnotí jako celospolečenské a celorepublikové. V poslední řadě poukazuje na nerovnosti vnímané většinovou společností, v jejíž očích se například policie okamžitě přiklání na stranu Romů, a k protěžování romské populace z důvodu dodržení lidskoprávní korektnosti.

Respondent číslo pět se tématu vztahu sociálně vyloučených a širší veřejnosti spíše vyhýbal a mluvil spíše v hypotetické rovině. O velké nevráživosti mezi těmito skupinami neví a domnívá se, že případné problémy souvisí pouze „*přespolními*“. Dotazovaný upozorňuje na nevráživost společnosti vůči nově příchozím. K případnému vyostření situace by dle respondenta mohlo dojít v případě, „*že by sem měli přijít další lidi, který by se tu soustředovali, a tím pádem, že jakmile se jich tu soustředí víc, že ten problém nastane*.“ Respondent predikuje zvýšení napětí, jedná se o nový přístup u jiných respondentů nezaznamenaný.

Šestý respondent nepovažuje vztah mezi většinovou společností a vyloučenými za nenávislný. Žádnou otevřenou nevráživost ani vyhrožování nebo podobně eskalovaný problém nevnímá. Vztah veřejnosti a vyloučených spočívá v každodenním sousedském soužití, v případě problému jsou na sociálně vyloučené osoby oficiálním způsobem

podávány standardní stížnosti. Nespokojenost na této úrovni je prakticky vždy jednostranná směrem k vyloučené komunitě, dotazovaný „*ještě nezaznamenal, že by to bylo nějak obráceně.*“ Problémy a stížnosti jsou spíše individuální, resp. stížnost podává soused proti sousedovi nebo soused proti komunitě v sousedství.

Sedmý respondent uvedl, že romská komunita v očích veřejnosti není synonymem pro problematické vztahy. „*Romové nejsou vnímáni jako nějaký společný nepřítel mezi obyvatelstvem.*“ Dotazovaný protichůdně přiznává, že okolo sebe vnímá „*do značné míry latentní rasismus*“. Sebe považuje za člověka oproštěného od takových postojů. V současnosti v lokalitě přibylo mnoho nových, stejně jako on smýšlejících lidí, kteří se nedomnívají, že „*kdo je Rom, tak je špatný.*“ Co se týče obecného vztahu veřejnosti k sociálně vyloučeným (Romům), ti jsou dle dotazovaného přijímáni spíše negativně. Je to dáno částečně hlučným chováním, na rozdíl od většinové populace, která se „*drží tiše v ústraní*“, což je v současnosti považováno za normální. Dotazovaný dále vnímá určitou nevráživost veřejnosti vůči vyloučené lokalitě v kontextu sociálních dávek. Všeobecný názor interpretuje tak, „*že Romové si dokážou získat i jiné dávky než prostě jiný typ lidí.*“ Na druhou stranu „*až třicetiprocentní*“ nezaměstnanost v přilehlých obcích naopak způsobuje, že veřejnost vnímá sociálně vyloučené pozitivně, resp. empaticky, protože téměř každý má v příbuzenstvu někoho odkázaného na sociální pomoc. Veřejnost se dle respondenta dělí na ty, kteří mají pochopení, a na ty, kteří pochopení nemají. S tímto názorem se respondent ztotožňuje.

Srovnání odpovědí

V rámci této otázky se objevily u velké většiny dotazovaných interpretace vnímání problematiky vztahů vyloučených s širší veřejností v souvislosti s romskou komunitou („sociálně vyloučení = Romové“). Nadpoloviční většina respondentů vnímá jako problematické přistěhování sociálně vyloučených (zpravidla Romů) do větších obcí a měst. Podle druhého respondenta nedokáže veřejnost vztah se sociálně vyloučenými definovat. Spíše odmítá jakýkoliv vztah vytvářet, čímž se opět opakuje model stratifikace. Třetí respondent poukazuje na nemožnost pokládat rovnítko mezi sociálně vyloučené a Romy. Pouze jeden respondent vnímá vztahy veřejnosti a sociálně vyloučených stejně jako jakékoliv jiné sousedské vztahy. Poslední respondent ve svých výpovědích sklouzává do dvou protichůdných sdělení, tvrdí, že v lokalitě nejsou problematické vztahy, přitom však tvrdí, že sociálně vyloučení Romové jsou přijímáni negativně. K tomu přiznává, že v lokalitě vnímá latentní rasismus.

Mezi další časté odpovědi lze zařadit tvrzení, že jsou sociálně vyloučené osoby (Romové) vnímány veřejností negativně, případně, že vnímání veřejnosti vůči sociálně vyloučeným je povrchní a zcela zaujaté (jsou „*hluční*“, „*problematičtí*“, „*vadí mi jen, protože jsou*“), nehledě na reálný vývoj situace v lokalitě (např. přestože byly iniciativy obce ve směru integrace posíleny). Mezi odpověďmi potom dle jednotlivých respondentů zazněly od veřejnosti nevráživé výroky typu „*berou nám práci*“, „*policie je na straně Romů*“.

Vnímání samosprávy jako takové

Mezi otázky rozšiřující pojetí vztahů ve vyloučených lokalitách patří i takové, které se zaměřují na pohled zvenčí. Další otázkou tedy je, jak je vnímána samotná samospráva jednak právě sociálně vyloučenými osobami, ale i širokou veřejností. V rámci tohoto výzkumu je směrodatné, jak toto vnímání reflektuje samospráva, respektive její zástupce.

Jakým způsobem je vnímána samospráva, pod jejíž působnost patří vyloučená lokalita, a která se potýká s problematikou sociálního vyloučení, v očích veřejnosti a v očích sociálně vyloučených osob?

Samospráva, kterou zastupuje respondent číslo dva, uspořádala veřejné setkání, aby zpětnou vazbu získala. Dle respondenta se akce, která měla být pro-integrační a měla napomoci zlepšit a objasnit chování sociálně vyloučených, strhla v kritiku policie a samosprávy, jimž bylo vyčítáno, že problémy tiše přehlídí a neřeší. V respondentově popisu se nachází určitý rozpor, nevíme, zda bylo cílem schůzky získat zpětnou vazbu, nebo zda se jednalo spíše o informační schůzku. Dotazovaný dodává, že pasivita policie a samosprávy není realitou, že je to jen náhled návštěvníků setkání. Dále je tato samospráva kriticky hodnocena ohledně školského vzdělávacího systému, v souvislosti s kterým však dle dotazovaného rodiče žádají nemožné. „*Rodiče dneska žijou v představě, že šestiletý jde do školy a ve čtrnácti jim vypadne vychovaný, naučený, všechno bude hotový.*“ Respondent naráží na skutečnost, že je opomíjena rodičovská odpovědnost a veškerý výchovný působení je přenášeno na školu, potažmo samosprávu. Rodiče očekávají od škol komplexní výchovnou a vzdělávací službu a opomíjejí svou spoluúčast. Z citací vyplývá, že samospráva je podle respondenta vnímána kriticky, a to za způsob vedení integrační politiky a způsob řízení základního vzdělávání. Respondent kritiku v obou případech odmítá a považuje ji za neoprávněnou.

Čtvrtý respondent se svěřil, že široká veřejnost hodnotí veškeré kroky zástupců samosprávy negativně, přitom se nejedná o kroky spojené s výkonem práce zastupitelů, ale o jejich soukromí. Dodává, že „*tady si lidi závidí cokoliv.*“ Tato závist a nevraživost nepochází od sociálně vyloučených, ale především od lidí z většinové společnosti, kteří normálně pracují. Respondent naznačuje, že předmětem kritiky je osvícenější životní styl členů samosprávy (aktivnější způsob života), přičemž příčinou kritického postoje většinové společnosti je dle něj její životní styl, který je zaměřen na pracovní výkon na straně jedné a sezení doma u počítače na straně druhé. Respondent potvrdil, že samospráva je negativně vnímána, své tvrzení spojil s kritikou životního stylu majoritní společnosti a z něj odvozené hodnotové orientace v rámci lokality.

Samospráva, kterou zastupuje šestý respondent, je vnímána veřejností jako „*nadržující sociálně vyloučeným osobám*“. V okamžiku, kdy se její zástupci začali aktivně snažit o další spolupráci a komunikaci s vyloučenými osobami, se dle respondenta objevil „*takovej ten extrémní pohled druhých - jo tak vy jim fandíte ted'ko.*“ V zásadě však respondent hájí skutečnost, že nikdo nikomu nenadržuje a ke všem se zástupci samosprávy chovají stejně. Dokonce uznává, že naopak byly situace, kdy byly vyloučeným osobám, kterým byla zprostředkována práce, nastaveny přísnější podmínky v rámci umořování dluhů u samosprávy. Extrémní je potom v očích dotazovaného zástupce pohled většinové veřejnosti, která vnímá samosprávu jako absolutního podporovatele sociálně vyloučených osob a aktivního strůjce další urbanizačních projektů zejména ve prospěch vyloučených osob. „*Oni /většinová společnost – pozn. autorky/ maj pocit, že tím, že se sem nastěhujou třeba dvě romský rodiny, do soukromých baráků, že je k tomu jakoby město tahá.*“ Bytová politika je pro širší veřejnost zdrojem velké kritiky.

Srovnání odpovědí

Všichni respondenti, kteří na otázku odpověděli, poukázali na nějaký problém, který je vytýkán samosprávě ze strany široké veřejnosti. Jediný respondent uvádí, že samospráva, kterou zastupuje, uspořádala průzkum mezi lidmi přímo zaměřený na veřejné mínění, tento průzkum však neměl žádný konkrétní výstup. Žádný z respondentů nepoukázal na jakoukoli konkrétní výtku samosprávě ze strany sociálně vyloučených osob, přestože bylo toto téma součástí otázky. Většina respondentů dostala zpětnou vazbu pouze od širší veřejnosti, a to že samospráva vyloučeným nadržuje, resp. přehlíží problémy způsobené vyloučenými. Všichni respondenti, kteří odpověděli, zaujali postoj, v rámci kterého přijali výtky veřejnosti za neopodstatněné, subjektivní,

nezakládající se na realitě v kontextu aktivit a všeobecného přístupu samosprávy k dané problematice. Mezi převládajícími odpověďmi dotazovaných byly také vlastní verze názoru na původce zmíněných problémů, vytýkaných právě samosprávě – tím je podle nich dnešní životní styl a aktuální přístup k životu a výchově (např. závist, lenost, pasivita). Okrajově zaznělo vyjádření, že role samosprávy je nedoceněna a je těžké se veřejnosti zavděčit. Nejčastějšími oblastmi kritiky jsou integrační, vzdělávací a bytová politika. Z vyjádření respondentů lze odvodit, že se samosprávám jednak nedaří vysvětlovat obsahy těchto politik a také že pro ně obtížně získávají podporu zástupců většinové společnosti.

Vnímání vyloučených

Odpovědi respondentů nebyly vždy tematicky zcela závislé na daných otázkách. Mnohé dodatečné výstupy lze přisuzovat konkrétním osobním zkušenostem, postojům a názorům jednotlivých dotazovaných zástupců samosprávy v kontextu ke zkoumané problematice. V rámci výzkumu se proto objevilo i několik „podprahových“ otázek. V mnoha případech respondent na tyto otázky sám od sebe odpověděl, avšak ne v celém rozsahu. Jednou z takových otázek byla otázka zaměřená na vnímání vyloučených osob:

Jak je vnímána hodnota/přínos osob ohrožených sociálním vyloučením a vyloučených osob v rámci aktivit samosprávy, komunity či obce? Jak se o nich vyjadřujete v tomto kontextu?

První respondent v rámci svého výroku „*My je nemůžeme zaměstnávat, ti lidé nevytváří žádné hodnoty, nebo vytváří i nevytváří.*“ do jisté míry zdevalvoval potenciální přínos práce sociálně vyloučených osob, na které nezbyla pracovní místa v rámci lokálního programu pro podporu zaměstnanosti. Toto dále rozvádí v souvislosti s nedostatkem financí a nemožností nabídnout více obecních pracovních pozic. Na druhou stranu se samospráva dle respondenta snaží podat široké veřejnosti informace, že práce sociálně vyloučených (v tomto ohledu respondent upřesnil, že se jedná o Roma) je obecně prospěšná pro veřejnost. Respondent uvedl například: „*...dáváme vlastně lidem najevo, že to město je uklizený proto, že ten Rom to město zameťl.*“ Je tedy vysílána pozitivní zpráva široké veřejnosti, že město je uklizeno právě díky osobám ohroženým sociálním vyloučením. Z toho vyplývá, že minimálně jednoho sociálně vyloučeného obec zaměstnává, zároveň je patrné, že se

samospráva snaží o vnímání přínosu jednoho sociálně vyloučeného jeho zapojením do údržby obce.

Třetí respondent specifikuje problém. Označuje za problematické sehnat vedoucího koordinátora početnější skupině zaměstnaných lidí z řad osob ohrožených sociálním vyloučením. Koordinátoři, respektive předáci *"nechtěj do skupin těch našich veřejníků /pracovníků veřejně prospěšných prací - pozn. autorky/.*" Z pohledu samosprávy dělají sociálně vyloučení slušnou práci, přesto jsou považováni za jednodušší resp. hloupější. Otázkou zůstává, jestli je tedy vůbec možné, aby se plnohodnotně začlenili. Přístup i způsob uvažování je podobný jako v případě předchozí obce – je vnímán pozitivní přínos práce sociálně vyloučeného, ale s tím rozdílem, že tato obec zaměstnává více jedinců. Respondent si umí zřejmě představit vyšší efekt v případě, že by se našel vhodný koordinátor. Skutečnost, že by koordinátor vzešel z řad sociálně vyloučených, však nepřipouští.

Pátý respondent reaguje v podobném duchu jako třetí respondent, avšak velmi stroze. Většina osob z vyloučené lokality, případně osob ohrožených sociálním vyloučením je dle něj *„na intelektuálně nižší úrovni“*. Respondent nepopisuje žádnou hodnotu ani přínos pro obec.

Respondent číslo sedm hodnotí práci komunity sociálně vyloučených (uvažuje přitom o komunitě romské) jako přínosnou. Její práce je v očích samosprávy vážená, dle dotazovaného se *„podařilo poměrně dobře navázat vztah“* s osobami ohroženými sociálním vyloučením a tyto osoby se dále zapojují zejména v oblasti veřejně prospěšných prací. Lidé, kteří byli po dlouhou dobu udržováni za hranicemi sociálního vyloučení, v současnosti dostali možnost se zapojit a *„práce si váží“*, čímž posilují a *„táhnou“* vpřed celou svou komunitu.

Srovnání odpovědí

Mezi odpověďmi respondentů se objevovala sdělení, ve kterých byli sociálně vyloučení označeni za hloupější resp. na intelektuálně nižší úrovni, což podle mínění jednoho respondenta znamenalo, že nemají pro obec velký přínos. Převážná většina respondentů se o zaměstnaných z řad sociálně vyloučených domnívá, že vykonávají slušnou a přínosnou práci. Polovina respondentů hodnotí takové zapojení vyloučených jako přínos pro zlepšení celkové image komunity, lépe řečeno se snaží skrze výkon veřejně prospěšných prací zviditelnit přínos sociálně vyloučených v očích širší veřejnosti. Rovněž polovina dotazovaných uvádí problémy související se integrací sociálně vyloučených. Mezi obecné problémy, které integraci brání, patří nedostatek

pracovních míst, případně problémy v koordinaci práce a širší spolupráci. Mezi názory respondentů se objevovala sdělení, že zapojení sociálně vyloučených lze považovat za úspěšné. Vyskytl se však i názor, že skrze práci zapojených vyloučených nejsou vytvářeny hodnoty.

Lze tedy vnímat rozdělení respondentů na ty, kteří vidí přínos sociálně vyloučených pro obec, a ty, kteří jej nevidí nebo jej ve vztahu k jejich potenciálu vnímají jako nedostatečný. Ve všech případech je přínos spojován s výkonem veřejně prospěšných prací. Rozdíly panují v pojetí jejich rozsahu. Zatímco v jedné obci jsou ochotni zaměstnávat celou skupinu sociálně vyloučených a hledají člověka vhodného ke koordinaci takového zaměstnávání, jinde se jedná pouze o zaměstnané jednotlivce.

3.2.2.2 Kriminalita

Následující kapitola je věnovaná studiu trendů, překračujících legální rámec ve vyloučené lokalitě, a to dle percepce dotazovaných respondentů. Cílem následujících podkapitol není izolovaně označit konkrétní případy, v kterých byl překročen zákon, ale naznačit obecné tendence v souvislosti s existencí vyloučené lokality. Sledovat totiž můžeme pouze obecné tendence ve vnímání kriminality, protože ve většině situací by konkrétní případy trestné činnosti s velkou pravděpodobností překračovaly kompetence a pracovní náplň dotazovaných zástupců samosprávy.

Souvislost s vyloučením

V rámci výzkumného rozhovoru byla pozornost věnována nejprve vnímání kontextu kriminální činnosti s existencí vyloučené lokality. Respondenti byli tázáni:

Myslíte si, že zde dochází díky sociálně vyloučené lokalitě ke zvýšené kriminalitě? Máte proti tomu nějaká opatření? Je něco, co se vám v této oblasti osvědčilo, nebo naopak naprosto neosvědčilo?

Respondent číslo jedna uvedl, že sociálně vyloučené osoby opravdu způsobují problémy („...s nima je problém no“). Dle respondenta jsou hluční, pohybují se především na ulicích, ale zvýšenou kriminalitu nebo trestnou činnost přímo nezpůsobují. „Kdyby třeba páchali nějakou trestnou činnost to ani ne. Že by se zvýšilo kriminálních případů, to se říct nedá. Ale oni prostě žijou venku na ulici, oni jsou hluční.“ K dalším opatřením se respondent již nevyjádřil.

Druhý respondent se vyjádřil, že kriminalita nesouvisí výlučně s minoritami a sociálně ohroženými. „*Já si třeba nemyslím, že tady s tou menšinou máme problém, co se týče nějakýho- náký kriminality, že by... v tom si nemyslím, že jsme nějakým způsobem výjimečný.*“ V souvislosti s opatřením proti kriminalitě respondent uvádí vizi, v rámci které samospráva stojí o systém fotopastí. „*To je jakoby v podstatě takový technický opatření, kdy máme vytipovaný místa, kam bychom je chtěli umístit, kde dochází k většímu výskytu trestní činnosti.*“

Respondent číslo čtyři poukazuje na souvislost kriminality s problematikou sociálního vyloučení. Tuto souvislost ilustruje na příkladu začarovaného kruhu - nedostatek peněz a práce, ale i zábavy a kvalitně stráveného volného času vede ke kriminální činnosti. Respondentův osobní názor je vyjádřen takto: „*Tak se přijdou /sociálně vyloučení – pozn. autorky/ třeba pobavit, ale už nemaj tolik peněz, aby jedli pili a tak dále a jestliže lidi nemaj práci a práce je míň a míň, tak si myslím, že bude ještě hůř a ta realita, když už člověk neví kudy kam, tak co, začne krást, že jo.*“. Mezi problémové řadí respondent skupiny mladistvých, které se nedají chytit při činu a které dělají opakovaně drobnou kriminální činnost. „*Člověk, kterému je tak šestnáct let a další deváctiletý nebo dvacetiletý, prostě ten je tady nejznámější, kterej tady loupal měděnou střechu.*“ Z kontextu však není zřejmé, zda se jednalo o sociálně vyloučené. Ke konkrétním aktuálním či výhledovým opatřením proti kriminalitě se respondent nevyjádřil.

Pátý respondent nedává problematiku sociálního vyloučení a kriminalitu do souvislosti, v lokalitě pozoruje kriminalitu obecnou. „*My tu máme takový stálý známý kriminálníky, který vždycky, když jsou pryč, tak je tu klid, ale pak to přesně poznáte, když je začnou pouštět. Ted' zrovna pustili jednoho a už to zase začíná, už tady bylo vykradený auto.*“ Dle respondenta se na kriminální činnosti z větší míry podílí „*bílí.*“ Prevence prý není příliš možná, jediná možnost je chytit člověka přímo při činu. „*Když toho člověka nechytíte při činu, tak jako není šance.*“

Šestý respondent uvádí neměnný trend vývoje kriminální činnosti v porovnání s vývojem vyloučené lokality. Dle bezpečnostních analýz, které měl respondent k dispozici „*je to tady pořád stejný.*“ Zároveň dodává, že kriminalita je v kraji dle dotazovaného obecně nejvyšší. „*Jsmo jakože úplně na okraji toho kraje, taková vnitřní periferie, takže tady ta kriminalita byla vždycky o něco vyšší než, přepočítáno na ty hlavy, tak než prostě někde jinde.*“ Jako opatření zavedla samospráva službu Asistentů prevence kriminality z řad osob ohrožených sociálním vyloučením. Aktuálně se jedná o dva zaměstnance města, jedna

pracovnice je „*bílá a ten druhý je Rom. Byl to záměr vybrat ty lidi takhle, chtěli jsme někoho, kdo bude mít jakoby blízko do té komunity a pak jsme chtěli někoho, aby to bylo takový vyvážený.*“ Jedná se o nově zavedenou iniciativu, zatím bez měřitelného dopadu („*...oni fungují měsíc, takže my to vlastně nemáme ještě zmapovaný*“).

Respondent sedm uvádí problémy s drogami v lokalitě. „*Máme tady poměrně rozbuželou prostě drogovou scénu, máme tady několik variant pervitinu, pěstíren marihuany.*“ Ohledně opatření respondent žádné příklady neuvádí. Dodává však, že kriminalita, konkrétně drogy, nemají s vyloučenou lokalitou až tak moc společného („*...nemá to žádnou spojitost*“), jedná se o dva paralelní problémy, „*jsou to dva izolovaný problémy*“.

Srovnání odpovědí

Téměř všichni respondenti se domnívají, že míra kriminality nemá souvislost s tím, že je v oblasti vyloučená lokalita. Objevil se i názor, že právě mezi mírou kriminality a existencí vyloučené lokality je souvislost. Kriminalita, především pak spojená s krádežemi, poškozováním veřejného majetku a výrobou omamných látek, je však vnímána jako problém, na který musí všechny samosprávy reagovat. Dva z respondentů uvedli, že samospráva, kterou zastupují, má nějaké opatření nebo alespoň výhledový plán s ohledem na boj proti kriminalitě. Žádný respondent nevedl příklad opatření, které by se historicky osvědčilo, a stejně tak nikdo nevedl příklad opatření, jež se neosvědčilo či nepovedlo. Jednou z odpovědí byl také názor, že situace nejde příliš efektivně řešit (s důrazem na prevenci), výjimkou a řešením je až přímá konfrontace při činu. V jedné obci byli zřízeny pozice dvou asistentů prevence kriminality. Jedním z preventistů je člen sociálně vyloučené lokality.

Ohrožení vyloučených

Předmětem výzkumu bylo dále odhalit pohled zástupců samosprávy na případné hrozby sociálně vyloučeným osobám, pokud nějaké takové hrozby existují. Následující výzkumné téma bylo vybráno na základě předpokladu nedostatečné informovanosti sociálně vyloučených, ba dokonce přímo jejich zranitelnosti ve vztahu k případným hrozbám z okolí.

Vnímáte, že by hrozilo sociálně vyloučeným osobám nějaké zneužívání z podstaty jejich sociálního statusu, ať již ve formě eskalace nějakých

problémů nebo podvodů ze strany okolí? Víte o nějakém konkrétním případě takového negativního jednání nebo ohrožení?

Respondent číslo jedna poukázal na případ takového zneužívání sociálně vyloučených. Jedná se o pronájem bytů, kdy se odvádí nájemné v režimu „sociálního bydlení“ pronajímateli přímo ze sociálních dávek. Jelikož je takový příjem garantovaný (nepřímo státem, kdy *„podnikatelé profitují na tom, že dostávají zaplacený nájem“*), jedná se o spolehlivý byznys, který se v lokalitě rozšiřuje. Vedlejším produktem je dále vznik samotných vyloučených lokalit, které koncentrují sociálně vyloučené nebo osoby ohrožené sociálním vyloučením, *„protože ubytovávají tydle sociálně vyloučený-problémový, čímž vzniká vlastně sociální problém.“*

Stejně tak se druhý dotazovaný vyjádřil, že se špatnou praxí se stává zneužívání systému skrze sociálně vyloučené osoby. Popisuje situaci tak, že pronajímatelé vydělávají přímo na sociálních dávkách *„Pokud bych dejme tomu měl hotovost, abych koupil barák a dal ho dohromady, a nastěhovat si tam pět rodin, ze kterých budu mít deset tisíc z rodiny, tak budu mít padesát tisíc měsíčně čistá ruka.“* V čem je takový projekt prakticky bez rizika, dále vysvětluje: *„Vim, že mi to odvedou. Na sociálce tam mi podepíšou papír, aby mi chodily peníze přímo na účet, a takhle to funguje. Já budu doma, vim, že dostanu padesát tisíc od státu měsíčně a do důchodu nemusím nic dělat.“* Mnohdy se jedná o neetické jednání s přihlédnutím ke skutečnosti, že se nájem v takových bytech pohybují za hranicí ekonomické výhodnosti pro ohrožené osoby (ať už se jedná o předražené byty, nebo o byty s velmi nízkou úrovní vybavenosti či kvality). Podle respondenta se jedná o systémovou záležitost vzniklou na základě štedrého sociálního systému, *„náš sociální systém je tak štedřej že v podstatě to je systémová záležitost“*.

I třetí respondent vyjádřil obavu z rozrůstajících podobných praktik zneužívajících lidi ohrožené sociálním vyloučením. V rámci působnosti samosprávy zastupované respondentem docházelo například k účtování nájemného na základě neplatných účetních dokladů firem v exekuci. Docházelo tedy k jednání, které nemůže osoba bezprostředně ohrožená sociálním vyloučením už ze své podstaty bezpečně odhalit. Respondent toto zažil na vlastní oči, když požádal nájemníka o nahlédnutí do dokumentace: *„Ukažte mi ještě stvrzenku o zaplacení nájmu a ona mi ji ukázala a tam bylo v podstatě razítko podnikatele, který byl v exekuci.“* Dalším důkazem podvodného jednání byly například i neplatné nájemní smlouvy osob žijících ve vyloučených lokalitách.

Respondent číslo pět také vznesl obavu z rozmáhajícího se trendu vysokého nájemného a vydělávání na úkor sociálně znevýhodněných. *„Sleduju, že třeba se nám tu stává, že tak nějaký soukromí podnikatelé tu skupují byty, pronajímají je teda vysloveně teda sociálně slabejm.“* Klienty takových podniků jsou potom dle dotazovaného převážně členové romské komunity. Zároveň dodává, že přestože je situace zatím relativně v klidu, obává se dalších problémů v podobě vyostření a otevřených konfliktů.

Šestý respondent zmiňuje nově vznikající vyloučené lokality, které se objevují díky aktivitám vlastníků soukromých objektů. Ty své prostory pronajímají záměrně sociálně vyloučeným osobám a vydělávají tak na příspěvcích na bydlení. *„Jsou tam v podstatě volný dvě nebo tři nemovitosti a ty majitelé tam jako zcela záměrně umísťují tyhle lidi, protože si od nich vyinkasují příspěvek na bydlení.“*

Respondent číslo sedm spatřuje ohrožení lidí, které vede k sociálnímu vyloučení, v dluhách. Hlavním problémem vyloučených lokalit a sociálně vyloučených osob je existence tzv. dluhové spirály. Respondent toto dále ilustruje na příkladu mladých lidí, kteří se v rámci svých potřeb a životního stylu zadluží a potom těžce splácí. *„Vy víte, že oni do konce života budou žít s dluhem. A oni se taky chtějí nějak oblíkat, taky chtějí založit rodinu, taky chtějí mít mobila a prostě maj místo toho naflákaný dluhy milion a půl.“* Mezi obavami respondenta potom je, co nastane, když se z takové dluhové spirály po mnoha letech takto ohrožení jedinci nedostanou. *„Možná budou žít deset let v nějaký šedý zóně, pak někoho okradou, pak někoho zabijou. Prostě budou tady s námi dalších čtyřicet let a jako sem tam, pokud se něco nezmění, tak to lepší nebude.“*

Srovnání odpovědí

Všichni respondenti se shodli, že sociálně vyloučení lidé jsou skutečně využíváni k obohacení jiných osob. Téměř všichni respondenti zmiňují vysoký podnájem, který sociálně vyloučeným stanovují vlastníci bytů. V tomto případě vlastníci bytů čerpají příspěvky na bydlení, tedy využívají neschopnost zákonodárců legislativně zamezit této formě využívání sociálně vyloučených. Mezi odpověďmi se také objevil názor, že největší ohrožení spočívá v dluhové spirále, v tomto případě se jedná o nebankovní instituce, které nabízí úvěry za vysoké sazby, do které se lidé zpravidla dostávají a stávají se tak sociálně ohroženými. V případě této otázky se v očích respondentů rozšířila skupina ohrožených osob. Zatímco v předchozích tématech se vyloučení vztahovalo převážně k romským obyvatelům, situace vysokých nákladů na základní

lidskou potřebu – bydlení – vystavuje sociálnímu ohrožení dříve neuváděnou skupinu lidí, a to všechny občany, zejména mladé.

3.2.2.3 Zneužívání dávek

Na základě předpokladu, že trend zneužívání dávek bude silný v případě vyloučených lokalit, byla do výzkumného rozhovoru zařazena následující otázka se zástupci samospráv. V případě možného zneužívání dávek se jedná o problém morální vyspělosti příjemců v kontextu nedokonalosti sociálního systému, jenž takovou činnost umožňuje. Cílem tohoto dotazu bylo získat vzhled dotazovaného zástupce samosprávy do problematiky zneužívání dávek v kontextu sociálního vyloučení.

Je zneužívání sociálních dávek evidentní problém vyloučené lokality? Skutečně k tomu dochází? Proč tento problém přetrvává?

Respondent číslo dva potvrzuje, že se setkal se zneužíváním dávek a dodává: „...ty lidi sedí doma a berou prachy, protože není vůbec problém, aby tyhle lidi měli třeba třicet, pětatřicet tisíc na dávkách.“ Respondent uvádí, že je pro vyloučené občany demotivující předcházet potřebě přijímat dávky. „...jeden řekl, že pobíral dvacet jedna tisíc a dá se, a v momentě přechodu do veřejný služby bral jenom osmnáct, tak jak ho to má motivovat, aby do té práce chodil.“ Prapůvodem problému je dle dotazovaného zástupce samosprávy skutečnost, že ke zneužívání dávek jsou lidé v rámci ohrožených rodin vedeni odmala, tento fenomén úzce souvisí s výchovou a přejímáním negativních vzorů. „Když vám řekne dítě v pátý třídě, když se ho zeptám, co bude dělat, tak že půjde na dávky. To dítě v deseti, jedenácti letech ví, že nebude dělat a že půjde na dávky. Oni to mají od malička vtoukaný do hlavy.“

Respondent číslo tři uvádí o své lokalitě, že i v ní je trend zneužívání dávek rozšířený. V oblasti se nachází množství lidí, kteří nestojí o žádnou práci a pobírají sociální dávky. Dle respondenta je to problém prakticky třetiny lokálního obyvatelstva, tedy nejen sociálně vyloučených („...já bych řekl, tak těch třicet, čtyřicet procent už to je“).

Čtvrtý respondent taktéž uvádí fakt, že ke zneužívání dávek v oblasti dochází („...no ono to tak je“). Tento problém dle respondenta vychází z nedokonalosti státního systému, „ta situace prostě vyplývá z toho, že ta politika státu je už takhle špatně nastavená“. Dále dodává: „pokud já mám, když ležím doma, být na tom líp, než když někdo pracuje, tak je na tom vopravdu něco hodně špatně“.

Respondent číslo pět konstatuje, že někteří lidé pobírají dávky v lokalitě od samého počátku jejich zavedení. „*Jsou lidi, kteří dávky užívají od té doby, co někdy začly od toho devadesátého roku a jako nehodlají to měnit a vystačí. Údajně tvrdí, že s tím vystačí.*“ V této souvislosti respondent dodává, že „*pochopitelně žijou takovým tím horším způsobem no*“. Ze způsobu vyjadřování a volby slov respondenta nelze jednoznačně určit, zda mluví o zneužívání dávek, v jeho perspektivě se spíše tento problém jeví tak, že si lidé pobírající dávky tímto způsobem příliš nepřilepší. S ohledem na lokální trend je dle respondenta zřejmé, že v porovnání s Romy je více „bílých“ občanů, kteří čerpají, respektive zneužívají sociální dávky. „*Vzhledem k počtu Romů si myslím, že tady v naší oblasti je jich je určitě víc těch bílejších.*“

Šestý respondent neodhadl, jak velké části populace se v jeho lokalitě týká problematika zneužívání sociálních dávek („*...víte, že ani nevím*“). Stejně tak nedokázal určit množství lidí bez práce, kteří pobírají sociální dávky, zdůraznil ale, že si uvědomuje důležitost takových indikátorů pro další práci zastupitelů („*to je strašně důležitý pro ty opatření*“) a z toho důvodu v rámci samosprávy iniciovali terénní výzkum na toto téma. Respondent si je vědom, že k zneužívání dávek v oblasti dochází, problém ilustruje na konkrétním případě. „*My jsme tady měli dokonce jednoho pána jakoby ze smíšeného manželství, jeho pani je Romka, mají spolu pět nebo šest dětí. On je bílej, blondák a pracoval tady u nás a ten vyloženě dělat nebude, takže měl spočítáno, že může mít každé měsíce devět dnů ošetřování člena rodiny, tak vždycky těch devět dnů byl doma v tom měsíci. No a teď, když přišlo na prodloužení smlouvy, tak řekl, že prodloužit už nechce.*“ S ohledem na konkrétní složení lidí pobírajících dávky respondent uvedl, že ani „bílí“ ani Romové v tomto ohledu nejsou ve většině. „*Já bych řek, že je to tak nastejno.*“

Respondent číslo sedm uvádí velmi rozšířený trend zneužívání systému sociálních dávek a jako problém uvádí, že taková praxe není nijak složitá. „*Náš dávkový systém není až tak těžký zneužívat, to se samozřejmě masivně děje, co si budem povídat.*“ Problém tedy dle něj spočívá v nedokonalosti sociálního systému.

Srovnání odpovědí

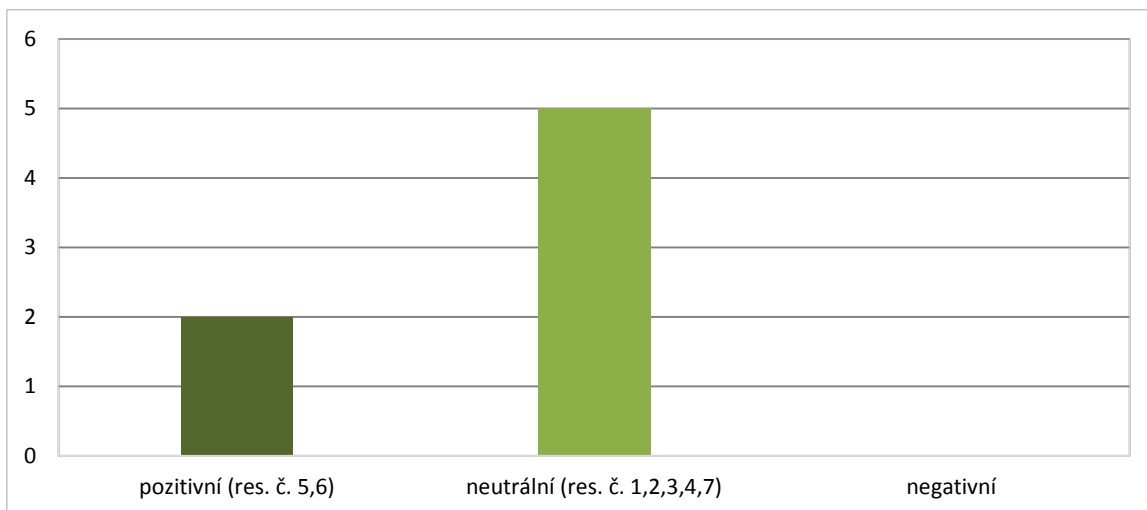
Z odpovědí vyplývá, že za zneužíváním sociálních dávek stojí rozhodnutí jedince dát přednost čerpání sociálních dávek před zaměstnáním. Podle respondentů vede k tomuto rozhodnutí ekonomická výhodnost a toto rozhodnutí činí jak sociálně vyloučení, tak zástupci majoritní společnosti. Původcem stavu jsou, podle respondentů,

tvůrci zaměstnanecké a sociální politiky, když nastavením obou politik přispívají k možnosti vzniku návyku na čerpání sociálních dávek. Tento návyk se pak, podle některých dotazovaných, úspěšně přenáší na další generaci jedinců žijících v sociálním vyloučení.

3.2.2.4 Dílčí závěr kapitoly Přijetí odpovědnosti za proces sociálního začleňování

V rámci hodnocení schopnosti přijetí vlastní odpovědnosti za sociální vyloučení byl posuzován osobní přístup člena samosprávy k osobám ohroženým sociálním vyloučením. K této oblasti se vztahuje více podkapitol, v kterých se snažím z rozhovorů s respondenty analyzovat jak vztahy zástupců samosprávy k sociálně vyloučeným, tak vztahy sociálně vyloučených a veřejnosti. Otázek na toto téma bylo více, a proto bylo hodnocení přístupu respondentů náročné. I přes to se domnívám, že se osobní přístup respondentů k osobám sociálně vyloučeným v průběhu celého rozhovoru dá rozdělit do následujících kategorií, jež jsou patrné z následujícího grafu.

Schéma 3, Osobní přístup

Na základě odpovědí na několik otázek se domnívám, že u respondentů č.5 a č.6 se objevuje názor spíše pozitivní, „člověk jako člověk“, „...přistupujem k těm občanům úplně stejne“. U ostatních je pak přístup spíše neutrální. Vyhraněně negativní přístup z rozhovorů nebyl patrný, maximálně se objevuje nepatrné ovlivnění předsudky.

Všichni respondenti se shodli, že sociálně vyloučení lidé jsou skutečně ohroženi, a to nejvíce formou nevýhodných podnájmů založených na čerpání příspěvků na bydlení a možností čerpat úvěry s vysokým úrokem.

Všichni dotazovaní shodně uvádí, že v jejich oblasti dochází ke zneužívání sociálních dávek. Respondenti jsou svědky situací, v kterých lidé nechtějí pracovat, neshání práci a jen pobírají finanční příspěvky od státu, tento jev se však, minimálně v jednom případě, týká jak sociálně vyloučených, tak zástupců majority. Polovina respondentů poukázala na původce problému, kterým je nedokonalost sociálního systému/stát.

Mezi respondenty se objevily tendence sociálně vyloučené občany zaměstnávat či jim zajišťovat příležitosti v podobě veřejně prospěšných prací. V jedné obci jsou ochotni zaměstnávat celou skupinu sociálně vyloučených, v další hledají člověka vhodného na koordinaci zaměstnávání této skupiny, jinde se jedná o zaměstnávání jednotlivce či vznik pozice preventisty kriminalit.

Na základě analýzy rozhovorů se dá konstatovat, že respondenti neměli negativní přístup k sociálně vyloučeným. Nevraživost ani opovrhování se v rozhovorech neobjevovalo. Někdy se respondenti řečně schovávali za názor veřejnosti, v některých případech se od něj také dokázali distancovat. Negativně vnímaný je v očích respondentů pouze život bez snahy o plnohodnotný výdělek, ústící v život za podpory sociálních dávek, který respondenti ve svých lokalitách spatřují. Převládal však spíše neutrální přístup k sociálně vyloučeným s důrazem na povinnosti jejich práce. Co se týče sociálních dávek, je na odpovědích respondentů patrné, že se jedná o oblast problematiky sociálního vyloučení, za kterou respondenti necítí osobní zodpovědnost. Spíše problém spatřují v oblastech mimo jejich působnost (v sociálním systému/státu).

3.2.3 Plánování do budoucna

Jako třetí oblast, důležitou pro sociální začleňování fungující na komunální úrovni, jsem zvolila téma znalostí a plánování podpůrných aktivit. Pro účelnou realizaci jakékoliv činnosti je důležité stanovovat SMART cíle, vybrat vhodné prostředky a zvolit způsob dosažení těchto cílů. Plánování je tedy fází, které musí předcházet samotné účelné realizaci. „*Základem komunitního plánování sociálních služeb je spolupráce zadavatelů (obcí, krajů) s poskytovateli (jednotlivými organizacemi) a uživateli (klienty) sociálních služeb při vytváření plánu, vyjednávání o budoucí podobě služeb a realizaci konkrétních kroků.*“ (MPSV, 2012, Online)

Aby byla možná spolupráce mezi obcí, lidmi ohroženými sociálním vyloučením a poskytovateli sociálních služeb musí jí ze strany obce předcházet uvědomění si situace a převzetí odpovědnosti. Obec má velký vliv jak na přijetí sociálně vyloučených lidí veřejností, tak na jejich samotné začleňování. Do této kapitoly jsem zařadila témata zaměřená na začlenění lidí ohrožených sociálním vyloučením a zkušenosti komunálních politiků s jejich návratem do většinové společnosti.

3.2.3.1 Začlenění

V rámci rozhovoru byly pokládány i takové otázky, které mapovaly nápady a vize dotazovaných zástupců samosprávy s ohledem na začlenění ohrožených osob do většinové populace. Cílem této konkrétní otázky bylo poodhalit případné plány nebo návrhy, které by respondenti chtěli, mohli či měli prosadit v této věci. Dále odpovědi mají ukázat náhled samosprávy a další perspektivy v kontextu začlenění ohrožených osob. Otázka zněla takto:

Myslíte si, že je v dlouhodobém měřítku možné, aby se lidé žijící v sociálně vyloučené lokalitě plně začlenili mezi ostatní občany? Napadá vás něco, co by k tomu mohlo přispět?

Respondent číslo jedna na tento podnět reagoval pouze okrajově a v obecné rovině, narážel přitom na systémové chyby, které současný stav vyčleňování spíše podporují. Situaci vnímá negativně a odkazuje na nutnost změny shora a dodává, že „...*pokud tady bude systém, který tady je, tak se to nezmění*“. Postoj interpretuji tak, že začlenit sociálně vyloučené není možné, pokud nedojde ke změně nastavení sociálního systému.

Druhý respondent teoreticky uvažuje o soužití, respektive začlenění takto ohrožených lidí do společnosti jako o naprosto reálné a možné variantě. Odkazuje však na rychlost a uspěchanost doby, která mimo jiné zapříčiňuje propastné rozdíly mezi lidmi, kteří se obecně snaží, a lidmi, kteří jsou zcela nečinní. „*Ti, kteří mají rodinu a chtějí žít normálně, jsou v takovém stresu, že v podstatě neřeší nic jiného než práci. Aby sehnali peníze na to, aby rodinu nějakým způsobem zajistili. Na druhou stranu ti druzí se válejí doma, takže tam je konflikt.*“ Tomu všemu napomáhá, a dokonce je dle názoru respondenta na vině, systém, který tuto nečinnost umožňuje a v konečném důsledku i podporuje. Toto je odpověď s paradoxem. Respondent v možnost začlenění sice věří, ale z odpovědi zároveň vyplývá nereálnost jeho dosažení. Respondent číslo jedna i respondent číslo dva operují spíše s popisem příčin než s možným řešením.

Třetí dotazovaný oproti tomu přichází s konkrétním návrhem, díky kterému by začlenění, respektive proces začleňování mohl fungovat efektivněji. I tento respondent odkazuje na systémovou chybu, konkrétně na skutečnost, že „...*se sebrala pravomoc obcím a obecním úřadům a v podstatě se centralizovalo něco v dobré víře, ale ono to nefunguje*“. Narážka je směřována na způsob přerozdělování dávek. Ty z perspektivy respondenta řídí stát a svým způsobem je centralizovaně rozděluje mezi konkrétní lidi bez ohledu na širší souvislosti a lokální problémy. Řešením, nebo alespoň krokem ke zlepšení, by měl být návrat této pravomoci obcím. Přerozdělování dávek by bylo lepší dle respondenta provádět na úrovni obce, která své obyvatele a jejich problémy lépe zná. Respondent uvedl i příklad, v němž se ukazuje, že obec „*přesně ví, že dává /dávky/ buď do alkoholické, nebo nealkoholické rodiny*“ a má pravomoc se podle toho patřičně zařídit. Tato znalost obce individuálních případů by dle respondenta dále pozitivně přispěla k samotnému procesu začlenění osob ohrožených sociálním vyloučením mezi ostatní občany. V respondentově odpovědi se jedná o detailnější popis způsobu distribuce dávek, avšak bez domyšlení důsledků, které by jeho striktní selekce mohla přinést. Co by se dělo v případě, že by neměly být dávky směřovány do alkoholické rodiny, respondent neříká.

Respondent číslo pět je taktéž přesvědčený o tom, že by zpětné začlenění bylo možné. Dle odpovědi by mnoho jedinců v případě, že by se jim podařilo vymanit z prostředí, ve kterém se pohybují, uspělo. Řešením by pro mnohé sociálně vyloučené občany mohlo být fyzicky opustit lokalitu, tedy jednoduše se přestěhovat, alespoň částečně tím rozmělnit stávající početnou komunitu („*velká komunita - to není dobré*“). Toto by vedlo nejen

k lepšímu začlenění ohrožených osob, kterým „by to určitě prospělo“, do většinové společnosti, ale i „z části by to bylo lepší i pro obec a pro všechny“.

Šestý dotazovaný v rámci své odpovědi navrhol spíše praktická a přímá řešení spočívající v kontaktu s osobami ohroženými vyloučením. Aktivity především ze strany samosprávy by podle názoru respondenta měly cílit k pravidelným setkáním a otevřené komunikaci mezi většinovou populací, lidmi ohroženými sociálním vyloučením a představiteli samosprávy. „Že by si navzájem sdělili, co jim vadí. Jeden s druhým. A jestli vůbec vědí o tom, jak žijí, jak se žije třeba ve městě,“ doplňuje respondent. V rámci odpovědi se dotazovaný neodvolává na chyby v sociálním systému, spíše vidí lokální nebo regionální problémy a uvažuje o jejich konkrétním řešení. Jedním z takových návrhů je potom dokončení hlavního silničního spojení, rychlostní silnice mezi krajskými městy a hlavním městem, kde by po dokončení například „vznikla nějaká menší průmyslová zóna“ a mohla tak vzniknout nová pracovní místa. Dle názoru respondenta je „smysluplná práce, která bude normálně ohodnocená tak, aby je /vyloučené/ to motivovalo,“ východiskem z problému.

Respondent číslo sedm jednoznačně označil za hlavní problém český systém „regulace v oblasti bankovních a nebankovních úvěrů,“ který porovnává s funkčnějšími systémy jiných zemí západní Evropy na základě své zkušenosti. Konkrétně naráží na skutečnost, že v jiných zemích například u malých a drobných úvěrů „náklady na vymáhání nese věřitel a nemůže je převést na dlužníka,“ což podle respondenta brání situaci, v níž „většině věřitelů nejde o to, aby ten úvěr byl splacen, ale aby toho dlužníka dostali,“ což je bohužel běžná česká praxe. Co se týče nápravy, vyjma změn v regulačním systému, dotazovaný dále věří v lokální a komunitní řešení, pokud je jen trochu možné. Také uvažuje nad historickými zvyklostmi a zkušenostmi, kdy „každá obec měla svůj chudobinec, kde měl člověk nárok na hrachovou kaši s chlebem denně a v neděli možná na žejdlík piva na přilepšenou, protože pomáhal s úklidem a v neděli chodil do kostela“. Toto by dle názoru respondenta mohlo být jediným dlouhodobě udržitelným východiskem v případě, že se systém v sociální empatii radikálně nezmění, čehož se obává, „protože tady bude řada lidí, kteří propadnou všemi sítí.“

Srovnání odpovědí

Všichni dotazovaní smýšlejí v souvislosti s problematikou zpětného začlenění jako o něčem, co je obecně možné, nicméně v konkrétních případech vždy existuje

nějaké „ale.“ K sociálnímu začleňování se staví spíše pozitivně, nicméně většina z nich nemá konkrétní plán dosažení začleněného stavu. Ve dvou případech je však zřejmé, že respondenti dokáží přihlásit obec k odpovědnosti a umí zformulovat řešení, která však investičně přesahují možnosti obecních rozpočtů. Jedná se o výstavbu rychlostní silnice a průmyslové zóny, zřízení obecního chudobince. V jednom případě si respondent uvědomuje odpovědnost samosprávy za pravidelnou komunikaci a společné hledání definovaných problémů.

Za jistý druh alibismu lze pokládat přenesení viny a odpovědnosti na státní instituce a poskytovatele úvěrů. Respondenti z převážné části uvádí, že na vině je systém (sociální, resp. systém sociálních dávek). Zbývající respondenti doplňují odpovědi dvěma do jisté míry protichůdnými názory, konkrétně poukazováním na komunitní řešení, která by bylo potřeba posilovat, a přílišnou velikost vyloučené komunity, kterou je potřeba rozptýlit.

Návrat z vyloučení

Dalším výzkumným kritériem v rámci kapitoly zaměřené na sociální začleňování je otázka možnosti (respektive reálnosti této možnosti) navrácení člověka z pozice sociálně vyloučeného do pozice občana, žijícího běžný život, nebo alespoň jeho opuštění vyloučené lokality. V tomto ohledu byla respondentům pokládána otázka zaměřená na jejich vnímání takových situací, pokud v konkrétní lokalitě nastaly.

Za jakých podmínek odcházejí lidé ze sociálně vyloučené lokality? Znáte nějaký konkrétní případ, kdy se někdo ze sociálně vyloučené lokality tzv. „postavil na vlastní nohy“?

Respondent číslo čtyři reaguje hned dvěma souvisejícími příklady, jedním úspěšným a jedním neúspěšným. Prvnímu vyloučenému Romovi dala samospráva příležitost postavit se na vlastní nohy pomocí nově vytvořených pracovních pozic, ale nezadařilo se. *„Za dva měsíce na to on zneužíval manželku a chodil v noci krást.“* Dále dle respondenta začal zneužívat pracovní neschopnost, což skončilo výpovědí pro *„hrubé porušení pracovní kázně“*. Druhý, tentokrát úspěšný případ, byl také muž romského původu, který *„šestnáct let nepracoval, my jsme mu dávali dva měsíce šanci a on se vyšpičkoval“*. Díky pomoci samosprávy, konkrétně přes veřejnou službu zřízenou na základě dotačních titulů, se mu podařilo postavit se na vlastní nohy. Předpokladem pro to samozřejmě bylo, že je pracovitý,

„*takovej hodně jako zainteresovanej a aktivní*“. Z výpovědi však není zřejmé, zda se dostal ze sociálního vyloučení, či se mu podařilo jen udržet zaměstnání.

Pátý respondent přímo konkrétní příklad úspěšného vymanění z vyloučení nezmiňuje, nicméně uvádí formu pomoci, kterou samospráva poskytuje ohroženým osobám. Respondent vnímá „*problém s bydlením a nízký příjmy u lidí*“. Pomoc směřující od samosprávy je podpora bydlení, která reaguje na bytovou situaci v lokalitě, jelikož není kde pořádně bydlet (chybí bytové možnosti). Samospráva se snaží alespoň poskytnout sociální byt, více se však k problému a výsledku nezmiňuje.

Respondent číslo šest uvedl příklad jednoho člověka, který se postavil na vlastní nohy. Jedná se o muže romského původu, který nastoupil na vytvořenou pozici asistenta prevence kriminality. Dle respondenta „*nárazově vždycky někde pracoval, chvílku nám třeba dlužil nájem, pak mu odpojili elektriku. On si pak zase ty peníze někde vydělal, tak to zase jakoby splatil*“. Předpokladem pro úspěšný návrat z vyloučení byla pracovitost a vůle „*v uvozovkách žít normálně*“, tedy nezapadnout mezi sociálně vyloučené (respektive „*spadnout do toho kolotoče*“). S ohledem na další pomoc se samospráva zaměřuje na poskytování bytů vyloučeným, není jich mnoho a jejich přidělování má určitá přísná pravidla („*poměrně dost tvrdý*“), a to bez rozdílu, zda se jedná o žadatele Romy, či ne. Většina lidí v těchto bytech jsou „*lidí sociálně slabí, nezaměstnaný, zadlužený*“. Očima tohoto respondenta opět vymanění se ze sociálního vyloučení znamená udržení se v zaměstnání, případně přestěhování se do obecního bytu, tedy fyzický přesun ze sociálně vyloučené lokality.

Srovnání odpovědí

Respondenti, jež odpověděli na otázku, uvedli, že pomohli či pomáhají osobám ohroženým sociálním vyloučením. Převážná část respondentů zná případ, v němž se intervence podařily a ohrožená osoba se „postavila na vlastní nohy“. Liší se však pojetí toho, co „postavení na vlastní nohy“ znamená. Může se jednat o udržení se v zaměstnání nebo o přesun do obecního bytu. Z výpovědí respondentů je zřejmé, že neznají jiné úspěšné způsoby vymanění se ze sociálního vyloučení. Respondenti se shodli v otázce obtížnosti zpětného začlenění sociálně vyloučených, a to že hlavním problémem v realizaci začlenění spočívá v nízkých příjmech lidí. Převážná část respondentů uvedla také pomoc samosprávy ohroženým občanům ve formě zprostředkování bydlení. Stejně množství dotazovaných uvedlo pomoc samosprávy

ohroženým také ve formě zprostředkování práce (k tomuto tématu se blíže vztahují následující kapitoly na téma zaměstnanost).

Vnímání sousedních obcí

Za účelem získání širší perspektivy zkoumané problematiky jsem pozornost dále věnovala i dalším srovnávacím, případně konfrontačním hodnocením ze strany dotazovaných zástupců lokálních samospráv. Nad rámec vzájemného vnímání většinové společnosti a skupin sociálně vyloučených osob se někteří respondenti vyjadřovali k přístupu k jednání a způsobu jeho vedení a také k vystupování sousedních samospráv (zástupců obcí a měst). Za účelem zkoumání vztahů se sousedními samosprávami jsem záměrně zvolila jednotlivé respondenty z obcí, které se nacházejí v rámci jednoho regionu. Znění otázky bylo následující:

Pozorujete rozdíly ve vnímání a pojetí problematiky sociálního vyloučení osob v porovnání vaší a jiné, například sousední, samosprávy? Existují nějaké rozdílnosti v přístupu k problematice sociálního vyloučení mezi obcemi, městy, případně jinými územně správními celky? Co hodnotíte pozitivně?

Respondent číslo tři okamžitě poukazuje na rozdíly v práci se sociálně vyloučenými osobami v sousední obci (obec č.1), kde se také nachází vyloučená lokalita. Komunikace mezi samosprávními celky je funkční, respektive se tak z kontextu jeví. Přístupy obce, z které pochází respondent číslo tři (obec č. 2) a obce č. 1, jsou dle dotazovaného téměř v rozporu, což dotazovaný ilustruje na jediném konkrétním příkladu. Samosprávní celek, který zastupuje respondent, ve věci práce se sociálně vyloučenými spíše vstupuje do kontaktu sám od sebe a snaží se vše řešit preventivně. Oproti tomu obec č. 1 v očích respondenta spíše vyčkává a řeší problémy, až když přijdou. „*My si nemůžeme rozumět, protože oni čekaj, až za nimi přijdou.*“

Respondent číslo čtyři poukazuje na skutečnost, že v obci č. 2 je méně úředníků než v obci č. 1, jejíž samosprávu zastupuje. Respondent dále vysvětluje různý záběr a rozměry vlastní samosprávy, která pracuje v širším kontextu. Obec se věnuje i dalším, problematiku sociálního vyloučení přesahujícím, činnostem, jako jsou např. otázky životního prostředí. Respondent se tedy snažil téma posunout do obecné činnosti a směřování obce, vyhýbal se tak otázce sociálního vyloučení a hodnocení ostatních obcí.

Pohled respondenta číslo pět je zaměřen především na problematiku přerozdělování dotací, a to zejména těch z Evropské unie. Respondent interpretuje nerovnoměrný přístup v čerpání prostředků finanční pomoci mezi jednotlivými obcemi. V očích veřejnosti je dle něj odsuzována finanční pomoc právě vyloučené lokalitě v této obci. „*Názor tady panuje ten, že na "vyloučenou lokalitu xyz" jde spousta peněz, spousta dotací, který teda jsou podle těch lidí nevyužitý, jak by měly být.*“ Respondent vnímá, že je v lokalitě mnoho lidí, kteří „*říkají, že by taky potřebovali pomoci, a na ty se to /dotace – pozn. autorky/ nevztahuje*“. Vlastní názor respondenta je takový, že „*tam přibývají sociální pracovníci a zaměstnanci*“ a že „*za chvíli jich tam bude víc, než těch lidí, kteří tu službu potřebují*“.

Šestý respondent hodnotí situaci ve své obci, což je obec č.3, v porovnání s obcí č. 2 velice pozitivně. („*Myslím, že jsme na tom tady o hodně líp.*“) Respondent takto komentuje a porovnává především velikost vyloučené lokality, respektive množství sociálně vyloučených osob spadajících pod lokální samosprávu. Dále dodává, že v působnosti jeho samosprávy nedochází k žádným eskalovaným problémům. V kontextu počtu sociálně vyloučených Romů nakonec sděluje, že jich „*až tolik*“ není.

Srovnání odpovědí

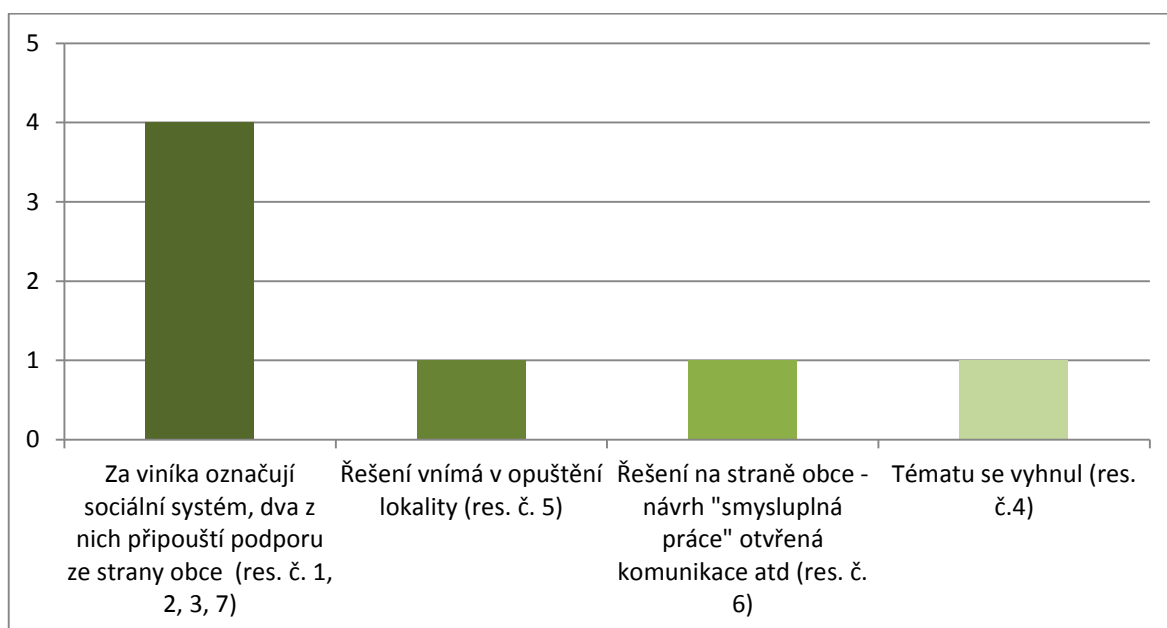
Ve výzkumných rozhovorech se v rámci tří obcí objevilo spontánní hodnocení, které přerostlo až ve vzájemné porovnávání. Během rozhovoru si respondenti uvědomovali i nedostatky vlastní samosprávy v práci s vyloučenou lokalitou. Předmětem svárů mezi obcemi jsou dle náznaků respondentů mimo jiné nerovnoměrně rozdělované finanční dotace z Evropských strukturálních fondů. Z odpovědí vyplývá, že respondenti jsou schopni srovnávání. K němu přistupují konfrontačně, objevuje se v něm někdy spokojenost s vlastní situací, někdy i závist ke schopnosti sousední obce úspěšně získávat prostředky EU. V odpovědích se neobjevují prvky inspirace nebo zájmu o přenos úspěšných postupů.

3.2.3.2 Dílčí závěr ke kapitole Plánování do budoucna

V oblasti plánování a informovanosti o možnostech spolupráce byly odpovědi respondentů vyhybavé nebo velmi nekonkrétní. I v rámci tohoto tématu rozhovory sklouzávaly spíše k přesouvání odpovědnosti na stát a jeho distribuci dávek. Velmi často se respondenti stavěli do role „*my nic nezmůžeme*“. Z odpovědí na otázky na konkrétní činnosti a plánování podpůrných aktivit je stále vidět, že respondenti až na jednoho nevnímají svou

odpovědnost za podporu sociálně vyloučených, ale vinu přesouvají na stát. Jak je patrné z grafického znázornění, téměř všichni vnímají příčinu špatné situace v distribuci sociálních dávek. Připouštějí-li roli samosprávy v problematice sociálních dávek, vnímají ji jako podpůrnou. Jen dva respondenti navrhnou konkrétní řešení, jak dojít k sociálnímu začlenění, a to buď přestěhováním mimo sociálně vyloučenou lokalitu a nebo podporou „smysluplné práce“. Oba tyto respondenti jsou členové jiné samosprávy, nejedná se tedy o celkový přístup obce.

Schéma 4, Vnímání odpovědnosti

K plánování podpůrných aktivit byly zařazeny i otázky na vnímání ostatních obcí a jiných samospráv z toho důvodu, aby bylo možné zjistit informovanost respondentů z jednotlivých obcí, ochotu spolupracovat a snahu se něčemu naučit. Domnívám se, že pokud by samosprávy společně sdílely své zkušenosti, může to procesu sociálního začleňování pomoci. Všichni respondenti se v otázkách spíše obhajovali, zdůrazňovali odlišnost své lokality oproti té druhé a přinášeli tak důvody, proč nejsou v některých věcech úspěšnější jako ti druzí, či naopak v čem se jim daří lépe. Z tohoto přístupu usuzuji, že spolupráce v oblasti sociálního začleňování mezi těmito konkrétními obcemi ze stejného regionu není aktivní.

3.2.4 Realizace podpory sociálně vyloučených a spolupráce s podpůrnými organizacemi

Oblast realizace by měla následovat až po důsledném plánování, stanovení cílů a výběru metod, pomocí kterých chce obec cílů dosáhnout. Ne vždy se však tento postup podaří dodržet. K sociálnímu vyloučení se velmi úzce vztahuje zaměstnanost a trh práce. Vytváření nabídky na trhu práce může obec podporovat pomocí svých vlastních zdrojů nebo i spoluprací s neziskovými organizacemi. Jedním z hlavních pokusů obcí o podporu sociálně vyloučených je založení sociálního centra.

V této kapitole se budu zabývat zprostředkováváním pracovních příležitostí, možnostmi a nabídkami samotné obce a dále pak spoluprací s neziskovými organizacemi.

3.2.4.1 Téma zaměstnanost a trh práce

Následující soubor výzkumných otázek se zabývá tématem zaměstnanosti (respektive nezaměstnanosti). Kapitoly navazují na dosavadní zjištění o vnímání osob ohrožených sociálním vyloučením a další demografická specifika, přibližně dotazovanými zástupci samospráv v předchozích kapitolách. V návaznosti na tato zjištění bylo na místě blíže upřesnit situaci uplatnění na trhu práce v souvislosti s podporou vzniku pracovních míst a plánováním v dané lokalitě

Podpora zaměstnanosti

V souvislosti s problematikou zaměstnanosti se nabízí otázka, jakým způsobem ji podpořit ve vztahu k sociálnímu vyloučení. K zástupcům samosprávy byl dále směřován dotaz, zda podporu zaměstnanosti přímo jejich samospráva nebo nějaké další organizace poskytují. Předmětem výzkumu byl také názor respondenta (pokud názor respondent sdělil) na přístup samotných osob ohrožených sociálním vyloučením k této problematice a jejich aktivní přístup k zapojení do pracovního režimu.

Snaží se sociálně vyloučení nebo ohrožení sociálním vyloučením aktivně práci sehnat? Víte o někom z řad obce nebo o jiné organizaci, která se jim s tím snaží pomoci?

Respondent číslo jedna ve stručnosti sdělil, že samospráva podporuje v rámci svých programů zaměstnanost mladých lidí ve věku do 26 let. Stejně tak jsou podporovány mladé

rodiny, lidé starší 55 let a lidé s postižením. „*Ted'kon máme i hodně lidí do 26 let na těch veřejně prospěšných pracích.*“

Respondent číslo dva uvádí, že problém s prací v oblasti není tak dramatický. S lehkou nadsázkou dodává, že kdo pracovat chce, může. V takovém případě se ale často nejedná o klasickou plnohodnotnou práci ve standardním smyslu slova, spíše je řeč o nějakém dílčím pracovním uplatnění („*pokud někdo chce pracovat třeba ne za úplně nějaký třeba velký peníze*“). Respondent si ale na druhou stranu uvědomuje, že určitý problém s nezaměstnaností nejenom v okolí, ale i na úrovni kraje, je. Co se týče podpory zprostředkování zaměstnání a přístupu nezaměstnaných respondent nic nezmiňuje.

Třetí respondent se svěřil, že v rámci své pozice přímo v tomto ohledu pomáhá, garantuje sféru pracovní zaměstnanosti v oblasti. Není to v lokalitě nic neobvyklého. Vyloučená lokalita, která spadá pod místní samosprávu, také aktivně terénně pomáhá. Respondent při své práci uplatňuje především preventivní, přímý, aktivní přístup. „*Dávám šanci, a že je stavím do stejné roviny a ono to je velmi důležitý, protože oni to vycítí.*“ Konkrétní formy podpory, které je samospráva schopná poskytnout, jsou většinou dohody o provedení práce pro přivýdělek a odpracování dluhů. „*Uděláme dohodu o provedení práce, neřeší vám to pracovní poměr, ale krátkodobě si přivyděláte nějaké finance.*“

Čtvrtý respondent vyjadřuje obavy nad situací v podnikání v souvislosti s nezaměstnaností v oblasti. Srovnává města z kraje a označuje své působíště jako v tomto ohledu nejhorší („*To prostě nejde.*“). Postupem času v oblasti ustoupila kupní síla. „*Ty lidi dneska skutečně přemejšlí, že obrací peníze a přemejšlí o tom kam... kam co si koupí.*“ Respondent by „*tady už nepodnikal ani za... já nevím za co*“. Současnou situaci vidí spíše skepticky, ale zdůrazňuje, že ještě není nejhůř, nicméně se budoucnosti obává. „*Mám strach, protože jako fakt je tohle situace s tou prací je horší a horší.*“

Respondent číslo šest přiznává, že tendence pomoci osobám ohroženým sociálním vyloučením se zprostředkováním práce jsou. Nejde to ale ve všech případech a vždy, pomoc přichází pouze v případě, že volná místa skutečně jsou k dispozici (to v době konání rozhovoru bylo šest pozic). V opačném případě úřad práce nepovolí umělé navyšování pracovních míst. Respondent dodává, že se zpravidla jedná o práci na rok nebo na půlrok s cílem především uvést člověka do pracovních návyků („*To je primárně určený pro lidi dlouhodobě nezaměstnaný a oni ho jakoby zpátky aktivizují a zpátky prostě vrátí do nějakýho režimu.*“). Respondent konstatuje, že v praxi takové uvedení do práce

z dlouhodobého hlediska zpravidla nefunguje, po půl roce nebo roce další práci vyloučené osoby nezískají a dostávají se opět do spirály exkluze.

Respondent číslo sedm pouze velice stručně shrnul, že samospráva, pod kterou náleží přilehlé vyloučené lokality, se „*pustila do /poskytování/ veřejně prospěšných prací*“. To znamená, že aktivity ve směru pomoci a zprostředkování práce sociálně vyloučeným osobám samospráva vyvíjí.

Srovnání odpovědí

Žádný z respondentů se nevyjádřil k přístupu vyloučených osob ve směru aktivního hledání pracovního uplatnění. Naopak všichni respondenti se vyjádřili, že nezaměstnanost a nedostatek pracovních míst je velké téma, se kterým musí jimi zastupovaná samospráva počítat. Žádný z respondentů neuvedl jinou organizaci, která by v oblasti působila ve smyslu zprostředkování pracovních míst. Velká většina dotazovaných uvádí pomoc samosprávy ve formě zprostředkování či vytváření pracovních míst, jinou formu podpory však nezmiňuje. Část respondentů neuvedla pomoc samosprávy, pouze vyjádřila obecné znepokojení nad situací ohledně nezaměstnanosti. Jinými slovy lze konstatovat, že zástupci samosprávy nevidí optimisticky situaci s vytvářením nových pracovních míst, a to jak ze strany podnikatelských subjektů, tak ze strany organizací občanského sektoru. Aktivitu sociálně vyloučených při hledání pracovního uplatnění nehodnotí, ale vytváření míst ze strany samosprávy považují za smysluplné.

Lokální volné pozice

V návaznosti na předchozí podkapitulu Podpora zaměstnanosti je další pozornost v rámci výzkumu věnována aktuální situaci na trhu práce v lokalitě. Dotazovaní zástupci samospráv měli dále odkrýt počet či formu aktuálně nabízených, případně aktuálně obsazených pozic v samosprávním celku, obci, vesnici či městě a jejich nabídku do budoucna.

Jsou v obci (vesnici, městě) nějaké volné pracovní pozice, které by mohly sociálně vyloučené osoby vykonávat nebo již vykonávají?

Respondent číslo jedna uvádí, že aktuálně obec poskytuje 29 pracovních míst v režimu veřejně prospěšných prací. Práce je vždy na dobu určitou, ale v nabídce je uvedena, jen když je pozice skutečně k dispozici. „*Dostanou na rok pracovní smlouvu s městem a navíc chodí*

do práce jako každý normální dělník. “ Jedná se zpravidla o nekvalifikovanou práci, té je dle dotazovaného mnoho. *„Tý práce je tam prostě hafo. Oni zametaj ulice, sekaj pangejty, uklízej sníh v zimě... já nevim, dělaj prostě různý nekvalifikovaný práce.“*

Samospráva, kterou zastupuje respondent číslo dva, je iniciativní ve směru zaměstnávání osob ohrožených sociálním vyloučením. Zprostředkovává alespoň dílčí pracovní uplatnění pro ty, jenž dluží městu například za služby, *„...když někdo má třeba dluh na odpadech“*. Dle respondenta se nabízí možnost si své dluhy na *„bázi dobrovolnictví“* odpracovat. Možnost vysvětluje jako: *„Obec to nařídit nemůže, ale ty lidi /zadlužení lidé z řad sociálně vyloučených – pozn. autorky/ to využívaj.“* Konkrétní počet míst či aktuální situaci respondent blíže neupřesnil.

Třetí respondent upozornil, že situace je, co do dotovaných pracovních míst, v jeho obci zdaleka nejlepší v porovnání s celým krajem. Praxí je, že většina vzdělanějších lidí dojíždí za prací do jiných obcí a nikdo nikomu ze sociálně ohrožených nezavídí lokálně vytvořená, dotovaná pracovní místa. Jeden problém, který respondent zmiňuje v souvislosti s touto problematikou, je sehnat vedoucího koordinátora početnější skupině zaměstnaných lidí z řad sociálně vyloučených, kteří byli takto podpořeni. *„Nikdo z těch lidí /oslovených k působení na funkci koordinátora – pozn. autorky/ nechtěl jít řídit.“* Co do konkrétního počtu pracovních míst respondent uvádí *„padesát lidí ve veřejné službě a někých pětadvacet třicet lidí na veřejně prospěšných pracích“*. Pracovní pozice a uplatnění najdou ti, kteří o to stojí, téměř vždy, ale velmi často se jedná pouze o krátkodobé přechodné řešení. Zajistit dlouhodobé řešení, stálý pracovní poměr, není v silách samosprávy. Stálý pracovní poměr prý není možné nabídnout.

Respondent číslo čtyři uvádí nabízená pracovní uplatnění *„v technických službách a na veřejně prospěšný práce“*. Tvorba pracovních míst dle respondenta aktuálně není možná, nové příležitosti v kraji nejsou. Historicky se objevily iniciativy podporující zaměstnanost, ale ty přestaly fungovat. Jako příklad respondent uvedl rozvoz lidí autobusy za prací. *„Myslíte, že funguje ta agentura, že maj lidi možnost aspoň na třičtvrtě roku, na půl roku jezdit do krajského, velkého města a něco si tam vydělat? Ani náhodou.“*

Pátý respondent uvádí, že v oblasti pracovní místa obecně jsou, ale není jich dostatek pro nekvalifikované, přičemž pro kvalifikované ano, ale ne natrvalo. Vyzdvihuje jeden konkrétní průmyslový podnik, který *„zaměstnává lidi všech profesí“*. Další podniky v lokalitě *„chtěj třeba speciálně svářeče, ostatní zámečníky“*. Hodně lidí v lokalitě má dle

respondenta základní vzdělání, někteří jsou vyučení. Tyto lokální statistiky ale již dále nevyčíslil. Stručně dodává, že nabídka veřejně prospěšných prací v jeho obci není. Přímo samospráva může dle respondenta v omezené míře vytvářet pracovní pozice, ale to prý „*má taky omezený možnosti*“. Nabídka práce v takto podpůrném režimu se zužuje na „*úklidy*“ a „*sezónní práce*“.

Samospráva šestého respondenta vytváří plnohodnotná pracovní místa („*Oni jsou regulérně zaměstnání.*“), v rámci kterých dále pomáhá vyloučeným umořovat dluhy za služby („*...tady máš výplatu, ale než ti jí dám do ruky, tak tady máš popelnice...*“). Co se týče samotných míst, jedná se o skutečně plnohodnotná pracovní místa, kdy zaměstnanci z řad sociálně vyloučených dostávají pracovní smlouvu. Množství takto podpořených lidí respondent nesdělil.

Sedmý respondent také okamžitě poukazuje na pracovní uplatnění zprostředkované lokální samosprávou. Možnosti uplatnění spočívají především v lesnických a dřevařských pracích, při kterých zaměstnání „*...štěpkují dřevo v lese, to znamená to potom pálíme tady v kotelně na biomasu, takže to zase zlevňuje teplo*“. Tím se alespoň částečně zlevňují ceny energií pro obec. „*Není to úplně perpetuum mobile, co jsme tady vymysleli, ale myslíme, že to je poměrně uzavřený systém, ze kterého co nejméně prostředků odchází.*“ Respondent oznamuje, že samospráva aktivně podpořila vytvoření 50 pracovních pozic. Tato místa nejsou trvalá, ale pouze na dobu určitou a to dle dotací. „*Co je trvalého v dnešní době, jako v podstatě je to stavba hladový zdi formou toho štěpkování, dokud jsou dotace.*“ Respondent dodává, že po skončení dotací hrozí návrat podpořených osob zpátky do evidence úřadu práce. „*Pokud bychom udrželi /pracovní místo/ dva tři roky, to by bylo dobrý.*“ Každopádně to ale krátkodobě řeší zaměstnanost a udržení pracovních návyků sociálně vyloučených osob.

Srovnání odpovědí

Menší část respondentů byla schopna uvést konkrétní počty aktuálně nabízených, respektive využitých pracovních pozic, větší část dotazovaných toto nebyla schopna sdělit. Téměř všichni respondenti uvedli existenci samosprávou podporovaných pracovních pozic. Stejný počet odpovědí poukázal na fakt, že pracovní pozice zprostředkované od samosprávy jsou dílčí, či krátkodobé (sezónní), určené pro nekvalifikované práce. Jeden z dotazovaných uvedl, že nabízené pracovní pozice jsou trvalého charakteru (pracovní smlouva). Z dalších odpovědí bylo zřejmé, že důvodem

zprostředkování pracovního uplatnění samosprávou je její zájem na odpracování dluhů (zpravidla za služby, svoz odpadu) vůči obci či městu. Podstatné je, že řada obcí jsou skutečně nezanedbatelnými zaměstnavateli, i když nejsou schopny vytvořit dlouhodobě udržitelné pracovní pozice a ty, které vytváří, existují jen na základě dotací. Aktivita ve směru budoucího zlepšení nikdo neuvedl. V odpovědích se také neobjevilo téma rekvalifikací ani řízení podpory zvyšování kvalifikace sociálně vyloučených.

3.2.4.2 Spolupráce, nabídky, možnosti, aktivity obce

Následující podkapitoly jsou věnovány spolupráci a možnostem vyloučených lokalit. Jedná se o aktivity obce nebo dalších organizací, včetně různých občanských iniciativ, které podporují osoby ohrožené sociálním vyloučením. Další pozornost je věnována také dobré praxi vůči sociálně vyloučeným a výhledům na budoucí stav v lokalitě.

Programy pro začlenění

Mezi dotazy, směřovanými k některým ze zástupců samospráv, byl i dotaz zaměřený na zjištění existence případných cílených programů samosprávy podporujících začlenění osob ohrožených sociálním vyloučením do většinové společnosti.

Pořádáte nějaké speciální programy pro lidi ohrožené sociálním vyloučením, aby se více začlenili? Můžete uvést konkrétní příklad?

Respondent číslo dva zmínil program prevence kriminality v rámci aktivit samosprávy, jehož součástí přímo sám je. „*V rámci policejní práce chodím hodně do školy na prevenci.*“ Ohledně rozsahu tohoto programu respondent uvádí: „*Pohybují se od první do devátý třídy a chodím i do školky.*“

Respondent číslo pět zmiňuje program pro výchovu dětí, jenž zastřešuje, upozorňuje přítom na práci „...*kolegyně, která dělá právní ochranu dětí*“. Důvodem existence této „*prodloužené ruky magistrátu*“ je skutečnost, že samospráva sama „*nemůže podávat soudu podněty na vzetí dítěte z rodiny*“. Na rozdíl od sousední samosprávy u této samosprávy neexistují terénní sociální pracovníci ani služby ve formě bezplatné právní pomoci. Respondent odbíhá od programového rámce a dále představuje sportovní aktivity podporované samosprávou, jež mají integrační tendenci a pomáhají začlenit všechny zúčastněné. Existovaly prý i další strategické plány širších aktivit k začlenění vyloučených

do společnosti, ale vzhledem k „...k těm problémům, co vznikly na tom xyz /jiný kraj s vysokou koncentrací vyloučených lokalit – pozn. autorky/ a všechny ty s těma penězma, tak je všechno zastavený“.

Šestý respondent na okraj zmínil preventivní programy poskytované policií. Pozornost potom upřel k programu preventivních přednášek, které jím zastupovaná samospráva pořádá. Za tímto účelem byl jmenován „preventista“, který dle slov respondenta „funguje docela dobře“. Aktuální plán je uspořádat přednášku o bezpečnosti a ochraně pro seniory ve spolupráci s asistenty prevence kriminality.

Srovnání odpovědí

Respondenti dokáží vyjmenovat zpravidla několik naučných programů, kterým se v lokalitě věnují. Jsou hlavně zaměřeny na prevenci kriminality, v další řadě potom i na ochranu dětí, včetně ochrany právní. Z názvů programů však není zřejmé, jak přesně pomáhají sociálně vyloučeným k začlenění.

Spolupráce s nestátními neziskovými organizacemi

V návaznosti na iniciativy prospívající začlenění byly další dotazy směřovány na podpůrné organizace působící v oblasti. Respondenti byli dotazováni na kontakt a zkušenosti ve spolupráci s neziskovým sektorem. Cílem bylo zejména přiblížení případné aktivity a přesah do problematiky sociálního vyloučení ze strany nestátních neziskových organizací (NNO).

Spolupracujete s nějakými neziskovými organizacemi, které se snaží podpořit lidi žijící v sociálně vyloučené lokalitě? S jakými a jak?

Respondent číslo jedna uvádí, že samospráva, kterou zastupuje, má s neziskovými organizacemi špatnou zkušenost. „*My máme třeba hrozně špatnou zkušenost a naše město s neziskovými organizacemi.*“ V oblasti působí 4 neziskové organizace, ale jejich terénní práce není na dostatečně účinné úrovni. „*Oni všichni, když půjdete na jejich webové stránky, zjistíte, že jsou všichni úplně úžasní. Oni dělají tohle, tamto, ale v tom terénu, skutečně v tom terénu je nevidíte. V tom terénu oni nepracují.*“ Problémy, které se v lokalitě vyskytují, by se měly dle respondenta řešit na úrovni obce/města samotných. „*Nezisková organizace vám ten problém nikdy nevyřeší. To musí vyřešit to město samo.*“

Druhý respondent uvádí s ohledem na dřívější spolupráci nízkoprahový klub, vedený občanským sdružením (aktuálně k 18. 11. 2013 transformovaným na obecně prospěšnou společnost), který v původní organizační struktuře již nefunguje, „...*v podstatě to ani nikdo neví důvod a proč to zhaslo*“. Samospráva v souvislosti s navázáním další spolupráce žádné aktivní kroky nevyvíjí. Respondent uvádí ještě další neziskovou organizaci se zaměřením na terénní práce, u které spolupráce příliš nefungovala. Důvodem problematického fungování neziskových organizací je mimo jiné systém dotací, grantů a výzev, kdy každá organizace (ať už samospráva nebo NNO) funguje na principu vlastního přežití či zájmu, z čehož vyplývá obtížné propojení a spolupráce. „*Oni /NNO – pozn autorky/ si žádají na svoje sólo projekty a potom vyhlásí obec nějakou výzvu, kde by chtěla od nějaký takovýhle společnosti, aby to dělala, ale tím, že už si zažádali, tak už zase nemůžou zase do tohohle. Takže takovýhle systém je provázaný a není to úplně nejšťastnější.*“ Respondent hodnotí pozitivně přítomnost prvně jmenované organizace, původně nízkoprahového klubu, byť nyní ve změněné organizační struktuře, resp. její „*terénní práci s drogově závislejšíma*“, což „*je v podstatě jediná šance, jak tady v týhle oblasti něco podnikat*“. Veřejnost vnímá tuto organizaci jen jako nadstandardní služby feťákům, „...*na spoustu lidí to dělá dojem, že v podstatě těm feťákům poskytují veškerý servis kromě té dávky*“.

Třetí respondent velmi stručně komentuje aktuální situaci s ohledem na spolupráci s NNO. Bez dalších komentářů se vyjádřil, že tady „*funguje občanské sdružení*“ (aktuálně k 18. 11. 2013 transformované na obecně prospěšnou společnost), které se zabývá terénní prací a pomocí lidem v těžkých životních situacích.

Respondent číslo čtyři uvádí také „*jenom*“ jedno občanské sdružení (aktuálně k 31. 12. 2013 transformované na obecně prospěšnou společnost) působící v oblasti. Zdůrazňuje však, že vliv této organizace nemá větší dopad. („*Tak nějak se nás to jakoby přímo netýká... nedotýká.*“) Samospráva, kterou zastupuje dotazovaný respondent, tuto NNO sama již oslovila pro další spolupráci ve veřejně prospěšných pracích. Nabídka, která ze strany neziskové organizace přišla, nebyla nakonec samosprávou přijata, s tím že jednotlivé položky rozpočtu byly vnímány jako přemrštěné. „*Nechali zpracovat jednoho človíčka od nich nějakou nabídku pro město. Sedmdesát korun na hodinu si tam nechal napsat, nechal si tam napsat dvacet pět korun amortizace křovinořezu na hodinu, za metr struny, pohonný hmoty do sekaček, nechali si tam napsat asi pět sedmdesát na kilometr za to, že sem pojedou dělat.*“

Respondent číslo pět uvádí také jedno občanské sdružení (aktuálně k 31. 12. 2013 obecně prospěšná společnost) působící v oblasti. Vliv a přesah pomoci ze strany této neziskové organizace není silný, mezi jejími klienty je nedůvěra, „oni /klienti/ přiznali, že jim /NNO/ nevěří“. Ze strany respondenta je cítit, že práce neziskové organizace není dost dobrá, nebo alespoň ne lepší, v porovnání s tím, co si je samospráva schopna zařídit sama, což vnímá respondent na základě zpětné vazby od veřejnosti i sociálně vyloučených klientů. Na druhou stranu respondent uvádí, že činností tato NNO, zejména v sousední obci, vyvíjí mnoho („Dělá se tam spoustu akcí.“) a že dopad je zřejmý („Obec je čistší, než byla.“). Obyvatelé obce, která spadá pod samosprávu respondenta, prý ale nemají tuto organizaci v oblibě. Respondent uzavírá, že v oblasti jiná nezisková organizace nepůsobí, „...tady jiný občanský sdružení nefunguje“.

Šestý respondent si nevybavuje žádnou lokální nebo blízko situovanou aktuálně působící neziskovou organizaci. Samospráva výhledově očekává spolupráci s dvěma obecně prospěšnými organizacemi ze sousedního města a krajského města („...tak to vypadá, že by tady mohly působit.“). Zájem o spolupráci s neziskovými organizacemi je u respondenta evidentní, jelikož u nich vidí teoretický přínos. Dle jeho názoru NNO mají patřičné know-how („Protože oni to umí. My to neumíme.“) i přesah ve srovnání se samosprávou ohledně terénních prací, v druhé řadě mohou být potenciálním zdrojem financí v rámci dotačních projektů.

Respondent číslo sedm uvádí, že neziskové organizace v oblasti nepůsobí systematicky. V rámci lokality přichází do styku se třemi organizacemi, které pracují nahodile. „Je tady několik neziskovek, které působí třeba v okolí nebo které tady prostě zasahují tou svojí činností sporadicky.“ První nezisková organizace „má zajišťovat terénní a sociální práci v tomto regionu“, ale působí velmi nahodile. Další dvě obecně prospěšné společnosti hodnotí respondent takto: „...i kdyby jejich přítomnost byla desetkrát větší, tak že by se to tu uživilo úplně v pohodě.“ Respondent hodnotí jejich přítomnost jako nedostatečnou, případně poddimenzovanou vzhledem k tomu, „jaké tady jsou prostě sociální problémy“. Samospráva má tendenci navázat s neziskovým sektorem užší spolupráci, „chystáme i nějaký rozšíření spolupráce“.

Srovnání odpovědí

Všeobecně panuje mezi respondenty vůči organizacím občanského sektoru skepse, vyčítají jim nestabilitu, nízkou kvalitu nebo nevhodné složení poskytovaných

služeb. Téměř všichni respondenti uvádí, že v lokalitě a přilehlé oblasti působí nějaká nestátní nezisková organizace (NNO). Jeden z dotazovaných uvádí, že v oblasti pod jeho samosprávou žádná NNO nepůsobí, ale to je druhým respondentem z dané obce vyvráceno. Část respondentů se na téma zkušenost s neziskovými organizacemi nevyjádřila a jejich postoj byl v tomto ohledu neutrální. Stejně tolik respondentů uvažuje o další spolupráci s NNO. Pouze jeden z dotazovaných uvádí pozitivní dosavadní zkušenost s činností a spoluprací s NNO. Velká většina respondentů se vyjádřila, že žádnou iniciativu ve směru další spolupráce s NNO aktuálně nevyvíjí. Jediný respondent poukázal na potenciál, respektive profesionalitu a know-how, které může nestátní nezisková organizace v rámci spolupráce se samosprávou přinést. Z odpovědí je zřejmé, že respondenti nerozumí specifickým podmínkám, ve kterých musí organizace občanského sektoru vykonávat svou činnost, a jen ojediněle uznávají profesionalitu jejich služeb. Z hlediska tohoto postoje nepřekvapuje, že o spolupráci s neziskovými organizacemi není mezi respondenty velký zájem.

Dobrá praxe

Následující otázka byla položena s cílem zjistit případné pozitivní zkušenosti respondentů s pořádáním aktivit napomáhajících sociálnímu začlenění. Předmětem zkoumání byla dobrá praxe konkrétní samosprávy v rámci podpory sociálně vyloučených. Tento dotaz byl pokládán jen těm respondentům, kteří již na téma aktivit směrem k vyloučeným hovořili, ale ne všichni respondenti odpověděli.

Jaké aktivity, pořádané vstříc osobám ohroženým sociálním vyloučením, se vám nejvíce osvědčily?

Respondent číslo čtyři poukázal na pozitivní dopad strategického rozptylování rodin ohrožených sociálním vyloučením po kraji. Toto opatření samosprávy bylo zaměřené proti obecnému shlukování a vyšší koncentraci sociálně vyloučených osob. *„Bylo velmi důležité, že oni nesmí tvořit jakoby shlukovou komunitu.“* Rodiny ohrožené sociálním vyloučením byly rozděleny po okolních obcích, což zamezilo vzniku jedné vyloučené lokality. *„My to vlastně dělali tak, že do každý obce jednu rodinu, aby nebyli pospolu.“* *„Momentálně se to jeví jako dobré rozhodnutí, protože ty přemístěné rodiny se tam cítí dobře a i převzali odpovědnost za to, jak to v jejich lokalitě vypadá a fungují lépe než ty žijící ve vyloučených*

lokality. Příklad: *Nelíbí se jim zastávka autobusu tak si jí chtějí opravit sami, "nenene my si jí chceme opravit sami".*

Pátý respondent upozornil na sociální programy, které ve zprostředkované formě pomocí agentury samospráva pořádá. *„My tady samozřejmě za pomoci agentury, když tady nějakým způsobem vstoupila, tak jsme začali dělat sociální programy.“* Lépe řečeno *„začali jsme potom dělat sociální centrum“* (více viz kapitola „Kauza sociální centrum“).

Sedmý respondent uvedl v rámci dobré praxe spíše jen drobné úspěchy, konkrétně uvedl příklad asistentské práce pro ohroženou mládež (*„Snažíme se o buzení do školy prostřednictvím těch asistentů pro takový ty chronický záškoláky.“*). Následně dodal, že *„né všechno se nám samozřejmě daří“*. Respondent spíše než dosavadní úspěchy nastínil další směřování v tomto ohledu. Přiznal, že mnohá řešení leckdy spočívají v netradičním přístupu. Lidem, kteří jsou na dně dluhové pasti, je třeba poradit, jak přežít s dluhy. *„Na různých akademických setkáních se bavíme o tom, jak se mají lidé oddlužovat a tak, a jak se má dělat tohle a tohle, ale prostě ono to opravdu nefunguje, protože u nás fakt devadesát pět procent lidí tím sítím propadlo. To znamená, my je musíme naučit, jak se vyhýbat věřitelům a jak prostě přežít s těmi dluhy.“* Dále je potřeba se pokusit lidem bez domova najít alternativní řešení. *„Pokud budeme vědět, že máme někde někoho, kdo je na hranici bezdomovectví jako zálesák, tak ať si třeba v tom Řopíku /bunkr v pohraničních oblastech – pozn. autorky/ bydlí, my mu tam klidně nakoupíme kamna, když nebude okolo sebe dělat bordel a bude žít prostě z toho, co mu dá les včetně dřeva, plodin a tak dále.“*

Srovnání odpovědí

Žádná z odpovědí nebyla přespříliš optimistická. Respondenti uváděli hlavně dílčí úspěchy při řešení konkrétních situací, do kterých se v rámci řešení konkrétní problematiky sociálního vyloučení ve své lokalitě dostali.

Odpovědi spíše zrcadlí bezradnost. Je z nich patrné, že obce, pokud nějaké integrační programy mají, nedokáží identifikovat buď jejich funkčnost, nebo programy nevnímají ve vztahu k sociálnímu začleňování. Poprvé se zde objevuje téma spolupráce s vládní institucí, Agenturou pro sociální začleňování, aniž by byly zmíněny detailnější formy spolupráce. Odpovědi tak jen potvrzují tápání obcí při hledání funkčních integračních aktivit.

Pozitivní ohlas

Dalším tématem úzce souvisejícím s prointegračními iniciativami samosprávy je otázka zpětné vazby na tyto iniciativy. Následující otázka v rámci výzkumu navazuje na otázku dobré praxe, kterou uvádí do širšího kontextu, a dále zkoumá případný pozitivní ohlas, ať už z řady sociálně vyloučených (respektive ohrožených sociálním vyloučením) nebo ostatních lidí z většinové společnosti na prointegrační aktivity.

Vzpomenete si na nějakou aktivitu, která měla pozitivní ohlas jak u lidí žijících v sociálně vyloučené lokalitě, tak u ostatních lidí z obce? Zlepšila se od té doby komunikace v obci?

Čtvrtý respondent uvádí aktivní prevenci proti kriminalitě a zmiňuje změnu k lepšímu, kdy nejenže aktivity městské policie zafungovaly, ale vzrostl i všeobecný zájem a sdílení informací mezi lidmi („*Támhle se běžte podívat. Támhle se děje tadydlento, tadydlento...*“). Respondent poukazuje na skutečnost, že lokální komunitní rozvojové aktivity stojí na jednotlivcích, osobní angažovanosti a podnikatelích, což ilustruje na příkladu hospodského, který iniciativně vedle své provozovny v součinnosti s městem rekonstruuje obecní hřiště. S ohledem na obyvatele a jejich vztah k prointegračním iniciativám, a to hlavně s ohledem na komunikaci v návaznosti na aktivity samosprávy, respondent dodává, že dosavadní iniciativy nebyly úspěšné. Vesměs jsou aktivity kritizovány, a to i včetně probíhající rekonstrukce náměstí.

Respondent číslo šest uvádí pozitivní ohlas veřejnosti v návaznosti na společenskou akci pořádanou samosprávou. Na pouti vystoupila romská kapela jakožto náhrada za na poslední chvíli zrušenou hudební produkci. Výstup hodnotila veřejnost pozitivně, „...*vyloženě byli překvapení... mi říkali, to je dobrý no*“. Respondent tuto akci považuje za přínosnou. „*Já si třeba dovedu představit, že nám takhle vypomůžou na takovejhlech společenských akcích.*“

Sedmý respondent uvádí stejně jako šestý respondent přítomnost romské kapely na oficiální městské slavnosti („...*místní romská kapela, která měla velký úspěch*“). Tato společná iniciativa se ukázala jako pozitivní a přispěla k zlepšení komunikace mezi lidmi a zlepšení situace obecně, „*to taky otevřelo jako- jakoby takový ty zašpuntovaný- zatuchlý vzduch, jakože najednou třeba byli Romové viděni v dobrém světle*“.

Srovnání odpovědí:

Z odpovědí je zřejmé, že o cílených integračních snahách zatím nelze hovořit. Zástupci obcí jsou rádi za každý kontakt se sociálně vyloučenými nebo možnost jejich představení v dobrém světle, např. formou hudebního vystoupení. Příklad pozitivní zkušenosti uvedli respondenti pouze v jedné obci. Další respondent z druhé obce si nevzpomněl na žádnou pozitivní zkušenost. Vnímá integrační aktivity jako individuální angažovanost. Respondenti z první obce se k tématu nevyjádřili vůbec.

Spolupráce obyvatel

Další z otázek je zaměřena na sdílení zkušeností v kooperaci sociálně ohrožených obyvatel a většinového obyvatelstva.

Podíleli se někdy všichni obyvatelé společně na nějaké místní aktivitě, a to včetně obyvatel žijících v sociálně vyloučené lokalitě? Co pro to děláte?

Respondent číslo tři zmínil v tomto kontextu jednu vlastní iniciativu, kterou vyvinuli přímo lidé z vyloučené lokality. Několik jednotlivců z řad vyloučených se angažovalo v oblasti rozvoje vyloučené lokality, konkrétně se jednalo o opravu veřejných prostor – autobusové čekárny, které doposavad byly nevyhovující („...ted' tam máme takovou šerednou tu čekárnu“). Na sdělení zástupce samosprávy, že by čekárna šla strhnout a umístila se místo ní nová lavička, bylo reagováno „my si jí chceme opravit.“ Respondent dodává, že autorem návrhu na opravu čekárny byl bezproblémový jedinec z místních Romů, z čehož lze usoudit, že takové tendence nejsou v lokalitě běžné ani obecně platné mezi ostatními z vyloučených obyvatel a také při nich nejde o společně sdílenou aktivitu.

Respondent číslo čtyři uvádí komunitní aktivity a služby, které dělali jednotlivci v rámci města. „Soukromý osoby, který dělaly kroužky jakoby pro město. No samozřejmě tam to nějakým způsobem nedopadlo, asi se jim to nevyplatilo nebo co.“ Respondent upozorňuje na fakt, že veřejnost si žádá služby, které samospráva není schopná samostatně zařídit. Na druhou stranu však veřejnost odmítá jakkoli se zapojit do pomoci a kromě požadavků a kritiky se neangažuje. „Tady byl dřív dětskej den a maminky pomáhaly, no protože to udělala paní knihovnice pořádala pod městem.“ Praxe pořádání dětského dne pod vedením knihovnice byla později zrušena, a „oni /veřejnost, maminky – pozn. autorky/ řekli, tak když to nedělá paní knihovnice, tak my nebudeme pomáhat“. Z popisu však není zřejmé, zda šlo o sdílenou činnost, tj. jak byli zapojeni sociálně vyloučení občané.

Respondent číslo pět zmiňuje zapojení jednotlivých skupin obyvatelstva, kdy vyzdvihuje romskou komunitu jako proaktivní. Z řady sociálně vyloučených se zapojují především Romové oproti „bílým“, kteří se zpravidla drží v ústraní. *„Ti sociálně slabí, ti bílí bych řekl, že se nezúčastňují akcí, že ty Romové se víc zúčastňují, když by se něco dělo.“*

Šestý respondent na otázku po zapojení se do společných aktivit odpovídá kladně, nedávno samospráva pořádala společenskou událost, která měla povahu stmelovací akce, do které byli zapojeni i lidé z řady sociálně vyloučených. *„Tady je jedna taková romská kapela. Takže jsme je nechali vystoupit za honorář prostě na tý pouti a spousta lidí byla najednou překvapená, že jsou takový muzikanti a že umí taky něco jinýho a tak.“* Dodává, že toto nebylo dříve běžnou praxí a je to pro ně nová zkušenost. *„Přiznám se, že donedávna jsme tohleto vůbec nedělali, letos poprvé.“*

Respondent číslo sedm přiznává, že se společné aktivity spíše nekonají. Občanská a společenská angažovanost funguje na velmi individuální bázi. *„Občanská společnost je tady nesmírně slabá.“* Vzájemná pomoc a spolupráce funguje dle respondenta až v krajních případech, *„je to spíš jakoby takovýto, že existenční, jako situace jakoby, že ty lidi dožene, že jeden já nevím něco zařídí a druhý mu za to třeba zařídí dřevo na zimu, aby ten první jakoby neuhynul zimou“*. Lidé z vyloučených lokalit a sociálně ohrožení se akcí neúčastní, *„lidé, kteří jsou třeba něčím jakoby ohroženi, nějakými sociálně negativními jevy, tak se těch akcí neúčastní skoro vůbec“*. Respondent uzavírá, že se komunitní akce nepořádají, výjimečně jen soukromé akce (*„...spíš někdy to je jako uzavřený...“*).

Srovnání odpovědí

Téměř všichni respondenti zmínili alespoň nějakou společnou iniciativu či spolupráci místních obyvatel, z popisů je zřejmé, že se však nejedná o sdílené úsilí v pořádání společné aktivity. Jedinou událostí, na které se potkali zástupci vyloučené lokality a většinové společnosti, byla pout', na kterou byla pozvána romská kapela. Z odpovědi není zřejmé, zda pout' navštívili i ostatní členové vyloučené komunity. Různí respondenti mají odlišné zkušenosti se zapojováním sociálně vyloučených, zatím co v jedné obci jsou velmi iniciativní, v jiné je jejich aktivizace minimální. Častými odpověďmi bylo, že iniciativa a pro-aktivita v tomto směru vychází pouze z jednotlivců, přičemž bližší specifikace druhu aktivity chybí. Mezi méně častými odpověďmi se vyskytovalo například tvrzení, že pořádání společných akcí a spolupráce jednotlivých

vrstev společnosti není běžnou praxí obce, případně, že se takové akce nepořádají vůbec.

Školy a volný čas

Volnočasové aktivity a situace ve školských zařízeních s ohledem na problematiku sociálního vyloučení jsou také jednou z výzkumných kategorií. Dotazovaní zástupci samospráv byli vyzváni k přiblížení situace právě ve školách a případnému představení aktivit pro ohroženou mládež, a to jak obecně, tak i v případě vyvíjených konkrétních iniciativ. Tematicky se jedná spíše o doplňující otázku, která má za cíl ilustrovat situaci v lokalitě v širších souvislostech a která nebyla vždy, nebo alespoň ne vždy v celém rozsahu, zodpovězena.

Můžete odhadnout, kolik je v této sociálně vyloučené lokalitě dětí? Chodí všichni do místních škol? Mají ve školách nějaké problémy, nebo je vše v normě, podobně jako u ostatních dětí? Jsou v obci volnočasové aktivity, kterých by se mohly děti ze sociálně vyloučené lokality účastnit? Hrají si děti ze sociálně vyloučené lokality s ostatními dětmi z obce?

Respondent číslo jedna reagoval na dotaz v souvislosti s aktuálním „nedostatkem“ dětí v obci, které vedlo ke zrušení praktické základní školy „před 2 lety.“ Ta byla převedena na klasičtější základní školu v lokalitě. Vytvořila se třetí třída – „tzv. céčková třída.“ Došlo tedy k sloučení škol a úpravě osnov, v rámci kterých tyto děti mají „individuální plán vzdělávání“. Co do velikosti a rozsahu školy tedy respondent odpověděl na začlenění dětí ze sociálně vyloučené lokality nepřímo, jedná se o malotřídní školu se třemi třídami. Na téma volnočasových aktivit nebyla uvedena žádná odpověď, lze usuzovat, že pod vedením samosprávy se žádné takové iniciativy nekonají.

Respondent číslo dva uvádí, že se veškeré volnočasové aktivity pro mládež omezují jen na činnost družiny při škole („Družina tady je, ale vlastně to je ve škole.“). Tento stav hodnotí negativně, podle respondenta děti, „místo toho, aby se odreagovaly nějakým způsobem a šly jinam,“ musí zůstat ve školním prostředí. Ideální by pro tento účel byly kroužky, ale ty již historicky probíhaly, a to neúspěšně. Bližší souvislost škol a problematiky sociálního vyloučení respondent nenastínil. Základní škola má aktuálně 400 žáků, přičemž její kapacita je až 750. Zmínil nutnost dojíždět za dalším středním či vyšším vzděláním, pod samosprávu spadá v místě působnosti jen odborné učiliště nabízející nematuritní obory.

Takový stav determinuje místní obyvatele, v širších souvislostech podněcuje vznik vyloučené lokality a prohlubuje problém sociálního vyloučení, jelikož zpravidla v obci „zůstávají“ ti méně vzdělaní. V lokalitě je také mateřská škola pro 120 dětí a praktická základní škola, „*tam je asi pětatřicet nebo dvaatřicet dětí*“.

Pátý respondent hodnotí vývoj situace ohledně docházky dětí z prostředí ohroženého sociálním vyloučením nebo přímo ze sociálně vyloučených rodin jako zlepšující se. „*Docela se to srovnalo a těch dětí zas není tolik, co by jako porušovaly tu školní docházku.*“ Za tímto zlepšením dle respondenta stojí užší spolupráce samosprávy se školou. K tématu dodal respondent už jen to, že si děti hrají na společných hřištích nehledě na sociální postavení svých rodin, „*třeba i ty maminky tam chodí a sedí tam na lavičkách*“.

Respondent číslo šest uvádí, že původně dvě základní školy, běžná a speciální, byly nedávno „*z důvodu nízkého počtu dětí*“ spojeny a vznikly tak speciální třídy na základní škole. Aktuálně má základní škola patnáct žáků s množstvím různých hendikepů včetně lehké nebo i střední mentální retardace, tedy žáků vycházejících nejen ze sociálně slabšího prostředí. Problémy spojené s rozdílným sociálním postavením nezaznamenává, šikana se v žádné vyšší míře z pohledu samosprávy nevyskytuje, „*jako z pozice zřizovatele... nebyli jsme nucený nic řešit*“. Výčet volnočasových aktivit je na menší město a malou školu až překvapivě velký, samospráva má v zájmu toto udržet a rozšiřovat. „*Je tady hudební škola, fungují tady hasiči... fungují tady fotbalisti... jsou tady tenisový kurty, za školou je víceúčelový hřiště, kde se dá hrát v podstatě jakékoli sport... různé skupiny, jakoby neformální, se schází, chodí cvičit, chodí hrát florbal.*“ Děti v kroužcích jsou spíše nejsou romského původu, důvodem je dle dotazovaného malý počet Romů a jejich nezájem, žádné diskriminační tendence zde nejsou. „*Výzkumníci nebo inspekce přišla normálně do školy a ptala se, kolik máme romských dětí. Já říkám, no podle národnosti jsou všichni Češi a zbytek si běžte spočítat, nebo já nevím, jak to určíte. Já si tady prostě nevedu takovouhle evidenci.*“

Sedmý respondent v rámci otázky přistupuje přímo ke kontextu problematiky sociálního vyloučení s tím, že „*nejproblémovější komunitou jsou klienti dětského výchovného ústavu, který tady máme na území města.*“ Složení tohoto ústavu odhaduje respondent okolo 25 % – 30 % Romů. K problematice v souvislosti s běžnou školou a k volnočasovým aktivitám, patrně z důvodu nečinnosti školy v tomto ohledu, se dále dotazovaný nevyjádřil.

Srovnání odpovědí

Respondenti znají kapacitu zřizovaných škol, ale nedokáží určit počet dětí žijících v sociálně vyloučených lokalitách. Tyto děti jsou převážně vzdělávány v místních školských zařízeních, mateřskou školou počínaje, přes základní školu, základní školu praktickou, středním odborným učilištěm konče. Z problémů zazněla stížnost jen na školní docházku. Mimoškolní vyžití se velmi liší, pokud škola nabídkou nějakých volnočasových aktivit disponuje, respondent přiznává, že tato nabídka není využívána romskými dětmi. Ke společné hře dětí mimo školní aktivity spíše nedochází, jeden respondent uvedl, že si hrají na společném hřišti.

Výhledové zlepšení

Poslední otázka z kapitoly zaměřené na možnosti aktivní spolupráce s osobami ohroženými sociálním vyloučením je orientována na budoucí vývoj situace. Respondenti byli tázáni, zda jsou seznámeni nebo zda přímo oni vytvořili nějaký akční plán budoucího začlenění sociálně vyloučených občanů do většinové společnosti. Během rozhovoru byl v rámci této otázky ponechán prostor pro osobní připomínky, nápady a návrhy řešení, které by jednotliví respondenti v tomto ohledu rádi prosadili.

Máte v obci nějaký plán do budoucna, který počítá s budoucím začleňováním sociálně vyloučených? Co by se podle vás dalo dělat pro zlepšení? Máte další nápady či návrhy řešení?

Respondent číslo dva přistoupil rovnou k vlastnímu nápadu, jak zlepšit situaci pro začlenění sociálně vyloučených. Vyjádřil se proti zneužívání sociálních dávek a uvedl chybu v systému „...*system je dneska tak bezzubej*“. Mezi vlastními návrhy řešení situace respondent uvedl zavedení trestní odpovědnosti za zneužívání dávek, „...*aby se to nějak změnilo a zlomilo tak, že by to bylo trestný, kdo by nedělal, to by bylo postižitelný, to bych zavedl já*“. K obecnému plánu za obec/samosprávu se respondent nevyjádřil.

Respondent číslo čtyři uvedl stávající fungování infocentra, které bude podporováno finančně i do budoucna („*město dělá infocentrum a musí na to dávat peníze*“), další iniciativy v rámci samosprávy nezmínil. S ohledem na další iniciativy a vlastní postřehy respondent zmínil, že „*by se mělo pro ty lidi dělat víc. Strkat víc peněz já nevím do kultury, do takových věcí jako zájezdy.*“.

Pátý respondent uvedl, že by k vlastnímu zlepšení situace přispělo lepší pracovní uplatnění vyloučených osob („bylo by velice důležité, aby ty lidi měli práci“), což by dle respondenta vedlo k dalším pozitivním změnám, „...*tim pádem by bylo bydlení*“. Respondent poukazuje na fakt, že „*bez financí a bez bydlení se ty lidi nemaj šanci začlenit*“. Zlepšení situace respondent spatřuje v případné změně v sociální politice státu, v obecné rovině doplňuje: „*Já si myslím, že ty lidi potřebujou hlavně mít trošku lidský podmínky, aby mohli žít normální život. A to je strašně důležitý pro člověka si myslím, a ne že bude žít támhle někde na okraji společnosti někde pod mostem.*“ V rovině výhledu sociální politiky samosprávy se respondent nevyjadřuje.

Šestý respondent žádné vlastní nápady na zlepšení situace do budoucna nepřináší. K otázce, zda jde nějak pomoci vyloučeným, dotazovaný stroze dodává: „...*já myslím, že ne.*“ Respondent vidí problém v tom, že se jedná o styl života. Žádné vyjádření nepřichází ani na téma oficiální plán budoucích aktivit samosprávy.

Respondent číslo sedm uvádí svoji vizi změny zákona o spotřebitelských úvěrech, tak aby se nevyplatilo poskytovatelům úvěru zavázat osoby, u kterých je „*důvodné podezření, že nebudou splácet*“. To by dle respondenta na jednu stranu způsobilo, že „*by celá řada lidí prostě skončila bez nějakého dodatečného příjmu úvěrů*“. Na druhou stranu by se lidé velmi pravděpodobně nedostávali až na samé dno společnosti a na úroveň absolutní zadluženosti, protože by „*jak se říká lidově spadli na hubu mnohem dřív*“. Mezi dalšími opatřeními na lokální úrovni respondent uvádí lepší zaměření grantové politiky v rámci obce, ale „*upřímně řečeno tady lidé nejsou zvyklí, že by si něco organizovali nebo se snažili sami. Jako i ta sounáležitost je tady minimální, to znamená je to pořád tak, že jako pokud se tady chce něco udělat komunitního, tak ta obec musí jako zásadním způsobem přispívat, že to málokdy jde od zdola.*“. Jestli však bude nějaký konkrétní plán samospráva v blízké budoucnosti zavádět, respondent neřekl.

Srovnání odpovědí

Ani jeden z respondentů nevedl či nepřiblížil žádný plán nebo program samosprávy vedoucí k lepšímu začleňování sociálně vyloučených osob. V odpovědích se často objevuje kondicionál. Respondenti jsou přesvědčeni, že vědí, co by bylo potřeba udělat, ne vždy však navrhované změny leží v jejich kompetenci. Jeden respondent připouští nedostatečnou aktivitu obce, další svaluje vinu za vzniklou situaci na životní styl sociálně vyloučených. Společným jmenovatelem odpovědí je spatřování

příčiny současného stavu mimo oblast působnosti samosprávy. Tento postoj slouží k ospravedlnění odmítnutí plánování na místní úrovni jakožto způsobu hledání řešení sociálního vyloučení. I přes nedostatek oficiálních kroků samosprávy, vedoucích vstříc sociálnímu začleňování, téměř všichni respondenti uvedli alespoň jeden vlastní nápad či postřeh, který by dle nich vedl k lepšímu začlenění sociálně vyloučených osob. Velká většina respondentů uvedla dílčí řešení situace spočívající v celospolečenské a v systémové změně (např. změna zákona o spotřebitelských úvěrech). Několik respondentů uvedlo dílčí řešení situace spočívající ve změně (respektive akci) na lokální úrovni.

3.2.4.3 Kauza sociální centrum

Ve dvou obcích z výzkumného vzorku bylo v minulosti nebo i v době výzkumných rozhovorů plánováno vytvoření tzv. „sociálního centra“. V obou případech mělo v rámci celé obce nabízet pod jednou střechou řadu sociálních služeb určených pro podporu osob v tíživé životní situaci. Nejednalo se přitom o centrum pouze pro Romy či sociálně vyloučené, nebylo to však veřejností takto pochopeno.

Otázka na sociální centrum nebyla přímo pokládána, vzešla spíše z kontextu otázek na činnost samosprávy ve vztahu k rozvoji lokality a pomoci sociálně vyloučeným. Každý z respondentů se o plánu vzniku sociálního centra zmínil při jiné příležitosti. Z odpovědí vyplynulo, že vznik sociálního centra je vnímán občany v obcích konfliktně, dokonce jako kauza.

„Kauza sociální centrum“

Samospráva, kterou zastupuje respondent číslo jedna, přistupuje k myšlence výstavby sociálního centra právě ve své lokalitě proaktivně, a to i přes všeobecné odmítnutí veřejnosti, dokonce dává najevo, že jako zástupce samosprávy je rozhodnut prosazovat jeho vznik za každou cenu. *„My jako obec jsme se rozhodli, že tam postavíme centrum služeb sociální prevence. No ještě jsme se nerozhodli, jakým způsobem, utlačeni tou agenturou s těma lidma nejde nic dělat.“* Respondent dále zmiňuje přínos takového centra (*„novej barák“, „sociálky“, „nízkoprah“, „sociálně aktivizační programy“*) a naznačuje způsob vedení sociálního centra (*„...na to musíte sehnat další peníze, další projekty“*). V návaznosti uvádí, že *„služby /v sociálním centru/ musí někdo poskytovat“*, k čemuž dodává, že *„vás nutí k tomu, abyste s těma lidma v každém případě dělali přes neziskový organizace.“* Jak dále

vyplývá, respondent (respektive samospráva, kterou zastupuje) se nechce dělit o peníze, které by v rámci fungování sociálního centra měly jít neziskovým organizacím, argumentuje jejich nedostatečným fungováním. „*Já se bráním tomu, aby ty prachy, o který tady dneska bojujeme, šly na konto nějaký neziskový organizace, která ale v tom terénu pracovat prostě nebude.*“

Respondent číslo dva, jenž zastupuje stejnou samosprávu jako respondent číslo jedna, tedy samosprávu, která sociální centrum prosazuje i přes prvotní všeobecný nezájem občanů, vyjadřuje nejistotu. Jeho nejistota pramení právě ze skutečnosti, že samospráva není ochotna ze vzniku sociálního centra v žádném případě slevit. Obává se, že v obci v případě vzniku sociálního centra budou působit nelokální organizace, které budou mnoho aktivit centra zajišťovat. „*Já z toho až tak nadšenej nejsem, protože jednak to bude muset bejt vyhlášený jako výběrový řízení, že jo, na ty služby a předpoklad je, že se do toho přihlásí prostě ty neziskovky, který tu zkušenost maj. Teď samozřejmě pokud se nám tam přihlásí nějaká odněkud z Ostravy a nebudeme mít možnost je odmítnout.*“

Čtvrtý respondent mluví o sociálním centru, které samospráva na základě výzvy MPSV rozhodla vybudovat. „*Ministerstvo sociálních věcí vydalo výzvu na dotaci a my říkáme ano supr, perfektní, půjdeme do toho, uděláme tady sociální centrum. Je to prakticky centrum pro všechny lidi, měly tam bejt nízkoprahový zařízení, měl tam bejt sociální pracovník, měly tam bejt právní služby, mělo tam bejt centrum pro matku s dítětem.*“ Výstavba tohoto centra, „*...projekt byl za zhruba 24 milionů,*“ se dosud nepodařila. Za dosavadním neúspěchem stála veřejnost, která začala celý projekt odmítat. „*Veřejnost neměla zájem, což tady je klasika, že jo, a pak se někdo objevil, když jsme na tom začali pracovat. Dva roky práce to stálo, pak se někdo objevil, kterej lidem řek, že to bude jenom pro Romy a postavil to tak, jako že se mezi lidi dostalo to, co lidi dneska chtěj slyšet. Prostě ta nálada ve společnosti, co jsem říkal, už taková je.*“

Respondent číslo pět uvádí, že připravované centrum by mladším spíše nevadilo, starším ale ano. „*Ty starší tak jako, že to nechtějí. Ty mladý si myslim, že by spíš jim třeba to centrum, co tady připravovali, že by jim nevadilo.*“ Respondent zmiňuje obavy a nespokojenost obyvatelstva se zamýšleným plánem („*...se vyhlásilo referendum, ...lidi byli nespokojený*“). Dotazovaný zástupce samosprávy si myslí, že se město znovu pokusí prosadit centrum sociálních služeb („*...myslim si, že pan místostarosta, pokud ještě bude, se o to pokusí znova*“), i to by mohlo pomoci odizolovat ohroženou sociálně slabou komunitu. „*Oni jsou v podstatě jako izolovaný, se dá říct.*“

Srovnání odpovědí:

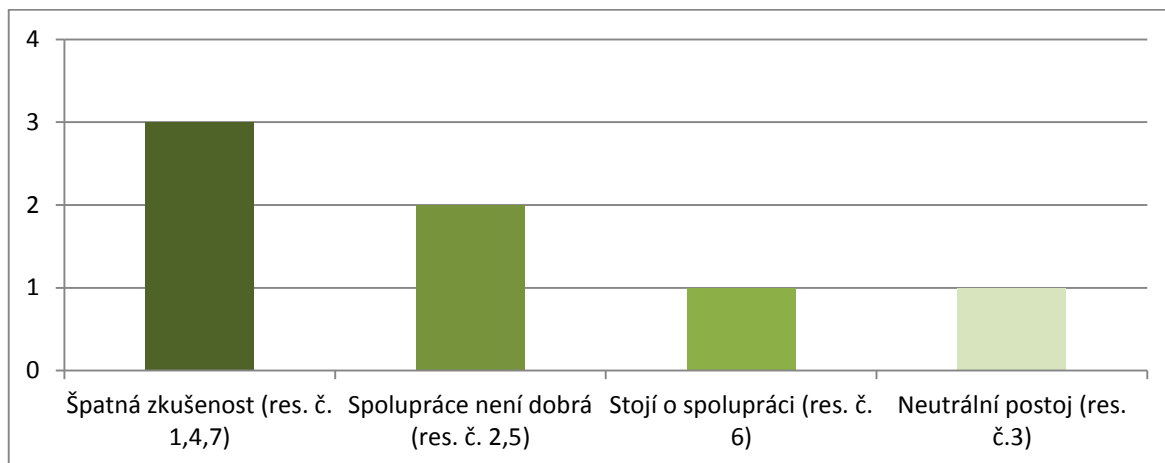
V obou obcích se uvažovalo či stále uvažuje o výstavbě sociálního centra. Zástupci samosprávy byli myšlenkou sociálního centra nadšeni, zároveň se rozhodli, na základě negativních obav společnosti, o jeho realizaci nechat rozhodnout veřejnost pomocí referenda. Problémem, na který obce naráží, je jejich schopnost představit přínos centra pro život celé obce, ne jen pro vyloučené lokality. Většinová společnost nevidí benefit pro sebe, ale jen pro „Romy“, proto takovou službu nechce. Obec č. 1, kterou zastupuje respondent číslo čtyři a pět, od této snahy musela již dříve upustit, a to jak bylo výše uvedeno na základě referenda. Přesto se tato obec v budoucnu chce o tento projekt ve spolupráci s Agenturou pro sociální začleňování znovu pokusit. Obec č. 2 má totožné zkušenosti, které získala pouze o nějaký čas později. V době mého rozhovoru s respondenty z této obce referendum ještě neproběhlo a respondenti tak byli přesvědčeni, že vzniku jejich sociálního centra nic nezabrání, čímž získají finance na podporu sociálně vyloučených do své působnosti. I tuto samosprávu však následně potkaly komplikace v podobě nespokojenosti majoritní společnosti a musela již schválený projekt Evropské unie ukončit a vrátit dotace.

3.2.4.4 Dílčí závěr ke kapitole Realizace podpory sociálně vyloučených a spolupráce s podpůrnými organizacemi

Všichni respondenti si uvědomují, že nezaměstnanost a nedostatek pracovních míst je velké téma, se kterým musí jimi zastupovaná samospráva počítat, přesto nevnímají jiné možnosti spolupráce než zprostředkovávání omezeného počtu krátkodobých podporovaných pracovních pozic. Pouze dva respondenti byli schopni odhadnout množství těchto pozic, nikdo z respondentů nespolupracuje v oblasti zaměstnanosti s žádnou agenturou či organizací. V jiných oblastech podpory sociálně vyloučených je ve všech obcích respondenty potvrzena spolupráce s nestátní neziskovou organizací (NNO). Nadpoloviční většina respondentů z řady dotazovaných zástupců samosprávy uvádí spíše negativní zkušenost ve spolupráci s NNO a v její činnosti. Část respondentů se na téma zkušenost s neziskovými organizacemi nevyjádřila a jejich postoj byl v rámci rozhovoru v tomto ohledu spíše neutrální. Pouze jeden z dotazovaných uvádí pozitivní dosavadní zkušenost se spoluprací a činností NNO. Všeobecně panuje mezi respondenty vůči organizacím občanského sektoru skepse, je jim vyčítána nestabilita, nízká kvalita nebo nevhodné složení poskytovaných služeb. Z odpovědí je zřejmé, že respondenti nerozumí specifickým

podmínkám, ve kterých musí organizace občanského sektoru vykonávat svou činnost, a jen ojediněle uznávají profesionalitu jejich služeb. Pro přehlednost jsou názory na spolupráci s NNO znázorněni i graficky.

Schéma 5, Vnímání NNO

Jako osvědčené činnosti respondenti uvádějí snahu o rozptýlení občanů z vyloučené lokality po celém kraji a spolupráci s Agenturou pro sociální začleňování, která podporuje sociální aktivity. V jedné z obcí se osvědčilo zapojení místní Romské kapely na oficiální slavnosti obce. Jiné aktivity však bývají spíše výjimkou a jsou založeny na individuálním přístupu.

Ani jeden z respondentů nevedl, či nepřiblížil žádný plán nebo program samosprávy vedoucí k lepšímu začleňování sociálně vyloučených osob. Většina se pak zaměřila hlavně na kritiku a změnu stávajícího sociálního systému. V této oblasti docházelo spíše k alibistickému přesunu odpovědnosti mimo působnost samospráv. Největší snahou bylo u dvou obcí postavení tzv. sociálního centra, které se ani v jednom případě nepodařilo zrealizovat kvůli strachu většinových obyvatel z vysoké koncentrace sociálně vyloučených v centru a jeho okolí. V kauze kolem problematiky vzniku sociálního centra lze jen těžko odhadnout, co všechno tento negativní přístup obyvatel k sociálnímu centru způsobuje. Svou roli může hrát nedostatek informací o funkcích centra a nejširších cílových skupinách, užívajících jeho služby.

3.2.5 Terminologie užívaná respondenty- pozorování nad rámec rozhovorů

Následující kapitoly mají od dosavadního rámce rozhovoru nejdále, nejedná se však o nepodstatná data. Předmětem zkoumání je respondenty užitá terminologie i způsob vyjadřování. Odpovědi respondentů v rámci následujících podkapitol nejsou přímou reakcí na otázku. Sledovaná sdělení níže jsou zpravidla vytržena z celkového kontextu rozhovorů. Výpovědní hodnotu těchto sdělení nelze vždy považovat za absolutní zrcadlo názoru respondenta, leckdy se jednalo o doplňující sdělení či nadsázku. Přesto vnímám tyto informace jako důležité.

3.2.5.1 Oslovení

Oslovování sociálně vyloučených může vyjadřovat respondentův postoj, proto jsem se zaměřila ve svém výzkumu i na tuto oblast. Předmětem zkoumání ve smyslu užití konkrétní terminologie byly konkrétní názvy skupin lidí ohrožených sociálním vyloučením, a ze strany respondentů, případně všech ostatních zúčastněných minorit a majorit, kterých se tento výzkum jakýmkoli způsobem týká. Zvláštní pozornost je kladena na vůbec první (spontánní) pojmenování lidí ohrožených sociálním vyloučením v rámci výzkumného rozhovoru.

Respondent číslo jedna sám od sebe použil v kontextu zkoumané problematiky nejdříve termín „*Romové*,“ alternativně přistoupil k oslovení „*cikáni*.“ V pokročilé fázi dialogu začal používat i výraz „*černej*“, avšak z jeho tónu a obsahu rozhovoru nebyl patrný hanlivý podtext.

Druhý respondent ve spojitosti s minoritou použil slovo „*cikáni*“ a ihned sám od sebe dodal, že toto pojmenování není přijímáno pozitivně. („*Je to nepotěší, když jsme jim říkali cikáni. Nebo říkáme.*“). V lokalitě je dle zkušeností dotazovaného lepší při komunikaci se zmíněnými osobami používat vhodnou terminologii. Na druhou stranu sami o sobě dle respondenta Romové řeknou, že jsou „*cigáni*“.

Respondent číslo tři v rámci rozhovoru nejprve využíval termínu „*sociálně potřebnější*,“ čímž se vyhýbal jakýmkoli přímějším či adresnějším oslovením. V další fázi rozhovoru začal v kontaktu s tazatelem používat respondent sám od sebe oslovení „*lidičky*.“ To na může poukazovat na snahu o korektnost v pojmenování, nebo na familiární atmosféru samotné konverzace, na druhou stranu může užití této zdvořiliny poukazovat na určité

nadřazené vnímání vůči jmenovaným skupinám obyvatelstva. Respondent také na toto téma navázal vlastní obhajobou, že oslovení nehraje roli a je lidmi romského původu přijímáno bez urážky. „*Já jim říkám cigáni nebo Romové, mně to je úplně jedno, ani jedno je neuráží.*“ Jako protipól k Romům používá respondent slovo „*bílý*“. („*Voni i ty bílí bývají někdy divočejší, než ty Romové.*“) Mezi další užívané termíny tohoto respondenta patří „*přizpůsobiví*“ a „*nepřizpůsobiví*“. Na tuto problematiku navazuje rezignovaným tónem a vysvětluje, že i toto je relativní. Leckdy životní styl takto popisovaných lidí nelze změnit, jindy zase, pokud jsou k tomu tito lidé nějakým způsobem donuceni a jiná varianta jim nezbývá, umí se přizpůsobit.

Čtvrtý respondent již od začátku svého projevu používal termín „*Rom*“, který dále používal v kontextu sociálně vyloučených. Tento respondent v rozhovoru uvedl termín „*bílí*“ coby opak k termínu „*Rom*“. („*Do těch sociálně vyloučených můžou patřit i normálně bílí.*“). Jako alternativu k termínu sociálně vyloučený respondent použil také „*sociálně slabej*“, a to v kontextu ohrožených lidí před důchodovým věkem a v důchodovém věku.

Pátý respondent v rámci dialogu užíval rozdělení na „*Romy*“ a „*ne-Romy*“. Stejně jako v jednom z předchozích případů i tento respondent použil slovo „*lidičky*“ ve spojení s lidmi ohroženými sociálním vyloučením.

Respondent číslo šest sám od sebe zpočátku používal poněkud neobratné vyjádření „*lidi, kteří jsou... é... tím postižení*“, později začal užívat oslovení „*tadydletěch lidí*“, přičemž měl na mysli lidi ohrožené sociálním vyloučením. V rámci oslovení etnických menšin používal respondent výrazy „*Rom*“ nebo „*cikán*“. K tomu dále vysvětlil, že sám ani s jedním oslovením osobně problém nemá, ale chápe, že někdo může mít, protože „*jsme všema těma agenturama tak zblblí, že máte strach pojmenovat ty věci tak, jak jsou*“. V pokročilem stádiu dialogu použil v tomto kontextu dále slova „*bílý*“ a „*v uvozovkách černý*“, čímž familiárně naznačil dva protipóly. Respondent se během rozhovoru ujišťoval, že tyto výrazy nejsou brány doslova, ale používány spíše jen pro zjednodušení a snazší porozumění konverzace. „*Doufám, že mě berete s rezervou, spíš jde o to, abychom to zjednodušili a neopisovali.*“

Sedmý respondent naopak oproti předchozím případům termíny a problematiku opisoval („*Pokud se bavíme přímo o těch... o těch místech, které je možno označit za sociálně vyloučené...*“). Přímé oslovení respondent prakticky nevyslovil. S ohledem na etnickou minoritu využíval termínu „*Romové*“.

Srovnání odpovědí

Několik respondentů v kontextu oslovení sociálně vyloučených osob samo od sebe (od začátku rozhovoru) užívalo formální oslovení Romové, případně termínu sociálně vyloučení. Stejně tak velká část respondentů nemůže sociálně vyloučeným přijít na jméno. Sami od sebe termíny a výrazy vyhýbavě opisovali „*bavíme se o těch...*“, „*...tadydletěch*“, „*...potřebnější*“. Jeden respondent od začátku rozhovoru užíval neformálního oslovení „*cikáni*“. S ohledem na přijetí oslovení „*cikáni*“ ze strany etnických skupin jeden respondent uvedl kladné reakce, druhý respondent záporné. V průběhu rozhovoru převážná část respondentů udržela svůj styl oslovování etnických menšin (nehledě na to, jaký styl). Zbylá početná skupina respondentů přešla k otevřenějšímu, méně formálnímu oslovování. Nehledě na způsob a tendenci ve vyjadřování v rámci svého projevu použila převážná část respondentů termín „*bílý*“ jako protipól k „*Rom*“ (nebo případně k „*černý*“). Vzhledem ke zkušenosti, jakou respondenti ve své lokalitě mají, je pochopitelné, že téma sociálního vyloučení pochopili etnicky. Přitom obecně mezi skupiny, které se považují za ohrožené sociálním vyloučením, patří dle práce Navrátila a kol. hlavně osamělí rodiče, mladí manželé s dětmi, dlouhodobě nemocní, zdravotně postižení a lidé v penzi. Teprve další skupinou jsou etnické menšiny (Navrátil a kol., 2003).

3.2.5.2 Etnická otázka

Tato podkapitola je zaměřena na další etnicky orientovaná sdělení respondentů, která nelze ze sledování problematiky sociálního vyloučení vyjmout. Za vznikem tohoto výzkumného kritéria stál obecný předpoklad, udávaný všeobecným vnímáním široké laické veřejnosti, který spatřuje mezi zástupci sociálně vyloučených lidí zejména romské etnikum. Nad rámec dosavadních zkoumaných kategorií, zaměřených především na vnímání jednotlivých skupin obyvatelstva mezi sebou, je následující kritérium zaměřeno na čistě etnická sdělení a výroky ze strany dotazovaných respondentů. Žádný konkrétní dotaz zkoumající etnicky orientovaná sdělení respondentů nebyl vyřčen. Sledování je čistě opřeno o skutečnost, že respondenti o Romech mluví. Dalším důvodem zařazení sledování etnicky orientovaných sdělení respondentů do výzkumu je dotvoření celkového obrazu o zkoumané problematice mezi respondenty v daných obcích.

Další čistě etnický orientovaná sdělení

Respondent číslo jedna v rámci svého projevu poukázal na skutečnost, že většinová společnost automaticky vnímá žadatele o dávky jako Romy. Důvodem je prý tzv. mediální masáž, obecná zkušenost, běžně rozšířené vnímání sociálně vyloučených mezi lidmi. *„Je to daný tím, že ty lidi takovou zkušenost mají, že když je někdo požádá o sociální dávku, tak bude černej.“*

Druhý respondent k tomuto tématu doplnil vlastní postřeh, v jehož rámci veřejnost v lokalitě přisuzuje problémy spojené s problematikou sociálního vyloučení a zneužívání sociálního systému především Romům. *„Tady byli hlavně zaměřeni na cikány. Furt to všechno směřovalo k nim.“*

Respondent číslo tři ve spojitosti s etnickou otázkou zmínil, že dřívější situace odpovídala spíše „černým“ sociálně vyloučeným lidem (*„Jeden čas jsme říkali, že máme firmu černá bílá, protože mají jen bílého koordinátora.“*) Aktuálně jsou mezi vyloučenými občany hlavně „bílí“ bez vzdělání a často se jedná o případy dlouhodobě nezaměstnaných.

Čtvrtý respondent přiblížil strukturu sociálně vyloučených v lokalitě tak, že sociálně vyloučený je zpravidla Rom. Složení sociálně vyloučeného obyvatelstva se pro snazší pochopení závažnosti pokusil rozdělit do určitých stupňů, přičemž hrálo roli, do jaké míry a jakým způsobem se ono vyčlenění projevuje. Slabší, ale nezanedbatelné vyloučení, může provázet lidi před důchodovým věkem (*„Ten je vyloučeněj třeba z toho, že už ho nikde nevezmou do práce.“*), přičemž tzv. *„absolutně sociálně vyloučeněj“* je v tomto zjednodušeném pojetí nejzávažnější kategorie sociálního vyloučení, do které v lokalitě patří Romové.

Pátý respondent uvedl, že v kontextu sociálních intervencí je u Romů menší problém například s řešením výživného. Romské rodiny jsou soudržnější, *„oni to řeší svým způsobem, že prostě... tý... mamince, když zůstane sama, že od ní odejde, automaticky pomáhaj“*. Na dotaz, zda se častěji zabývá problémy „bílých“, nebo romských klientů, odpovídá, že problematičtější jsou „bílí“.

Respondent číslo šest se naopak svěřil, že většinou jsou problémy spíše s Romy (*„Jsou to ty Romové, no.“*). Zároveň dodává, že přístup k Romům nebo komukoli jinému se u něj neliší, ke všem by se choval stejně. *„Mě nezajímá, jestli je Rom nebo ne... mě zajímá prostě to, jestli dělá bordel a jdu na něj stejně jako bych šel na bílýho.“*

Sedmý respondent na tuto problematiku navázal vysvětlením toho, jak se která skupina z řad vyloučených se svými problémy potýká a jak k nim přistupuje. Dle respondenta nelze rozlišovat různé tábory, v nichž by na jedné straně byli vyloučení „Romové“ a na druhé vyloučení z řad „majority,“ neboť ohrožení sociálním vyloučením fakticky hrozí všem. Rozdíl však spatřuje ve způsobu vyrovnání se s takovou situací. Romové problém řeší po svém, a to zpravidla v rámci velkých rodin. Majorita zase povětšinou předstírá, že sociální vyloučení nebo ohrožení sociálním vyloučením není jejich problém, že se jich to netýká, případně se jim to stát nemůže („že to se stává jenom těm ostatním“), přestože se to v jejich rodině děje.

Srovnání odpovědí

Mezi nejčastějšími odpověďmi bylo dle očekávání respondenty uvedeno, že problematika sociálního vyloučení je úzce spjata s Romy, respektive převážná většina problémů nebo všechny problémy se týkají sociálně vyloučených osob z řad romské komunity. Další odpovědi potom byly protichůdné a naznačovaly, že problémy související s problematikou sociálního vyloučení vznikají především u osob, které nejsou romského původu. Jeden z respondentů reagoval, že problematika sociálního vyloučení nejde jednoznačně přisoudit nějaké části obyvatelstva (ať už minoritní nebo majoritní), jedná se o problematiku týkající se všech (ohrožující všechny).

4. Diskuze

Zaměříme-li se na samotné definování pojmu **sociální vyloučení** respondenty, dojdeme k následujícímu zjištění. Pouze jeden respondent uvedl, že sociální vyloučení je ztížený přístup ke vzdělání a službám. Tzn. vnímal vyloučení jako absenci širokého spektra institucionálních vztahů, tedy tak, jak je sociální vyloučení definováno Agenturou pro sociální začleňování. „*Sociálně vyloučení jsou ti občané, kteří mají ztížený přístup k institucím a službám (tedy k institucionální pomoci), jsou vyloučeni ze společenských sítí a nemají dostatek vertikálních kontaktů mimo sociálně vyloučenou lokalitu. Základní charakteristikou propadu na sociální dno je nahromadění důvodů, které vedou k životní krizi.*“ (Agentura, 2009)

Do dalších odpovědi patřilo vztahování sociálního vyloučení k lidem bez vzdělání, Romům či sociálně slabým obecně, přičemž pro tyto lidi je pak pojem sociálně vyloučený vnímán jako synonymum. Další respondenti se pokusu o definici sociálního vyloučení úplně vyhnuli. Jelikož se jednalo o respondenty z řad komunálních politiků, kteří musí řešit téma sociálního vyloučení velmi často, je zvláštní, že snaha o definici pojmu nebo jeho definování nebyla pregnančnější.

Respondenti v převážné většině uvádí, že za problémy se zpětným začleněním stojí chyba systému (sociálního systému, resp. systému sociálních dávek). Zbývající respondenti doplňují popis problému dvěma do jisté míry protichůdnými konkrétními doporučeními, potřebou rozptýlit vyloučenou komunitu, která je většinou příliš velká, a potřebou posílit komunitní práci, která by exkluzi eliminovala. Jejich odpovědi se tedy shodují s odbornou literaturou. S účelným rozptýlením komunity se můžeme setkat i v příkladu dobré praxe, uvedeném v příloze č. 1. Vedle toho komunitní práce je již dlouhou dobu vnímána jako funkční přístup k sociálnímu začleňování (Baumruková et al., 1997).

Představitelé obcí dle mého názoru uvažují dobrým směrem, uvědomují si potřebu řešit situaci sociálně vyloučených a vykazují dílčí snahy o řešení, týkající se ve všech obcích pouze podpory v bydlení či zprostředkování práce, přičemž v této oblasti nepadají dlouhodobý a jednotný plán samosprávy. I o dalších oblastech problematiky sociálního vyloučení všichni respondenti uvedli, že jejich samospráva nemá žádný stávající plán nebo program pro práci se sociálně vyloučenou lokalitou. To znamená, že veškeré snahy samospráv jsou zatím bohužel spíše ve fázi ojedinělých aktivit nebo úvah a diskuze, nikoli plánování. Všichni respondenti si uvědomovali, že sociální vyloučení je velký problém,

který chod jejich obce velmi ovlivňuje. **Z toho plynula má doporučení respondentům, jimiž jsem s nimi posléze vstupovala do diskuze, a to tento plán či jednotný program samosprávy oficiálně vytvořit, třeba za pomoci Agentury pro sociální začleňování, která se této pomoci věnuje již řadu let.**

Většina respondentů dostala zpětnou vazbu od veřejnosti, a to že samospráva vyloučeným nadržuje, resp. přehlíží problémy způsobené vyloučenými. Za předpokladu, že jsou snahy o sociální začleňování vyloučených občanů vnímány veřejností spíše negativně, teoreticky v budoucnu hrozí, že se nebude samospráva na tyto aktivity zaměřovat tak, jak by měla (samospráva v jedné obci např. musela vrátit dotace EU na vybudování sociálního centra z důvodu nevole veřejnosti k zrealizování tohoto projektu).

Respondenti se v rámci rozhovorů prakticky shodli ve svém osobním postoji, respektive vztahu k sociálně vyloučeným, který popisují jako neutrální. Mezi respondenty se však objevila přiznání, že v rámci samosprávy, ve které působí, jsou pracovníci, kteří vnímají vyloučené osoby negativně již ze své podstaty. „*Jim to vadí, že maj sedět u jednoho stolu* (respondent č.3).“ Dotazovaní převážně uváděli, že největší problém jsou nově přistěhovalí sociálně slabí občané, se starousedlíky problém nevnímají. Respondent jedna se vyjádřil, že se starousedlíky Romy „*...problém není. Problém jsou ti další, kteří tam nějakým způsobem přichází.*“.

Ve všech sděleních je vidět vyhýbání se vlastní odpovědi na etnickou problematiku. „*Městský úřad je obrazem tady té společnosti.*“ Stejný respondent (respondent č. 7) dále s nelibostí dodává, že „*...rasismus je tady /v obci – pozn. autorky/ hluboce zakořeněn.*“ Z atmosféry rozhovoru, ale i z nazývání sociálně vyloučených, byla cítit ze začátku nejistota. Po chvíli rozhovoru se hranice uvolnily a respondenti se necítili ohroženi v používání různých názvů. Nejčastěji se během rozhovorů objevovaly protiklady názvů „bílý x černý“, jak bylo očekáváno na základě obecně společenských tendencí ke kastování společnosti, uvedených v teoretické části práce. Podprahově tím respondenti i naznačili své pojetí nositele sociálního vyloučení jako Roma.

Žádný z respondentů nedokázal vyčíslit ukazatele lokální nezaměstnanosti, dále demografické složení místních obyvatel ani počet dětí ve školských zařízeních či počet dětí ve vyloučených lokalitách. Všichni respondenti otázku obcházel a z jejich nejasné komunikace bylo patrné, že se o tyto údaje nezajímají dostatečně. Domnívám se, že by bylo velmi přínosné, kdyby tyto údaje byly komunálním politikům jasné, například znalost

vyčíslení lokální nezaměstnanosti je podstatný údaj, jelikož nezaměstnanost je hlavní příčinou sociálního vyloučení. Přitom procento nezaměstnanosti, alespoň celkové, je dostupný údaj, sledovatelný nejen na stránkách Českého statistického úřadu. Některé kraje také vytvářejí demografické analýzy o svých vyloučených lokalitách a získávají tak podnětné ukazatele, např. kraj Vysočina má zpracovanou studii jak o etnickém složení obyvatelstva ve vyloučených lokalitách, tak o počtu dětí ve vyloučených lokalitách, dále počtu podpořených dětí speciálním vzděláváním, počtu potřebných obyvatel v rámci podpory bydlení apod., přičemž na tuto studii navazuje dlouhodobý plán (Kraj Vysočina, 2011). To se ovšem netýká mnou sledovaných obcí. **Pro zlepšení práce s komunitou sociálně vyloučených v mnou sledovaných obcích i pro zlepšení vztahů v obcích by proto bylo vhodné udělat podrobnější analýzu lokality, a to nejen v oblasti míry nezaměstnanosti, počtu sociálně vyloučených, nabídky pracovních míst, ale i poptávky po práci a bydlení. Všechny tyto údaje by komunálním politikům přinesly podrobnější informace o lokalitě a snáze by se mohl vytvořit plán rozvoje pro danou oblast.**

5. Závěr

Cílem práce bylo popsat postoje členů samospráv k sociálně vyloučeným občanům ve třech vybraných obcích v rámci jednoho regionu České republiky. Vlastní výzkum měl pomoci k porozumění vztahu komunálních politiků a úředníků k inkluzi a k odhalení toho, jak se vybraní komunální politici a úředníci cítí být odpovědní za tento proces v místě, ve kterém se nachází sociálně vyloučená lokalita.

Z odborné literatury vyplývá, že klíčovým aktérem v procesu sociálního začleňování a sociálního vyloučení obecně jsou obce. Hlavním předpokladem pro úspěšnou integraci nejen Romů, ale všech osob ohrožených sociálním vyloučením, je převzetí odpovědnosti komunálními politiky. Přitom na romskou otázku je třeba klást velký důraz, neboť z odpovědí sledovaných komunálních politiků a úředníků vyplynulo, že se sociální vyloučení v jejich obcích týká zejména občanů romského původu. Koncepce romské integrace navržená Úřadem vlády v roce 2009 stanovuje obcím úkoly, avšak zároveň upozorňuje, že se jedná pouze o doporučení, jelikož musí být respektován princip subsidiarity. V rámci fungování a podpory sociálně vyloučených je mezi obcemi v odborné literatuře konstatovaný velký rozdíl. Sociální odbory některých obcí jednájí proaktivně, jiné nikoliv. Hlavním rozdílem je přitom přístup vedení samosprávy. Právě rozdíl v přístupu jednotlivých samospráv k sociálnímu vyloučení potvrdil i můj výzkum.

Kvalitativního výzkumu, zaměřeného na tři obce stejného regionu, se účastnilo celkem sedm respondentů. Na území každé z těchto obcí se nachází vyloučená lokalita či mají vyloučenou lokalitu ve své působnosti. Problémy se v rámci všech lokalit opakují, v obecných tématech se respondenti většinou shodují, i přesto všichni poukazují na svá lokální specifika.

Výsledky analýzy rozhovorů byly představeny a interpretovány pomocí čtyř hlavních oblastí, které proces sociálního začleňování v rámci lokality silně ovlivňují (porozumění pojmu sociální vyloučení, přijetí odpovědnosti za proces sociálního začleňování, plánování podpůrných aktivit a samotná realizace).

V oblasti porozumění sociálnímu vyloučení je vidět, že respondenti se vždy pokusili na otázku rychle reagovat, nicméně obsahovou stránku pojmu sociální vyloučení nedokázali vždy zcela jasně definovat. Téměř všichni respondenti zformulovali nebo se pokusili zformulovat nějakou, většinou vlastní, definici sociálního vyloučení. Respondenti vědí, co

vše si lze pod tímto pojmem představit. Nicméně často pod pojmem sociálně vyloučený jedinec konkretizují Roma, který je nezaměstnaný a o podporu ze strany obce příliš nestojí. Neuvědomují si sociální vyloučení jako problém omezeného spektra vztahů, vnímají jej jako synonymum nejčastěji k etnické příslušnosti jedince. Dalším problémem byla u všech respondentů nedostatečná znalost lokální nezaměstnanosti, která je základním předpokladem k tomu, zaměstnanost podpořit a zvýšit. Podle mého názoru přitom všichni respondenti vědí, že je potřeba vyloučené zaměstnávat, případně zaměstnat někoho, kdo jim bude se zaměstnáváním pomáhat.

Jedno z kritérií hodnocení přijetí vlastní odpovědnosti za sociální vyloučení byl osobní přístup člena samosprávy k osobám ohroženým sociálním vyloučením. Na základě analýzy rozhovorů se dá konstatovat, že respondenti neměli negativní přístup k sociálně vyloučeným. Nevraživost ani opovrhování se v rozhovorech neobjevovalo, spíše prezentovali názor veřejnosti, od kterého se také v některých případech dokázali distancovat. Větší nevráživost komunálních politiků, majoritní společnosti i sociálně vyloučených navzájem byla popisována vůči nově přistěhovalým jedincům. I Navrátil a kol. (2003) se věnuje podrobněji jejich novému konfliktnímu soužití po roce 1989, kdy byly uvolněny evropské hranice.

Všichni respondenti se shodli, že sociálně vyloučení lidé jsou skutečně ohroženi, nejvíce formou nevýhodných podnájmů založených na čerpání příspěvků na bydlení. Negativně vnímaný je u některých respondentů pouze život bez snahy o plnohodnotný výdělek a život ze sociálních dávek, který respondenti ve svých lokalitách spatřují. Většina respondentů však i k sociálně vyloučeným přistupuje neutrálně, konstatovali, že jejich problematika je nedílnou součástí práce obecního zastupitele. Na tématu sociálních dávek je však patrné, že všichni respondenti nevnímají sociální vyloučení vždy jako svou starost, v případě právě sociálních dávek vidí problém spíše v oblastech mimo jejich působnost (sociální systém/stát). V rámci praxi samosprávy obce se však snaží sociálně vyloučeným zprostředkovávat pracovní příležitosti, nejčastěji formou veřejně prospěšných prací.

V oblasti plánování a informovanosti o možnostech spolupráce s jinými organizacemi byly odpovědi respondentů vyhýbavé nebo velmi nekonkrétní. Ve všech obcích je respondenty potvrzena spolupráce s nestátní neziskovou organizací (NNO). Všeobecně však panuje mezi respondenty vůči organizacím občanského sektoru skepse. Organizace občanského sektoru jsou podle respondentů nestabilní, nefungují optimálně, nemají vhodné složení poskytovaných služeb. Pouze jeden z dotazovaných respondentů uvádí pozitivní zkušenost s nestátní neziskovou organizací. Z odpovědí je zřejmé, že respondenti nerozumí

specifickým podmínkám, ve kterých musí organizace občanského sektoru vykonávat svou činnost.

Ani jeden z respondentů nevedl či nepřiblížil žádný plán nebo program samosprávy vedoucí k lepšímu začleňování sociálně vyloučených osob. Většina respondentů zejména kritizovala stávající sociální systém a uvažovala o jeho změnách, což souviselo s přesouváním odpovědnosti respondentů za problematiku mimo jejich působnost. Jako osvědčenou aktivitu, která se týká samosprávy, respondenti uvádějí snahu o rozptýlení vyloučené lokality po celém kraji a také spolupráci s Agenturou pro sociální začleňování, která podporuje sociální aktivity. V jedné z obcí se konkrétně osvědčilo zapojení místní romské kapely do průběhu obecní slavnosti. Jiné aktivity však bývají spíše výjimkou a jsou založeny na individuálním přístupu.

Všichni respondenti si uvědomují, že nezaměstnanost a nedostatek pracovních míst je téma, se kterým musí jimi zastupovaná samospráva počítat a řešit jej, přesto většinou nenacházejí jiné možnosti než zprostředkovávání omezeného počtu krátkodobých podporovaných pozic. Respondenti také konstatují, že motivace dlouhodobého zaměstnání pro občany s nízkou pracovní kvalifikací je z důvodu výše platů malá ve vztahu k výši státní podpory udělované početnějším rodinám. Pro zvýšení motivace lidí oficiálně pracovat navrhuji utvořit finanční příspěvek, který by fungoval jako „podpora v zaměstnanosti“. Tedy sociální dávku, která by v případě nízkého platu vyrovnávala, spíše však převyšovala, pracujícímu a jeho rodině rozdíl mezi aktuálním platem a částkou, kterou získávala rodina pomocí sociálních dávek při nezaměstnanosti živitele. Lidé dlouhodobě nezaměstnaní by byli touto dávkou motivováni k získání a udržení zaměstnání. Eliminoval by se problém tzv. „sociální pasti“, který vytvářel situaci, že zůstat na sociálních dávkách se oproti hůře placenému zaměstnání vyplatí početně rodině více. Případně by se na tomto druhu aktivní politiky zaměstnanosti, resp. motivaci k práci, mohla podílet místní samospráva v rámci její působnosti. Pak by došlo i ke zvýšení individualizovaného nahlížení na potřeby podpory, jak je to zmiňováno v potřebách vzešlých z výsledků výzkumu.

Jedním z funkčních způsobů podpory sociálně vyloučených občanů je také jejich zaměstnávání v místní samosprávě, tento předpoklad zmiňovala teoreticky zaměřená část práce a výzkumná část mj. sledovala, jestli se potvrdí. Výzkum na téma *Kvalita multietnického soužití* (Navrátil a kol., 2003) říká, že zastoupení určité funkce v samosprávě sociálně vyloučeným pomůže podpořit jejich fungování v lokalitě. Stejně tak se pozitivní

zkušenost odrazila i v rámci mého výzkumu, v němž respondent chválil utvoření pozice „asistent prevence kriminality“ v rámci obecního zastupitelstva.

Stejně jako v knize *Romové - Konec (ne)jednoho mýtu* (Jakoubek, 2004) se hovoří o rozlišování Romů od většinové společnosti jako rozlišování černé od bílé, byla i většina respondentů z mého výzkumu tímto stereotypem ovlivněna a označovali během rozhovoru Romy jako „černé“ a zbylé obyvatele jako „bílé“. Stereotypní vnímání vykazují všichni dotazovaní shodně. Přebírají názor většinové společnosti, když tvrdí, že v jejich oblasti dochází ke zneužívání sociálních dávek, lidé nechtějí pracovat, neshání práci a jen pobírají finanční příspěvky od státu, přičemž těmito lidmi myslí zejména Romy. Polovina respondentů v návaznosti na to poukázala na původce problému, kterým je dle nich nedokonalost sociálního systému a v druhé řadě vliv negativních vzorů a výchovy. Respondenti byli z řady komunálních politiků, proto je zjištění, že i mezi nimi existují takto zakořeněné stereotypy, velmi podstatné. To oni totiž mají sociální začleňování ve „svých rukou“.

Pro zlepšení práce s lokalitou sociálně vyloučených by bylo vhodné udělat podrobnější analýzu demografických aspektů lokality. Doporučila bych analýzu v oblasti míry nezaměstnanosti, počtu sociálně vyloučených a nabídky pracovních míst, ale i poptávky po práci a bydlení. Takové údaje by komunálním politikům sloužily jako podklad k vytvoření plánu rozvoje pro danou oblast.

Na základě výzkumu se tedy dá říci, že komunální politici sociálnímu vyloučení rozumí po svém, uvědomují si, že by se jeho řešení měli věnovat, ale nemají jasnou představu o tom, jak na tento sociální jev v rámci obce reagovat. Proto buď nedělají nic, nebo bez předchozího plánování zkouší zvyšovat zaměstnanost sociálně vyloučených při výkonu veřejně prospěšných prací. Dalo by se tedy říci, že jejich zúžené pochopení sociálního vyloučení vede k zúženému hledání vhodných řešení.

K eliminaci sociálního vyloučení může dojít jedině tehdy, když se z tohoto sociálního jevu stane politikum na místní úrovni a když komunální politici, navzdory svému okolí, přijmou za tento proces plnou politickou odpovědnost. Proto se domnívám, že zvyšování znalostí o vyloučené lokalitě i o možnostech podpory místními politiky je prvním krokem k pozitivnímu přístupu a účelnému sociálnímu začleňování. K rozšíření odborných znalostí i informování o možnostech podpory by mohlo pomoci vytvoření „informační brožury o sociálním začleňování pro obce“. Tato brožura by komunální politiky informovala

o možnostech spolupráce s jinými organizacemi, principech komunitní práce a v neposlední řadě i o důležitosti získávání informací o dané lokalitě. Dále by čtenářům poskytovala argumenty pro eliminaci rozšířené stigmatizace různých společenských skupin a pomohla tak politikům v lepší komunikaci s většinovým obyvatelstvem. Shrnovala by informace o potírání kriminality, možnostech a nárocích sociálně vyloučených na podporu a tím zvyšovala znalosti komunálních politiků o sociální politice státu. Brožura by tudíž fungovala i jako vzdělávací materiál na komunální úrovni a pomohla by zabránit rozšiřování nepodložených a zobecňovaných názorů na vyloučenou lokalitu. V neposlední řadě by mezi komunálními politiky měla zintenzivnit pocit odpovědnosti za řešení sociálního vyloučení v jejich lokalitě.

Shrnu-li zpracování tématu Sociálně vyloučená lokalita a její vnímání komunálními politiky, vzešly z mé práce následující jevy, platné pro zkoumané oblasti. **Přítomnost vědomí komunálních politiků o potřebě řešit situaci sociálně vyloučených občanů. Ojedinelé a individualizované snahy komunálních politiků o toto řešení, které se projeví v bytových otázkách a otázkách zaměstnanosti. Kritika nabídky nevýhodných podnámů, jejichž platby jsou založeny na čerpání příspěvků na bydlení. Odmítání odpovědnosti komunálních politiků za řešení otázky sociálních dávek, přesouvání této odpovědnosti na stát. Obtížnost vyrovnání se komunálních politiků s reakcemi veřejnosti – veřejnost reaguje negativně na snahy zastupitelů o aktivity vedoucí k sociálnímu začlenění vyloučených obyvatel, to zastupitelům ztěžuje práci. Silně zastoupená přítomnost etnické problematiky v rámci problematiky sociálního vyloučení – sledovanými komunálními politiky i veřejností je problematika sociálně vyloučených konstatována jako romský problém z větší části. Nedobrá zkušenost komunálních politiků ve spolupráci s neziskovými organizacemi a neznalost specifík fungování těchto organizací. Nevyužívání principů a projektů komunitní práce. Neexistence demografických analýz sledovaných lokalit. Neexistence dlouhodobého plánu rozvoje obcí, který by zahrnoval plán pro sociální začlenění vyloučených občanů.** V důsledku těchto vysledovaných jevů, nad rámec práce, navrhuji následující doporučení. **Na státní úrovni zpracovat stručnou a srozumitelnou brožuru o sociálním začleňování, která bude obsahovat odkaz na Agenturu pro sociální začleňování, možné spolupracující organizace v oblasti sociálního začleňování a postupy doporučené obcím v otázkách sociálního začleňování, jež by byla distribuována obecním samosprávám. Na obecní úrovni vytvořit demografickou analýzu obce a analýzu jejich vyloučených**

lokalit. A také na obecní úrovni vytvořit dlouhodobý strategický plán sociálního začleňování vyloučených lokalit. Dílčím doporučením, vzešlým z konstatování respondentů, že klíčem k řešení problémů sociálně vyloučených je jejich zaměstnanost, je pak vytvoření „příspěvku v zaměstnanosti“, který by sociálně ohroženým pracujícím občanům v případě nižších příjmů dorovnával finanční rozdíl mezi hůře placeným zaměstnáním a životem na sociálních dávkách.

6. Seznam použité literatury a zdrojů

Literatura:

- ABZ Slovník cizích slov. 2014. *Hledání cizích slov*. [online] slovník-cizich-slov.abz.cz/. [cit. 2014-03-12]. Dostupné z: <<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/inherentni>>
- Access to European Union law. 2010. *Sdělení komise Evropskému parlamentu, radě, evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů, Evropská platforma pro boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení: evropský rámec pro sociální a územní soudržnost*. [online]. Brusel. Eur-lex. [cit. 2014-04-18] dostupné z: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?jsessionid=lp54TQ3c5fHqzjy6xvVv2RcKBJD6r25Gg2nVNJcGr6Lvnp2lz4n1!-491969241?uri=CELEX:52010DC0758>>
- Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách. 2009. *Příručka pro sociální integraci*. [online] Praha: Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách, Ministerstvo vnitra a nevládní organizace Člověk v tísni. Dostupné z: <<http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/o-agenture/prirucka-pro-socialni-integraci/details>>
- Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách. 2014. *O Agentuře*. [online] [socialni-zaclenovani](http://www.socialni-zaclenovani.cz/o-agenture). [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: <<http://www.socialni-zaclenovani.cz/o-agenture>>
- Bittnerová, Dana. Miriam Moravcová. 2006. *Etnické komunity v české společnosti*. Praha: Ermat.
- Baumruková, Pavla et al., 1997. *Obce, města, regiony a sociální služby*. Praha: Socioklub.
- Cousseyová, Mary. 2000. *Rámec integrační politiky*. Přeložil Martin Kadeřávek. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- Česká ghetta. 2004. *Chudinská ghetta*. [online]. Plzeň: [ceskaghetta](http://www.ceskaghetta.cz/cojsou.htm#ghetta) [cit. 2014-04-18] Dostupné z: <<http://www.ceskaghetta.cz/cojsou.htm#ghetta>>
- Člověk v tísni (kolektiv autorů). 2013. *Efektivní komunikace v interkulturním prostředí*. [online] Praha: Člověk v tísni. [cit. 2014-05-18] dostupné z:

<<http://www.inkluzivniskola.cz/content/efektivni-komunikace-v-interkulturnim-prostredi>>

- Dahrendorf, Ralf. 1995. *“Report on Wealth Creation and Social Cohesion in a Free Society.”* London: Commission on Wealth Creation and Social Cohesion.
- Davidová, Eva. Petr Lhotka, Petra Vojtová. 2005. *Právní postavení Romů v zemích Evropské unie.* Praha: TRITON.
- Gabal, Ivan. Petr Víšek. 2010. *Východiska strategie boje proti sociálnímu vyloučení.* Praha: Gabal, Analysis & Consulting.
- Hendl, Jan. 2008. *Kvalitativní výzkum.* Praha: Portál.
- Hirt, Tomáš. Marek Jakoubek. 2006. *Romové v osidlech sociálního vyloučení.* Plzeň: Aleš Čeněk.
- Hurrle, Jakub. Lenka Felcmanová a kolektiv. 2013. *Monitorovací zpráva občanské společnosti o plnění národní strategie integrace Romů a akčního plánu Dekády v české Republice v roce 2012.* Budapest: Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation.
- Informační portál neziskového sektoru pro veřejnost i odborníky. „neuveďeno“ *Fungování neziskové organizace.* [online]. Tretipatro. [cit. 2014-12-05]. Dostupné z: <<http://www.tretipatro.cz/index.php?cmd=page&id=35>>
- Jakoubek, Marek. 2004. *Romové – konec (ne) jednoho mýtu.* Praha: Socioklub.
- Juristic. 2001. *Výkon trestu odnětí svobody a výkon vazby* [online]. Trestni.juristic [cit. 2014-03-12]. dostupné z: <<http://trestni.juristic.cz/76188/CLANEK.html>>
- Keller, Jan. 2011. *Nová sociální rizika.* Praha: SLON.
- Kraj Vysočina. 2011. *Strategie integrace sociálně vyloučených lokalit v Kraji Vysočina na období 2012-17.* [online]. Kraj Vysočina [cit. 2014-12-11]. dostupné z: <https://www.kr-vysocina.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=450008&id_dokumenty=4054993>
- Kubátová, Zuzana. Aktuálně. 2014. *Mění se váš domov v ghetto? Tady zjistili, jak s tím bojovat.* [online]. Aktuálně [cit. 2014-03-12]. Dostupné z: <<http://zpravy.aktualne.cz/domaci/meni-se-vas-domov-v-ghetto-ocenene-obrnice-radi-co-s-tim/r~05d851f8a61011e38ddf0025900fea04/>>
- Levitas, Ruth. 2000. *What is Social Exclusion?* in Gordon, David. P. Townsend. *Breadline Europe: The Measurement of Poverty.* Bristol: The Policy Press.

- Matoušek, Oldřich. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál.
- Mareš, Petr. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mareš, Petr. 2006. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Mareš, Petr. Tomáš Sirovátka. 2008. *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluzie)*. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.
- Měšec. 2014. *Podpora v nezaměstnanosti*. [online]. Měšec [cit. 2014-04-08] dostupné z: <<http://www.mesec.cz/mzdy-a-duchod/mzda-a-plat/pruvodce/podpora-v-nezamestnanosti/>>
- Ministerstvo vnitra České republiky. 2009. *Doporučení pro obce a města pro předchozí tvorby a rozšiřování sociálně vyloučených lokalit se zdůrazněním zajištění potřeb bydlení*. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2014. *Státní sociální podpora*. [online]. MPSV. [cit. 2014-04-08] dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/2>>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2012. *Sociální práce a sociální služby*. [online]. MPSV. [cit. 2014-07-22] dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/858>>
- Navrátil, Pavel a kol. 2003. *Romové v české společnosti*. Praha. Portál.
- Nečas, Petr. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. 2008. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. Středa 23. dubna 2008 [online]. psp [cit. 2014-03-23]. Dostupné z: <<http://www.psp.cz/eknih/2006ps/stenprot/030schuz/s030044.htm>>
- Niessen, Jan. 2000. *Rozmanitost a soudržnost, nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin*. Přeložil Rudolf Volejník. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- Richardson, Liz. Julian Le Grand. 2002. *Outsider and Insider Expertise: The Response of Residents of Deprived Neighbourhoods to an Academic Definition of Social Exclusion*. Oxford UK: Blackwell Publishers Ltd.
- Říčan, Petr. 1998. *S Romy žít budeme – jde jen o to jak*. Praha: Portál.
- Sociální dávky. 2014. *Existenční minimum 2014*. [online]. Socialnidavky. [cit. 2014-12-05] dostupné z: <<http://socialni-davky-2014.eu/existencni-minimum-2014/>>

- Sobková, Miroslava. Petr Schlesinger. 2012. *Studie sociální začleňování z perspektivy územní samosprávy*: IUMRO.
- Šimáček, Martin. 2011. *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2011-2015*. Praha: Úřad vlády.
- Šimáček, Martin. Jakub Švec. Václav Zeman. 2012. *Příručka pro obce – Agentura pro sociální začleňování*. Praha: Úřad vlády ČR – Odbor pro sociální začleňování
- Šimáček, Martin. Romea. 2011. *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení, kterou by po prázdninách měla projednat vláda, se nezaměřuje pouze na Romy*. [online]. Romea. [cit. 2014-03-07]. Dostupné z: <<http://www.romea.cz/cz/zpravy/simacek-strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení-kterou-by-po-prazdninach-mela-projednat-vlada-se-nezameruje-pouze-na-romy>>
- Středoevropské centrum pro finance a management. 2012. *Definice cíle SMART* [online]. Finance-management [cit. 2014-12-12], dostupné z: <<http://www.finance-management.cz/080vypisPojmu.php?IdPojPass=39&X=Definice+cile+SMART+Project+Management>>
- Sýkora, Luděk a kolektiv. 2010. *Rezidenční segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze a Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky.
- Vláda. 2006. *Romská národnostní menšina*. [online]. Praha: Vláda [cit. 2014-04-08] dostupné z : <<http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149/>>

Zákony:

- Zákon č. 108/2006 Sb, o sociálních službách.
- Zákon č. 435/2004 Sb, o zaměstnanosti.
- Zákon č. 117/1995Sb, o státní sociální podpoře.

Seznam schémat:

Schéma 1 – (*Přístup k sociálnému začleňování*) (*Agentura, 2009*)

Seznam příloh:

Příloha č. 1 Příklad dobrého fungování v praxi v příloze

Příloha č. 2 Příprava rozhovoru

Příloha č. 3 Ukázka z matice odpovědí pro analýzu v rámci výzkumu

Příloha č. 4 Projekt diplomové práce